

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İK-YL-2009-0004

**TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE BÜYÜME İLİŞKİSİ
1987-2006 DÖNEMİ**

**HAZIRLAYAN
Özlem KURNAZ**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. İsmet ATEŞ**

AYDIN-2009

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İK YL 2009 0004**

**TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE BÜYÜME İLİŞKİSİ
1987-2006 DÖNEMİ**

**HAZIRLAYAN
Özlem KURNAZ**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. İsmet ATEŞ**

AYDIN-2009

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özlem KURNAZ tarafından hazırlanan “Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi: 1987-2006 Dönemi” başlıklı tez, 16.09.2009 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
Yrd.Doç.Dr.İsmet ATEŞ (Başkan)	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof.Dr.Ali İhsan KARAALP	Pamukkale Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr.Funda ÇONDUR	Adnan Menderes Üniversitesi

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç.Dr.Ümit TATLİCAN
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Özlem KURNAZ

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Özlem KURNAZ

BAŞLIK: Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi: 1987-2006 Dönemi

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’deki enflasyon ve büyüme ilişkisi, zaman serileri analiziyle 2000-2008 dönemi üç aylık verileri kullanılarak araştırılmıştır. Modelde kullanılan orjinal veriler Türkiye İstatistik Kurumu Bilgi Edinme Sistemi’nden mail yoluyla alınmıştır. Enflasyon için Tüfe değişkeni alınmıştır. Granger nedensellik analiziyle büyümeden enflasyona doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizinde enflasyonun büyümeyi negatif etkilediği sonucuna varılmıştır. Örnek dönemde enflasyondaki her bir puanlık artışın büyümeyi 0.0033 puan azaltacağı bulunmuştur. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre; TUFEE’ den GSYİH’ ya doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmazken, GSYİH ‘dan TUFEE’ ye doğru nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Bu durumda modelde bağımsız değişken olarak GSYİH’nın alınması modelin iktisadi olarak da anlamlı olduğunu ortaya koymuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Enflasyon, ekonomik büyüme, granger nedensellik, Türkiye ekonomisi.

NAME and SURNAME: Özlem KURNAZ

TITLE: Inflation and Growth Relationship in Turkey: 1987-2006 Period

ABSTRACT

The relationship between inflation and growth in Turkey is examined in this paper with time series analysis using quarterly data related to 2000-2008 period. Models used in the original data, Turkey Statistical Institute of Information Systems for the CPI variable alınmıştır. Enflasyon have been mailed. A unidirectional causality runs from growth to inflation within the Granger causality analysis. The regression analysis we have made points out that growth effects inflations positively. Every 1 point increase in inflation is found to decrease growth rate by 0,0033 points during the examined period. According to the results of Granger Causality Analysis; TUFİE'den GDP to come across a proper level of causality relationship, GDP from TUFİE'ye correct causality relationship has been found. In this case the model as independent variables of the economic model as to be GSYH'nın has shown significantly.

KEYWORDS

Inflation, economic growth, granger causalty , Turkish economy.

ÖNSÖZ

Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin, makro ekonomi literatüründe gerek teorik çalışmalarda gerekse ampirik testlerle temel sorun olma özelliği uzun süredir devam etmektedir. Birinci Dünya Savaşı 'ndan sonra gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri de fiyatlar genel seviyesindeki artışlardır. Dolayısıyla bu ülkelerin istikrar sorunu, araştırmacıların dikkatini çeken ve üzerinde tartışılan konularından biri olmuştur. Makroekonomik sorunların başında büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamak gelmektedir.

Enflasyonun büyüme üzerinde etkili olup olmadığı uzun yıllardan beri iktisat literatüründe tartışılmaktadır. Bu tartışmaların içeriği dünya ekonomisinin içinde bulunduğu döneme bağlı olarak değişiklik sergilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerek gelişmiş ülkelerde ve gerekse de gelişmekte olan ülkelerde Keynesci politikalar ağırlıklı olarak gündeme gelmiş, toplam talebi arttıran politikalar sonucu üretim artışının yanı sıra enflasyonda da artışlar olmuştur. Bu dönemde enflasyon sorun olarak algılanmamış hatta enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğine dair tezler gündeme gelmiştir. Ancak 1970'lerde birçok ülkede yüksek enflasyon oranları devam ederken büyüme oranlarının düşmeye başlamasıyla birlikte, enflasyonun büyümeyi negatif yönde etkilediği şeklindeki tezler tartışılmaya başlanmıştır. 1980'lerde özellikle Latin Amerika ülkelerinde yaşanan yüksek veya hiperenflasyonlar bu ekonomilerde istikrarsızlığı artırmış ve ülkelerin gelişmelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bütün bu gelişmeler, enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilediği yönündeki tezlerin ortaya çıkmasına ve güçlenmesine neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinin tipik dışa kapalı ekonomilerin bütün özelliklerini gösterdiği 1980'li yıllara kadar olan dönemde, büyüme ve sanayileşme politikalarının temelini ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmuştur. Bu strateji genel olarak 1970'li yıllara kadar başarılı olmuş ve enflasyon düşük seviyelerde seyretmiştir. Ancak ithal ikamesinin geliştirilmeye çalışıldığı 1970-1977 döneminde enflasyon oranı yükselmiş ve tek haneli rakamlardan çift haneli rakamlara ulaşmıştır. 1980'li yıllarda enflasyon büyümeyi yavaşlatıcı bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bundan sonra enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki tekrar tartışılmaya başlanmıştır.

Literatür incelendiğinde pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin hala tartışılıyor olması bu ilişkinin teorik alt yapısının oldukça zayıf olmasına bağlanabilir. Çünkü konu ile ilgili tartışmalar daha çok gözlemlere ve ampirik bulgulara dayanmaktadır. Oysaki bu ilişkinin yönü ve derecesi uygulanan iktisat politikalarının başarısı için çok büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda; Türkiye’de uygulanan dezenflasyon politikası, TCMB’ nin bağımsızlığı, temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğu düşüncesi ve açık enflasyon hedeflemesi kapsamında; yüksek enflasyon ve bunun ortaya çıkardığı belirsizliğin büyümeyi ne yönde etkilediğine ilişkin tartışmalar daha da önem arz eder hale gelmiştir. Son dönemde para otoritesi; fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek için faiz oranını, döviz kurunu, ya da parasal büyüklükleri değil doğrudan enflasyonun kendisini hedeflemeyi seçmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve tamamlanmasında destek ve yardımlarını asla esirgemeyen ve isimlerini her zaman saygıyla anacağım; sayın danışman hocam Yrd. Doç Dr. İsmet ATEŞ’ e, çalışmanın tamamlanması aşamasında her konuda destek olan sayın hocam Yrd. Doç Dr. Funda ÇONDUR’ a, değerli hocam Arş. Gör. Mustafa ÖZÇAĞ’ a, kendi tezini hazırlarken bana da zaman ayıran bölüm arkadaşım Erhan IŞIK’ a, yoğun iş temposunda yardımlarını esirgemeyen Mustafa YAVUZYİĞİT’ e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Ayrıca maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim, az daha pes ederken yeniden başlamam için bana güç veren aileme ve bu zorlu süreçte yanımda olan çalışma arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1.ENFLASYON	
1.1. ENFLASYON TANIMI	2
1.2. ENFLASYONUN ÖLÇÜLMESİ: FİYAT ENDEKSLERİ.....	3
1.2.1. Fiyat Endekslerinin Hesaplanması.....	3
1.2.2. Fiyat Endekslerinin Türleri.....	5
1.3. ENFLASYON TÜRLERİ.....	7
1.3.1. Kaynağına Göre Enflasyon Türleri.....	7
1.3.2. Hız ve Şiddetine Göre Enflasyon Türleri.....	10
1.4. ENFLASYON NEDENLERİ.....	12
1.5. ENFLASYONUN OLUMSUZ ETKİLERİ.....	13
1.6. ENFLASYONLA MÜCADELE YOLLARI.....	14
1.7. TÜRKİYE’DE 1980’DEN GÜNÜMÜZE ENFLASYONUN SEYRİ.....	15
İKİNCİ BÖLÜM	
2.EKONOMİK BÜYÜME	
2.1. EKONOMİK BÜYÜMENİN TANIMI.....	25
2.2. BAŞLICA EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ.....	26
2.3. EKONOMİK BÜYÜME ANALİZLERİNDEKİ BAŞLICA DEĞİŞKENLER.....	29
2.4. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ.....	34
2.4.1. Milli Gelir Tahmin Yöntemleri.....	35
2.4.2. Cari ve Sabit Fiyatlarla Milli Gelir.....	36
2.4.3. Ölçümlerde Olası Belirsizlikler.....	38
2.4.4. Ekonomik Analizlerde Zaman.....	38
2.5. EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ.....	39

2.5.1. Sermaye Birikimi.....	39
2.5.2. Teknolojik Gelişme.....	41
2.5.3. Nüfus Artışı ve İstihdam.....	43
2.5.4. Beşeri Sermaye.....	44
2.5.5. Dış Ticaret Büyüklüğü.....	46
2.5.6. Gelir Dağılımı.....	46
2.6. EKONOMİK BÜYÜMENİN YARARLARI.....	47
2.7. EKONOMİK BÜYÜMENİN BEDELİ.....	48
2.8. EKONOMİK BÜYÜMENİN SINIRLARI.....	48
2.9. TÜRKİYE’DE 1980’DEN GÜNÜMÜZE EKONOMİK BÜYÜMENİN SEYRİ.....	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE ENFLASYON - EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ VE EKONOMETRİK MODELİ	
3.1. TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİ AÇIKLAYAN ÇALIŞMALAR.....	61
3.2. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE ENFLASYON VE BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	63
3.2.1. 1980-1993 Arası Dönem.....	63
3.2.2. 1994-2008 Arası Dönem.....	69
3.3. TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK MODELİ.....	79
3.3.1. VERİ SETİ.....	79
3.3.2. ENFLASYON VE BÜYÜME DEĞİŞKENLERİNİN TEMEL İSTATİSTİKSEL ÖZELLİKLERİ.....	80
3.3.3. ANALİZİN SONUÇLARI	81
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Kapasite Kullanım Oranının Artması.....	26
Şekil 3.1. Türkiye’de 1980 – 1993 Dönemi Enflasyon ve BüyümeOranları.....	76

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 2.1. Türkiye’de GSMH Büyüklüğü.....	42
Çizelge 3.1. Türkiye’de 1980 – 1993 Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları..	74
Çizelge 3.2. Türkiye’de 1980 – 1993 Döneminde GSMH Büyüklüğü.....	75
Çizelge 3.3. Türkiye’de 1980 – 1993 Döneminde Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları.....	80

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AD	Toplam Talep
ADF	Augmented Dickey Fuller
AS	Toplam Arz
EKK	En Küçük Kareler
GDEF	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Deflatörü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IFS	International Financial Statistics
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
LRAS	Uzun Dönem Arz Eğrisi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PP	Phillips-Perron
RGSYH	Reel Gavrı Safi Yurtici Hasıla
SMH	Safi Milli Hasıla
SRAS	Kısa Dönem Arz Eğrisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TYİH	Toplam Yurt İçi Hasıla
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Enflasyon ve büyüme kavramları makro ekonominin en önemli kavramlarıdır. Enflasyonla büyüme arasındaki ilişki uzun yıllardan beri iktisat literatüründe tartışma konusu olmuştur. Bu ilişkinin yönü ve derecesi hakkında zaman içerisinde değişik görüşler hâkim olmuştur. Son zamanlarda enflasyonun büyümeyi hangi yönde etkilediği konusundaki çalışmaların yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda daha çok iki konu üzerinde durulmaktadır. Birincisi, enflasyon ile büyüme arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Eğer böyle bir ilişki varsa bu ilişkinin yönü nedir? Bunun yanı sıra ilişkinin yönü değişik zaman dilimleri ve çeşitli ülke deneyimleri açısından farklılık arz etmekte midir? İkincisi, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki lineer mi yoksa değil midir? Ekonomik büyümeyi arttıran en uygun enflasyon oranı nedir? Tüm bu sorulara verilen cevaplar şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Türkiye dışında ya da Türkiye içinde değişik zaman dilimlerinde değişmiştir.

Yapılan tahminler; kullanılan yöntem, ele alınan ülkelere ve döneme göre değişiklik gösterdiğinden sonuçların güvenilir olmadığı da düşünülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye’de 2000-2008 yılları arasında enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koyarak enflasyon büyüme tartışmasına katkıda bulunmaktadır. Bu konunun yeniden ele alınmasının nedeni son yıllarda düşen enflasyona karşın düşen büyüme rakamlarıyla karşılaşılması ve bu durumun nedenlerini araştırmaktır. Bu çalışmada, bu iki kavram arasında ne yönde bir ilişki olduğu ve Türkiye’de gerçekleşen büyüme oranlarında, diğer sosyo-ekonomik faktörlerin dışında, enflasyonun payı olup olmadığı incelenmektedir.

Giriş kısmını takip eden bölümde enflasyon tanımı, enflasyonun ölçülmesi, kaynağına ve şiddetine göre enflasyon türleri, enflasyonun nedenleri, enflasyonun olumsuz etkileri, enflasyonla mücadele yolları, Türkiye’de 1980’den günümüze enflasyonun seyri başlıklarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ekonomik büyümenin tanımı, başlıca ekonomik büyüme modelleri, ekonomik büyüme analizlerindeki başlıca değişkenler, ekonomik büyümenin ölçülmesi, ekonomik büyümenin belirleyicileri, ekonomik büyümenin yararları, ekonomik büyümenin bedeli, sınırları, Türkiye’de 1980’den günümüze ekonomik büyümenin seyri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye’de enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi daha önce yapılan çalışmalara kısaca değinildikten sonra 1980-1993 ve 1994-2008 arası dönemlere ayrılarak incelenmiş, ekonometrik modeli oluşturularak analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ENFLASYON

Çalışmanın bu bölümünde Latince şişme demek olan ve kesin bir tanımı bulunmayan enflasyon değişkeni açıklanmıştır. Türkiye’ de enflasyonun 1980’ den 2008 yılına kadar geçen sürede izlediği değişim incelenmeye çalışılmıştır.

1.1.ENFLASYON TANIMI

Fiyatlar genel seviyelerindeki sürekli artış ve buna karşılık yerli paranın değerini yitirmesi enflasyon olarak kabul edilmiştir (Frisch, 1989:1). Bu tanımlamada enflasyonun ne olduğunu belirtmekten çok ne gibi sonuçlar doğurduğu göze çarpmaktadır. Diğer bir tanımlamayla enflasyon; cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan ya da parasal gelirin reel gelirden fazla olması durumudur. Elde edilmesi mümkün olmayan, bir gelir düzeyini ya da bir harcama büyüklüğünü devam ettirme çabası da enflasyon tanımlamasına dâhil edilir (Enç, 1993:1). Ayrıca; bir ekonomide, işgücü, mali, para, mal ve dış ticaret piyasalarında meydana gelen talep artışları da enflasyona yol açabilmektedir (Kıvılcım, 1993:97).

İktisat kuramında en çok kabul gören enflasyon tanımı ise şu şekildedir; fiyatlar genel düzeyinde yaşanan, sürekli ve önemli yükselmelere enflasyon denmektedir (Uslu, 1993). O halde bu tanımlamaya göre fiyatlar genel seviyesindeki artış öncelikle sürekli olmalıdır. Diğer bir deyişle, sadece bazı malların fiyatlarının sürekli artması ya da tüm malların fiyatlarının bir sefer artması enflasyon değildir. Fiyat artışının enflasyon olması için gerekenler;

a) Fiyat artışları farklı düzeylerde olsa bile, mal veya hizmet fiyatlarının geneline yansımalıdır. Diğer bir deyişle; bir ülkedeki fiyat artışının enflasyon olarak değerlendirilmesi, bir veya birkaç mal ve hizmet fiyatının değil, genel mal ve hizmet fiyatlarının artış miktarının ortalaması olmalıdır.

b) Bir ülkedeki fiyat artışları, genele yansıdığı halde, devamlı olmayıp bir defa olmak kaydıyla gerçekleşmiş ve sonra yine durağan bir hal izlemişse, enflasyon olarak kabul edilememektedir.

c) Bir diğer kavram ise, fiyatlar genel seviyesindeki artış oranının ekonomide etki yaratacak şekilde bir orana sahip olması gereğidir. Burada kesin bir yüzdelik dilim söylemek hata olabilir. Ancak fiyatlar genel seviyesindeki %1 ile %2 arasındaki bir artış enflasyon tanımına uygun bir anlam içermemektedir (Eren, 2002:288). Buna göre;

enflasyonun düşmesi, fiyatların düşmesi, insanların alım gücünün artması, gelirlerin yükselmesi demek değildir. Enflasyonun düşmesi; fiyatların daha az artması, insanların alım güçlerinin daha azalması ve neticesinde istikrar ve refah demektir.

1.2. ENFLASYONUN ÖLÇÜLMESİ: FİYAT ENDEKSLERİ

Endeks zaman süresince değişikliğe uğrayan herhangi bir yığın olay için hesaplanabilir. Endeksler zaman serileri için karşılaştırma yaptıkları yığının adını alırlar. Örneğin fiyatların karşılaştırmasına ait olan endeksler fiyat endeksleri, miktarların karşılaştırmasına yarayan endekslerde miktar endeksleridir. Daha öncede belirtildiği gibi fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve büyük miktarlardaki artış olarak da tanımlanan enflasyonu ölçmek için fiyat endeksleri oluşturulması zorunludur. Aynı zamanda yine enflasyonun tanımında belirtildiği üzere bir tek malın veya hizmetin fiyatındaki değişme, bir şey ifade etmeyeceğinden belli bir düzene göre oluşturulmuş birden fazla mal veya hizmet içeren endeksler kullanılmaktadır (Şimşek, 1998:43).

Oluşturulan endeksler, ekonomilerin durumunu izlemek, uygulanan politikaların başarısını saptamak, geçmiş dönemlerin yorumunu ve ileriye ait öngörülerini yapabilmek için kullanılan araçların en önemlilerinden birisidir. Endeksler oluşturulmasında ortaya çıkan sorun ise; hangi dönemin yada yılın baz alınacağı, hangi mal veya hizmetleri kapsayacağı ve baz döneme mi yoksa cari döneme mi ağırlık verileceğidir.

Fiyat endeksleri belli bir başlangıç tarihine göre, fiyatların hangi oranda değiştiğini bildirirler. Enflasyon oranı, belirli bir mal sepetinin cari yıl fiyatıyla aynı sepetin temel bir yıl fiyatı arasındaki oranın 100 ile çarpımına eşit olan fiyat endeksindeki değişme oranı ile ölçülür.

Türkiye’de toptan eşya fiyat endeksi, tüketici fiyat endeksi, üretici fiyat endeksi, imalat sanayi fiyat endeksi gibi değişik alanlarda mal gruplarının değerlerini yansıtan endeksler vardır. Bunların hesaplanmasında değişik yöntemler uygulanmaktadır (Şimşek, 1998:43).

1.2.1. Fiyat Endekslerinin Hesaplanması

Fiyat endeksleri, seçilen mal sepetinin baz dönemdeki ya da cari dönemdeki miktarlarını ele alarak hesaplanabilmektedir. Burada iki çeşit fiyat endeksini hesaplama yöntemine değinilecektir (Başol, 1994:325).

- i) Baz dönem ağırlıklı endeksler (Laspeyres endeksi)
- ii) Cari dönem ağırlıklı endeksler (Paasche endeksi)

Bu fiyat endeksleri, farklı birimlerin değerlendirilmesini ve dengelemede farklı katsayılar kullanılmasını gerektirdiğinden, bileşik (sentetik) endeksler grubuna girmektedir. İki ayrı dönemin değişik fiyatlarına, her ürün fiyatının temel dönem miktarları ile çarpımı sonucu;

$$\frac{\sum \text{Endeks dönemi fiyatı} \times \text{Temel dönem miktarı}}{\sum \text{Temel dönem fiyatı} \times \text{Temel dönem miktarı}} \quad (= \text{Laspeyres})$$

Veya endeks değerine göre değişen miktarlarla çarpımı sonucu;

$$\frac{\sum \text{Endeks dönemi fiyatı} \times \text{Endeks dönemi miktarı}}{\sum \text{Temel dönem fiyatı} \times \text{Endeks dönemi miktarı}} \quad (= \text{Paasche})$$

Bu iki endeks içinde en çok kullanılanı, Laspeyres fiyat endeksidir. Paasche fiyat endeksi daha çok, zevklerdeki ve gelir düzeylerindeki farklılıklardan kaynaklanan talep değişmelerini de hesaba katmak istediğinden, cari dönemde satın alınan malların miktarlarındaki ağırlık olarak kullanılmaktadır (Doğan, 1987:22).

Laspeyres endeksinin fiyat artışlarını olduğundan fazla, Paasche endeksinin ise olduğundan az göstermesi, bunun yanı sıra değişken ağırlıklarının her yıl yeniden tespitinin uygulamada yarattığı zorlukların endeks hesabında uzun gecikmelere yol açması gibi sakıncalarını ortadan kaldırmak üzere, Irving Fisher bir endeks geliştirmiştir. Fisher endeksi; Laspeyres ve Paasche'nin miktar ve fiyat endekslerinin geometrik ortalamasını, Sidgwick endeksi ise; aritmetik ortalamasını ele alır. Genellikle Fisher endeksine uygulamada pek rastlanmamaktadır (Doğan, 1987:22).

Laspeyres endeksi baz dönemi ağırlıklı, Paasche endeksi cari dönem ağırlıklı, Fisher (İdeal) endeksi ise çapraz ağırlıklı endekslerdir.

1.2.2. Fiyat Endeksleri Türleri

Fiyat endeksi, ölçüme konu olan sepetin nasıl tanımlandığına bağlı olarak farklı biçimlerde hesaplanır ve farklı adlar almaktadır. Fiyat düzeyindeki değişimleri izlemek üzere başlıca üç tür fiyat endeksi kullanılmaktadır. Tüketici Fiyatları Endeksi ile Toptan Eşya Fiyatları Endeksi ve 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Üretici Fiyat Endeksi baz dönem ağırlıklı endekslerdendir. GSMH deflatörü adıyla bilinen endeks, bir cari dönem ağırlıklı endekstir (Şimşek, 1998:44).

Tüketici Fiyatları Endeksi: Ölçüme konu olan sepet; bireyler ve ailelerin kullandığı giyecek, yiyecek, ulaştırma hizmeti, dayanıklı tüketim malı gibi mallardan oluşan sepet olarak tanımlandığında Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) adını alır. Bu endeks, tüketicilerin sabit bir mal ve hizmet sepetini satın alma maliyetindeki değişimleri ve dolayısıyla perakende aşamasında ödediği fiyatların belli bir süre içinde uğradığı değişiklikleri ölçmektedir. TÜFE, çeşitli kesimler tarafından farklı amaçlar için kullanılır. Ekonomide fiyat hareketlerinin izlenmesinde, ticari faaliyetlerin yönlendirilmesinde, ücret belirlenmesinde ve ülkelerin ekonomik yapılarının analizinde kullanılan bir endekstir. Genelde kişi ya da hane halklarının yaşama şartlarında meydana gelen değişimleri ölçme çabasında olan fiyat endeksleri şu adlarda görülmektedir: Tüketici Fiyatları Endeksleri, Geçinme Endeksleri, Ücretliler Geçinme Endeksleri, Perakende Fiyat Endeksleri, Hayat Pahalılığı Endeksleridir (Şimşek, 1998:44).

Toptan Eşya Fiyatları Endeksi: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE), TÜFE gibi belli bir mal sepetinin maliyetini ölçer. Fakat TEFE, firmalar tarafından alınıp satılan hammadde, yarı mamul ve mamul malları içermesi ve fiyatları üreticiden dağıtım kanallarına geçerken ölçmesi (toptan fiyatları) gibi özellikleri nedeniyle TÜFE' den farklıdır. TEFE, sektörel fiyat hareketlerini belirlemek, bir ülkenin ekonomisinin gelişimine ışık tutmak, çeşitli öngörülere olanak sağlamak ve hükümetlerin alacağı sosyo-ekonomik kararlara ışık tutmak amacıyla çeşitli kesimler tarafından 2005 yılına kadar enflasyonu ölçmek için kullanılmıştır. Ancak malların tüketim aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen TÜFE' ye karşılık üretim aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen daha anlamlı bir endeks oluşturmak amacıyla Üretici Fiyatları Endeksi hesaplamasına geçilmiştir (Şimşek, 1998:44).

Üretici Fiyat Endeksi: Aylık ya da yıllık enflasyon rakamının belirlenmesinde kullanılır. 2005 yılından itibaren TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Üretici enflasyonunu belirlemek için ÜFE'yi kullanmaya başlamıştır. ÜFE, belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurtiçine satışa konu olan ürünlerin, üretici fiyatlarını

zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişikliklerini ölçen fiyat endeksidir. TEFE ile ÜFE arasındaki temel fark, fiyat derlenen birimlerde ortaya çıkmaktadır. TEFE 'de fiyatlar, üreticilerin yanı sıra toptan satış noktalarından da (sebze, meyve ve balık hâllerinden) derlenmektedir. Toptan eşya fiyatlarına KDV (Katma Değer Vergisi) vb. vergiler dahil edilmektedir. ÜFE' de, fiyatların özellikle üreticilerden derlenmesi esastır ve ürün fiyatları KDV vb. vergiler hariç, yurtiçi peşin satış fiyatlarıdır (Şimşek, 1998:45).

Gayrisafi millî hasıla (GSMH) içinde yer alan iktisadî faaliyet kollarından, tarım, avcılık, ormancılık - balıkçılık, sanayide madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayisinde elektrik, gaz ve su sektörleri ÜFE' de yer alırken, ÜFE' de kapsanan beş ana sektör dışında kalan inşaat, toptan ve perakende ticaret, lokantalar, ulaştırma, depolama, haberleşme, malî aracı kuruluşların faaliyetleri, eğitim, sağlık işleri, ve sosyal hizmetler gibi ticaret ve hizmet faaliyetlerinde yer alan sektörler endekste yer almamaktadır.

Üretici Fiyatları Endeksi, enflasyon ve ekonomideki fiyat hareketlerinin izlenmesinde, hükümetlerin ekonomik politikalarının belirlenmesinde, ücretlerin ve fiyatların ayarlanmasında, üretim ve verimlilik hesaplarında, muhasebe hesaplarında, fiyat analizlerine ilişkin çalışmalarda, yatırım kararlarında kullanılmaktadır (Şimşek, 1998:46) .

GSMH Deflâtörü: Milli Gelir Endeksi ya da GSMH (zımni) deflâtörü, ekonomide üretilen tüm malları kapsayan oldukça geniş kapsamlı bir fiyat endeksidir. Baz alınan sepeti, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerden oluşan sepet biçiminde tanımlamaktadır. GSMH (zımni) deflâtörü, bir dönemin nominal GSMH' sının reel GSMH' ya oranıdır ve baz alınan yıl ile ölçümü yapılan yıl arasındaki fiyat değişiminin ölçüsüdür. Bu endeks için zımni nitelemesinin yapılmasının nedeni, açıklanan diğer fiyat endekslerinin aksine, doğrudan doğruya bir fiyat oluşturma amacından çok, milli geliri reel olarak ölçme çabasının söz konusu olması, ancak sonuçta reel ve nominal milli gelirin oranlanmasıyla bu tür bir göstergenin elde edilmiş olmasıdır. Bu endeks, bir Paasche endeksi olup, cari fiyatlardan değerlendirilmiş GSMH' yı oluşturan mal bileşimlerinin baz yılda yürürlükte olan fiyatlara göre nispi olarak ne kadar pahallaşmış (ya da ucuzlamış) olduğunu gösterir. Bu endeksin zayıf tarafı, piyasada fiyatı oluşmayan işlemler için de (özellikle kamu hizmetleri) itibari fiyatların kullanılmak zorunda olmasıdır. Ayrıca, hane halkının doğrudan ilişkili olmadığı yatırım ve ihraç mallarını da kapsadığından, ortalama hane halkı için bu endeks paranın değerini ölçmede ideal bir endeks olarak görülmemektedir (Şimşek, 1998:46).

1.3. ENFLASYON TÜRLERİ

Enflasyon ekonomideki önemli bir istikrarsızlık durumudur. Bu şekildeki bir istikrarsızlığın sebebinin ne olduğu ve ne gibi durumlardan kaynaklandığını bilmek, istikrarsızlığı ortadan kaldırmak amacıyla uygulanacak politikalar için önemlidir.

Buradan yola çıkıldığında enflasyonun beş nedenden kaynaklandığı görülmektedir. Talep, maliyet, fiyat, ithal ve bekleyişlerdir. Enflasyon hız ve şiddetine göre belirsiz enflasyon, yüksek enflasyon ve hiper enflasyon olarak gruplandırılabilir.

1.3.1. Kaynağına Göre Enflasyon Türleri

Talep Enflasyonu: Talep enflasyonu, para bolluğundan dolayı daha fazla mal ve hizmet talep edilmesine ve fiyatların artmasına yol açan olaydır. Harcamalar ve ihracat toplamının üretim ve ithalat tutarını aşması, talep enflasyonu meydana getirir. (Dinler, 2000:405)

Piyasada toplam talebin artmasını sağlayan sebeplerden biride kişilerin gelirlerindeki artış, kredi hacminde genişleme, piyasadaki para arzında yükselmedir. Bu durumda kişiler hem daha fazla mal talebinde bulunabilir, hem de talep ettikleri mal için daha fazla fiyat ödemeye razı olabilirler. Bu durum da parasal kaynaklı talep enflasyona neden olmaktadır. Piyasaya talep edilenden çok para sürülürse yani para arzı para talebinden yüksek olursa, bireylerin eline geçen para miktarındaki artışın sonucunda oluşacak olan toplam talep artışına, toplam arzın kısa sürede uyum sağlaması oldukça zor olabilir (Dinler, 2000:405).

Firmalar artan talebi karşılamak amacıyla kapasite arttırma yoluna gidebilirler, bunun devamında üreticilerin; işçi alımı, mesai arttırımı, yeni makine ve girdilerin alınması gibi maliyet arttırıcı harcamalar yapması beklenmektedir. Bu şekilde artan maliyeti karşılamak amacıyla firmaların fiyat arttırma olasılığı yüksektir. Böylece firmaların, artan talebi karşılamak üzere, kapasitelerini arttırması sonucu oluşan maliyet artışlarını, fiyatlara yansıtması beklenmektedir. Bunun sonucunda ise piyasada enflasyon oluşabilir. Bu durum sonucunda, ekonomide her ne kadar işsizlik oranlarında azalma ve yüksek karlılığın getirdiği bir canlılık olsa da belirli süre sonra piyasada enflasyonun negatif etkilerinin olma ihtimali kaçınılmazdır (TCMB, 2005).

Ekonomide denge, toplam talep lehine şu sebeplerden dolayı da bozulabilmektedir;

- a) Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması sebebiyle ekonomide kamu sektörü açık verebilir. Kamu açıkları, devletin fazla yatırım harcaması

yapmasından, yüksek sübvansiyonlardan veya maaş ve ücret düzeyinde aşırılıktan kaynaklanabilir. Bu sebeplerden oluşan yüksek kamu açıklarının toplam talebi arttırıcı bir etkiye sebep olması söz konusu olmaktadır. Şayet ekonomide oluşan kamu açığının finansmanı için, yüksek vergi oranları veya borçlanma yoluna gidilirse, özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarında oluşacak olan düşüş toplam talepte azalmaya yol açacaktır. Ayrıca enflasyon problemiyle yaşayan ülkelerde, enflasyonun en önemli nedeni olarak, yüksek kamu açıkları gösterilmektedir (Güngör, 2006).

- b) Özel sektör yatırımlarının özel sektöre ait tasarruflardan yüksek olması sebebiyle, ekonomide özel sektör açığı yaşanabilir. Özel sektör açığı, para miktarını arttırıcı şekilde kapatılırsa toplam talepte artış yaşanabilir (Güngör, 2006).
- c) Dış ticaret bilânçosunun fazla vermesi nedeniyle yurt içi talebin yurt içi arzdan fazla olması durumunda ekonomide yaşanacak olan oluşacak olan gelir artışı da talep fazlalığına yol açabilmektedir (Güngör, 2006). Ayrıca, ekonomide talep canlılığının nedenleri arasında; kredi hacminin genişlemesi ve atıl tutulan paraların piyasaya çıkması da sayılabilir (Dinler, 2000:528).

Maliyet Enflasyonu: Maliyet enflasyonu, üretilen mal ve hizmetlerin maliyetinin sürekli artmasıdır. Emek, sermaye ve tabii kaynaklar gibi üretim faktörleri, üretilen mal ve hizmetlerin gerçek maliyetini oluşturur. Dolayısıyla bunların piyasa fiyatlarının artması, kaçınılmaz olarak maliyetlerin artmasını gerektirir. Firmalar kar güdüsüyle kuruldukları için maliyette meydana gelen bir artışı doğrudan fiyatlara yansıtmakta ve dolayısıyla maliyet enflasyonu oluşmaktadır (Çiçek, 2005:107).

Maliyet enflasyonu başlıca şu sebeplerle ilgilidir:

- Dış ticaretin kısıtlanmış bir rejime bağlı bulunması
- Gümrük vergilerinin aşırı derecede yüksek olması,
- Gider, istihlak – istihsal vergilerinin ağırlığı,
- Mali tekeller ve eksik rekabet koşulları,
- Faiz haddinin yüksekliği,
- Toplu sözleşmelerle ücretlere yapılan zamlar,
- Devalüasyon

Maliyet enflasyonu talepten bağımsız olarak ortaya çıkan üretim maliyetlerindeki yükselmelerdir. Bu enflasyon türü daha çok toplam üretimle ilgili olduğu için arz enflasyonu olarak da bilinmektedir. Maliyet enflasyonu; işçilerin ücretlerinde olası bir

artış yüzünden olabilir. Firmaların daha çok kar elde etme güdüsüyle fiyat artırmak istemesi ayrıca ithal hammadde kullanan firmalarda hammadde fiyatlarındaki yükselme, vergi oranlarındaki artış sonucunda firmaların vergi yükünün artması gibi durumlarla karşılaşan üreticinin olası maliyet artışlarını mal fiyatlarına yansıtması durumu da maliyet enflasyonuna yol açabilir (Güran, 1999:347).

Fiyat Enflasyonu: Fiyat enflasyonu, enflasyon tanımlamasına bağlı olarak, ekonomide gerçekleşen fiyat artışlarının sürekli hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Fiyat artışlarını sürekli hale gelmesinin sebebi olarak ise, ekonomik birimler arasındaki gelir rekabeti olarak belirtilmiştir. Buna göre; fiyatlar arttığında reel gelirlerinde azalma gerçekleşecek olan ücretlilerin gelirden daha çok pay almak isteyeceği buna karşın, üreticilerin mal ve hizmet fiyatlarını yükseltmemeye fedakârlığına girmeyeceği ve böylece sınıflar arası mücadelenin ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Duruma göre ücretliler mücadeleden üstün çıktığı süre boyunca, ücret-ücret, ücret-fiyat, fiyat-fiyat sisteminden oluşan ve enflasyon helezonu denilen bir durumla karşılaşmaktadır (Güngör, 2006).

Eksik rekabetin yaşandığı piyasalarda, firmalar aralarında anlaşarak, kartel gibi rekabeti ortadan kaldıracı oluşumlar içine girebilirler ve bu şekilde bir yapı oluşturan firmalar fiyatları istedikleri gibi ayarlayarak kar marjlarını yüksek tutma hevesiyle fiyat enflasyonu ya da diğer bir deyişle kar enflasyonu oluştururlar. Ayrıca; üretici veya satıcıların diğer malların fiyatlarına bakarak kendilerine ait ürünlerin fiyatlarını arttırma isteği de fiyat enflasyonuna yol açar (Dinler, 2000:530; Öngel vd; 1997:258) .

Bazı baskı grupları ve sosyal tabakalar, ürettikleri maldan daha çok gelir elde etme amacıyla, toplam talep seviyesini yükselterek, piyasa değerinin üzerinde bir fiyat büyüklüğünün oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumda oluşan enflasyon da fiyat enflasyonu olarak incelenebilir (Özkan, 1990) .

İthal Enflasyon: Bir ülkede oluşan enflasyon her zaman iç dengelerin bozulmasıyla gerçekleşmez. Enflasyonun bir kısmı dış ticaret yoluyla dışarıdan ithal edileceği gibi, dış ülkelerde oluşan enflasyonist bir şokun dalgalanmasıyla da oluşabilir. Dış ülkelerde oluşan enflasyon, ülke içinde mallara olan talebi arttırarak ülkenin ihracat payını yükseltmektedir. İhraç mallarına artan talebi karşılamak amacıyla arz artmakta ve bunun sonucunda fiyatlarda yukarıya doğru artma olması beklenmektedir. Ayrıca dış ülkelerde oluşan enflasyon, ithalat yapan ülkeler de girdi ve tüketim malları fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Eğer ithal edilen mal, yurtiçinde ikame edilebiliyorsa, fiyat avantajı sağlayacağından dolayı yurtiçinde üretilen mala olan talep artmaktadır. Üreticiler arzı arttırmakta ve bunun sonucunda fiyat artışları yaşanmaktadır (Enç, 1993:6).

Bekleyişler Enflasyonu: Enflasyona dair bekleyişlerde enflasyonu etkileyen önemli bir unsurdur. Beklentiler enflasyonunun artmayacağı yönünde olduğu sürece talep ve maliyet enflasyonu artışı devam etmez. Bunun aksine bir beklenti olduğu sürece davranışlar buna göre şekillenir, enflasyon da artar. Eğer enflasyonun artacağı bekleniyorsa, çalışanlar alım güçlerinin azalmaması için ücretlerinin artmasını talep ederler. Bu da firmaların maliyetlerinin artmasına yol açar. Bu maliyet artışı tüketicilere daha yüksek fiyatlar olarak yansıtılırsa enflasyon artar. Benzer şekilde, ekonomideki enflasyon artacağı beklentisine göre düzenlenmesi ve geçmişteki yüksek enflasyonun devam edeceği beklentisi de enflasyonun kendi kendine besleyerek yükselmesine sebep olur.

Enflasyon, özellikle de yüksek ve istikrarlı olmayan enflasyon, enflasyon belirsizliğinin yükselmesine neden olmaktadır. Enflasyon belirsizliği ise beklenen yüksek enflasyonun çıkardığı maliyetlere ek olarak, ekonomik birimlerin piyasadaki değişimleri tam olarak yorumlayamamasına, gelecekle ilgili olumsuz beklentilerin ortaya çıkmasına ve karar alıcıların uzun vadeli sözleşmelere risk primlerini de eklemelerine yol açmaktadır. Bu durum ise; yüksek faiz oranı ve düşük yatırım düzeyi olarak reel ekonomi de kendini göstermektedir. Bu durumda ekonomik birimler tasarruflarını uzun vadeli üretken yatırımlardan kısa vadeli üretken olmayan yatırımlara doğru kaydırmaktadır (Artan, 2006:14).

Araştırmalar enflasyon belirsizliğini belirlemede tüketici anketlerini, ekonometrik tahmin yöntemlerini ve enflasyon değişkenlerini kullanmışlardır. Anket yönteminde, bireylerin beklediği enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasındaki farkın düşük olması veya bireylerin beklenti içinde oldukları enflasyon oranının benzerlik göstermesi enflasyon belirsizliğinin az olduğunu göstermektedir. Ancak tüketicilerin beklenen enflasyon oranları konusunda farklı sonuçlar vermesi belirsizliğin arttığını, aksi halde belirsizliğin azaldığını göstermektedir (Terzi ve Oltulular, 2004:23) .

1.3.2.Hız Ve Şiddetine Göre Enflasyon Türleri

Büyükliklerine göre enflasyon türleri üçe ayrılmaktadır. Bunlar genellikle; belirsiz enflasyon, yüksek enflasyon ve hiper enflasyon olarak adlandırılmaktadır.

Belirsiz Enflasyon: Sürünen enflasyon diye de adlandırılan belirsiz enflasyon tanım itibariyle fiyat artış oranlarının düşük seviyede süregelmesi durumudur. Diğer bir deyişle fiyat yükselişlerinin yavaş bir tempo izlemesidir. Bu çeşit enflasyonda, para kıymetinin bir yıldan diğerine kaydettiği düşüklüğü çok defa faiz haddi telafi etmektedir. Sürünen

enflasyon, %3- %8 gibi tek haneli enflasyon haddine denir. Her ülkenin kendi yapısına göre değişen ve bu artışların ılımlı sayıldığı enflasyon oranları vardır. Gelişmekte olan ülkelerde yıllık %6 gelişmiş ülkelerde ise yıllık %4 ve altındaki enflasyon artış oranı belirsiz enflasyon sayılmaktadır. Bu tür enflasyon oranı yüksek enflasyon ve hiper enflasyon gibi yıkıcı ve ekonomide dengesizliğe yol açan tepkiler yaratmamaktadır (Dinler, 2000: 404). Ayrıca belirsiz enflasyonun, ekonomik büyümeye olanak sağlama gibi ekonomide olumlu etkiler yaratabileceği ve merkez bankaları tarafından sıfır enflasyon oranı yerine düşük düzeyde enflasyon oranlarının hedef olarak belirlenmesi gerektiği belirtilerek, sıfır enflasyon oranının ekonomiye zararlı etkileri olabileceği düşünülmüştür (Subaşı, 2005: 25).

Yüksek Enflasyon: Dört haneli enflasyon, Latin enflasyonu ya da aşırı enflasyon olarak da adlandırılan yüksek enflasyon; ekonomide oluşan fiyat artışlarının iki veya üç haneli hale gelmesi durumudur. Bu yüksek enflasyon yaşanan ülkelerde fiyat artışları, yıllık %10 ile %1000 seviyesinde değişmektedir (Parasız, 1993:492).

Ekonomide gerçekleşen yüksek fiyat artışları ülkenin ekonomik refahını bozmaya başlar. Firmalar ve aileler paranın bu şekilde değer kaybına uğramasından dolayı kendilerini koruma için mücadele verirler. Ellerindeki parayı likit tutmak yerine spekülasyon hareketleri veya gayrimenkul ve dayanıklı tüketim malları alımına yönelirler. Özellikle Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye yüksek enflasyon rakamlarıyla yaşamışlardır (Dinler, 2000:528).

Hiper enflasyon: Hiper enflasyon yıllık % 1000' in altına düşmeyen enflasyon artış oranına verilen isimdir. Samuelson'a göre yıllık %200, Cagan'a göre ise yıllık %50 fiyat artış oranları hiper enflasyon olarak değerlendirilmiştir. Hiper enflasyonun yaşandığı toplumlarda, enflasyon oranı hesaplanırken yıllık birikim %10000'lere ulaşacağı için aylık değerler hesaplanır. Ayrıca fiyatlar, günde birkaç kez olmak üzere, sık sık değiştiği için fiyat kontrolü yapmak oldukça zordur.

Hiper enflasyonun yaşandığı ülkelerde ekonomik durum, sosyal hayatı tamamen tehdit edecek durumdadır. Halk sıklıkla elinde para tutmak yerine mağazalara hücum edip artan fiyatlara karşı önlem almak isterler (Yıldırım ve Karaman, 2003:587).

Hiper enflasyon siyasal rejimlerle bağlantısı olmayan bir ekonomik dengesizlik durumudur. Daha önce yaşanan ülkelere bakıldığında otoriter, totaliter ve demokratik rejimlerle yönetilen ülkelerde de hiper enflasyonla karşılaşmıştır. Sadece savaş zamanlarına değil, dünyada barışın olduğu dönemlere de denk gelmiştir (Paya, 1998:405). Hiper enflasyonu tetikleyen unsurlar arasında ülkenin kâğıt para kullanması ve karşılıksız

kâğıt para basması sayılabilir. Çünkü madeni paranın geçerli olması durumunda bol sıfırlı para basmak zor olacaktır. Oysa kâğıt para sisteminde para basmak son derece kolaydır.

Hiper enflasyon oranlarının ekonomide negatif etkileri oldukça fazladır. Bu etkiler hiper enflasyon oranlarının yaşanıldığı sürecin uzunluğu ve para stokunun büyüme hızına bağlı olarak, ekonomide ağır tahriplere neden olduğu belirtilmektedir. Buna göre; hiper enflasyon yaşayan ülkelerde, öncelikle finans sektöründe daralmaların yaşandığı, fiyat sisteminin etkinliğini yitirdiği ve ekonomide paranın fonksiyonlarını yitirerek, zamanla paranın yerine takas sisteminin uygulanmaya başlandığı belirtilmektedir (Subaşı, 2005:27).

1.4. ENFLASYONUN NEDENLERİ

- Açık finansman (Artan Kamu harcamalarının bütçe açıklarına yol açması ve açıkların vergileri karşılayamaması),
- Seçim ekonomisi politikaları,
- Verimliliğin üzerinde sürekli ücret artışları,
- Bireylerin yaptığı gömülemenin çözülerek piyasaya akması,
- İthal malların fiyatlarındaki sürekli artışları,
- İklim koşulları nedeniyle tarım ürünleri arzının talebi karşılayamaması,
- Toplam talebin toplam arzdan yüksek olması,
- Yüksek faiz hadleri,
- Bilinçsiz yapılan devalüasyon,
- Zarar eden kamu kuruluşları,
- Tasarrufların yatırımlardan az olması,
- Dolaşımdaki para miktarının hızla artması,
- Yüksek tabanlı fiyat politikaları,
- Yanlış uygulanan ekonomi politikalarıdır,
- Tarım ürünlerinin yüksek fiyatlarla devlet tarafından satın alınması,
- Kamu kesiminde israf ve savurganlık,
- Kamu iktisadi Teşebbüslerin (KİT) ürünlerine yapılan zamlar,
- Bütçe açıkları, aşırı borç yüklü ve enflasyona neden olan etkenler olarak sayılabilir (www.kobitek.com.tr).

1.5. ENFLASYONUN OLUMSUZ ETKİLERİ

Enflasyonun ekonomi üzerinde genellikle olumsuz etkileri oldukça fazladır. Enflasyonun neden olduğu olumsuz etkilerin başında gelir dağılımı adaletsizliği gelmektedir. Memur ve işçi sınıfı sabit gelirliler olduğu için değişen fiyatlara göre hareket edememektedir. Oysa imalatçılar, tüccarlar, esnaf gibi serbest meslek sahipleri, piyasadaki fiyat hareketlerine göre, arz ettikleri mal ve hizmetin fiyatında istedikleri gibi ayarlama yapabilmektedir. Bu durum sonucunda enflasyon sebebiyle, memur ve işçi sınıfı gibi sabit gelirliler gittikçe fakirleşirken, zengin kesim ise daha da zenginleşmektedir. Dolayısıyla enflasyonun gelir dağılımı üzerinde ki en büyük etkisi, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmasıdır (Türk, 1997:392). Ayrıca enflasyon nedeniyle, sabit gelirliler olan memur ve işçi sınıfı sözleşmeli çalıştıkları ve yapılan sözleşmelerin genellikle uzun süreli olmaları nedeniyle, çalışanlar enflasyondan oluşan gelir kaybını telafi edememektedir. Enflasyondan kaynaklanan gelir kaybı çalışanlar arasında huzursuzluğa neden olmakta, bunun sonucunda toplumun dengesi bozulup, ahlaki çöküntüye sebebiyet vermektedir (Özkan, 1990).

Enflasyonun tasarruflar üzerinde de negatif etkileri olmaktadır. Bireyler gittikçe değer kaybeden paradan uzaklaşarak, ellerindeki parayla mal veya hizmet almak istemektedir. Bu durum sonucunda talep daha da canlanarak fiyatların yeniden yükselmesine neden olmaktadır (Pekin, 1993:218). Ayrıca gelirlerinde kayba uğrayan bireyler, hayatını devam ettirme ve refah kaybına uğramama güdüsüyle, tüketim eğilimlerini arttırmaktadır. Artan bu tüketim eğiliminin karşısında gelirin tasarrufa ayrılan kısmı oldukça düşük seviyede kalmaktadır (Berksoy, 1998:13).

Enflasyonun olumsuz etkilerinin görüldüğü bir diğer ekonomik değişken yatırımlardır. Enflasyonun yüksek olması nedeniyle hem bireylerin tasarruf yapmaktan kaçınması hem de yatırım maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle, ülkedeki yatırım büyüklüğünde artış olmamaktadır (Özkan, 1990). Ayrıca ekonomide paranın sıkça değer kaybetmesi, iş çevresindeki güvensizlik, hammadde maliyetinin yanı sıra, hammaddeyi tedarik etmede yaşanacak olan belirsizlik ve gelecekte ülke ekonomisinde oluşan belirsizlikler nedeniyle yatırım planı yapan bireyler uzun vadeli reel yatırımlardan çok, spekülatif yatırımlara yoğunlaşmaktadır (Türk, 1997:394).

Yüksek enflasyon yaşanan ülkelerde yerli para, enflasyondan olumsuz şekilde etkilenmektedir. Enflasyonun bulunduğu ülkelerde, yerli para sık sık değer kaybederek yabancı paranın değer kazanması sağlanmaktadır. Çünkü ekonomiye yabancı ülkelere

gelen mallar, yurtiçinde üretilen mallardan daha ucuz olacağı için ithalat yoğunlaşır ve başka bir ekonomik dengesizlik unsuru olan dış ticaret açığı vermek zorunda kalmaktadır. Ayrıca enflasyonla mücadele eden ülkelerde refah kaybı oldukça fazla olduğundan dolayı, ithalattan çok, ülkeye gelir sağlayacak olan ihracatın teşvik edilmesi gerekmektedir (Türk, 1997:395).

Enflasyonun ekonomik etkileri sadece makro düzeyde kalmayıp, işletme bazında mikro ekonomik etkileri de mevcuttur. Enflasyonun yaşandığı ülkelerde; işletmelerin aktif yapısı bozulmaktadır, yoğun bir şekilde finans sıkıntısı çekmektedirler. Maliyetler sürekli artış göstermektedir. Aşırı faiz yüküyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Selimoğlu, 2001:99).

1.6. ENFLASYONLA MÜCADELE YOLLARI

Ekonominin parasal yapısını etkileyerek, yani para hacmini değiştirerek enflasyonu önlemek için “para ve kredi politikaları” uygulanır. Politikalar ile para hacmi daraltılır ve kredi tavanı tespit edilir. Bankaların karşılık tutma oranları değiştirilerek para yaratma olanakları sınırlanır. Açık piyasa işlemleri yoluyla merkez bankası faiz hadlerini etkileyerek para hacmini kontrol eder. Reeskont hadleri ile kredi hacmi, dolayısıyla toplam likidite hacmi daraltılır.

Uzun dönemli bir uygulama gerektiren “Maliye Politikaları” ise, enflasyonu devlet harcamalarında, vergi sisteminde değişiklikler yaparak önlemeye çalışır. Maliye politikalarının başarılı olması, diğer politikalarla desteklendiği ve değişen şartlar göz önüne alındığı ölçüde mümkündür. Bütçe ve kamu harcamalarında istikrar sağlayıcı, toplam talebi kısıcıcı, arzı arttırıcı yeni vergi kanunları ancak uzun dönemde sonuç verir. Kısa dönemde ise hazine işlemleri, dış borçlanma gibi yöntemlerle istikrar sağlayabilir (İlkin, 191). Buna göre aşağıda sıralanan uygulamalar enflasyonu önlemeye yardımcı olacaktır. Bunlar;

- Kamuda İsrafın Önlenmesi ve Kamu Harcamalarının Azaltılması
- Sıkı Para Politikası
- Kamu Gelirlerinde Artışın Sağlanması
- Etkin Borç Yönetimi
- Üretimin ve Verimliliğin Arttırılması
- Doğru Özelleştirme Politikaları
- Kur Rejiminde İstikrar
- Yapısal Bozuklukların Düzeltilmesi

1.7. TÜRKİYE’ DE 1980’ DEN GÜNÜMÜZE ENFLASYON

Türkiye’nin 1970’lerin sonlarında büyük ölçüde tıkanma noktasına gelen ithal ikameci modeli, 1980 sonrasında yeni bir birikim modeline geçişin ön koşullarını hazırlamıştır. Bir Amerikan Doları 70 TL olmuş ve Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştır. 24 Ocak 1980’ de istikrar programı adı altında bir dizi önlem alınmış ve alınan kararlar uygulamaya koyulmuştur. 1980 öncesinin içe dönük sanayileşme yapısı, 24 Ocak 1980’ den itibaren yürürlüğe konulan istikrar programıyla dışadönük olarak çalışmaya başlamıştır (Oyan, 1998:1). Bu durumda 1971’ den sonra Uluslararası Para Fonu (IMF)’ nun artık uluslararası bir banka, uluslar arası bir merkez bankası, dünya çapında bir planlama örgütü haline gelip; özellikle Türkiye gibi ülkeler için kredi koşullarını zorlaştırması ve “dışa dönük” liberal bir ekonomi politikasını şart koşması da etkili olmuştur. IMF; dış ticaretin serbestleştirilmesinden başka, döviz kurlarının devalüasyonu, faiz oranlarının düzeltilmesi, kamu harcamalarının kısıtlanması, ücretlerin denetlenmesi ve yabancı sermayenin özendirilmesi gibi koşullar öne sürmüştür. Tüm bunlardan sonra 1980 yılının ilk altı ayında 515 şirket iflas etmiş, enflasyon oranı %102’ye ulaşmış, sanayi üretimindeki büyüme oranı ise %1,7’yi geçmemiştir (Sertel, 1982:52).

1980 istikrar programının önemli bir yanı da ücretlerin dondurulması ilkesi olmuştur. Enflasyonu azaltmak amacıyla ücretlerin düşürülmesi talebi enflasyonu azaltmakla birlikte talep yetersizliği nedeniyle şirketlerin iflasına, şirketlerin iflasını para emisyonları ile kurtarılmaya çalışılması enflasyonun daha da artmasına neden olmuştur.

1980’ den sonra, enflasyon oranı nispeten düşse de; ihracat döviz yokluğunu azaltmış, yapılan önemli devalüasyon ithal ürünlerin fiyatlarını birden yükseltmiş ve sonuçta üretim maliyetleri ve satış fiyatları da sürekli olarak artmaya başlamıştır. Küçük tasarruf sahiplerinin de büyük faiz veren kuruluşlara yönelmesi iç pazarın önemli ölçüde daralmasına yol açmıştır. Böylece fiyatlar yükselirken talep de gözle görünür bir biçimde düşmeye başlamıştır.

1983 Ekonomik programı; liberalleşme yolunda önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Bu sayede iç pazarı, dış rekabete açık tekel fiyatlarını kırarak, enflasyonla mücadele etmek amaçlanmıştır. Uygulanan yeni politika devletin iç pazara desteğinin kalkması, tarımın canlandırılması, üretim sistemlerinin iç pazar aleyhine dış pazara yönelmesi, krediler, tasarruf ve dış pazara yönelik tarım üretimiyle beslenen bir ekonomik yapıda sanayi yatırımları ve sermaye birikimi zayıflamıştır (Sertel, 1998:147). Tasarruf artışı, iç pazarın daraltılması ve banka kredilerinin yüksek faizleri gerçekte “büyüme” ya da “gelişme” değil, bir durgunluk politikasıdır. Sanayi üretimindeki düşme enflasyonist

bir ortam hazırlamıştır. Bu duruma devalüasyonda eklenince enflasyon hızlanmış ve stagflasyonla sonuçlanmıştır. 1980-1988 dönemi esas olarak bir ticari serbestleşmenin ön koşullarının hazırlandığı bir dönemdir. 1988 'e kadar ortalama %40'lar civarında olan enflasyon oranları, 1988'de %75'e çıktıktan sonra %60 lara yerleşmiştir. Bu durum 1994 yılına kadar aynı oranda seyretmiştir (Oktay, 1998:217).

1989' da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu Hakkında 32 sayılı kararla sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Kur politikasında yapılan değişiklikle TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmeye devam etse de; bu enflasyon oranının altında tutulduğundan gerçekte TL'nin reel olarak değer kazandığı bir döneme girilmiştir. Bu politika Türkiye'ye sıcak para (kısa vadeli spekülâtif sermaye) girişinin ön koşullarını oluşturmuştur. Ancak sıcak para akımları, ulusal piyasalardaki görece yüksek reel faize yönelirken kısa dönemli bir döviz birikimi sağlamakta, bu da TL'nin yabancı dövizler karşısında aşırı değer kazanmasına yol açmaktadır. Böylece ithal malları ucuzlarken, ihracatçı sektörler gerilemekte, cari işlemler açığı da büyümektedir. Bu durum bir yandan ticarete açık üretken sektörlerin gerilemesine, bir yandan da aşırı rezerv birikimine ve ulusal tasarruf harcamalarının daralmasına yol açmış diğer yandan da ulusal kaynakların verimli dağılmasını engelleyerek, istikrarsız bir büyüme trendinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Buna göre öncelikle izlenen politikalar sonucunda enflasyon oranı düşmüştür. Bu duruma neden olan en önemli etkenler, halkın reel alım gücünün azalması ve işsizlik oranının artması olarak değerlendirilmiştir (Tunay, 2001:172). Alım gücünün azalmasıyla ortaya çıkan enflasyon oranındaki azalış, iç piyasayı daraltmış ve ihracatta büyük bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte 1980' den sonra Merkez Bankası'nın kredilerinde de reel bir artış kaydedilmiştir (Akgüç, 1991:255).

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinde istikrarın bozulduğu ve enflasyon oranlarının arttığı görülmektedir. 1991 yılında büyüme hızı %2'nin altında kalırken, 1990-1993 yılları arasında %7 olarak gerçekleşmiştir. Bu belirsizlik ekonomiyi riskli hale getirmiş bunun sonucunda da ülkeden yabancı çıkışları olmuştur. Bozulan istikrar ve oluşan belirsizlik nedeniyle; halkın TL'ye güveni sarsılmış ve devalüasyon beklentisi içinde dövize olan talep artmıştır. Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini karşılayamaması sonucu döviz açığı büyümüştür ve Türkiye spekülâtif amaçlı bir ülke haline gelmiştir.

1994 yılına gelindiğinde enflasyonun en yüksek düzeye ulaştığı görülür. 24 Ocak istikrar programıyla uygulanmak istenilen sıkı para politikasına rağmen para arzının artması ve halen kamu açıklarının TCMB tarafından finanse edilmesi para azının

artmasına ve sonuçta enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde enflasyonu arttıran bir diğer neden de etkin olmayan vergi politikaları olmuştur. Devlet harcamalarını karşılayacak düzeye gelemeyen vergi gelirleri nedeniyle oluşan gelir gider eşitsizliğinin karşılanması için TCMB'nin kaynaklarına başvurulması ve borçlanmaya gidilmesi enflasyona neden olmuştur. Tüm bu nedenler fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde faizlerinde yüksek oluşu özel sektörün kredi imkânı daralmış ve yatırımlar azalmış, işsizlik artmıştır.

1994 yılının ilk dönemi, Mart ayında yapılacak yerel seçimlerin etkisinde geçmiştir. Artan istikrarsızlığa rağmen para piyasalarında faiz oranlarının düşürülmesine yönelik politikalar sürdürülmüş ve yine kamunun finansmanı amacıyla Merkez Bankası kaynakları kullanılmıştır. Faiz oranlarındaki düşme ve Merkez Bankası kaynaklarının kullanımını piyasada likidite miktarını arttırmış, dövize doğru yoğun bir talep yaşanmasına neden olmuştur. Hatta Merkez Bankasının kısa vadeli faiz oranlarını çok yüksek düzeylere çıkarması bile, dövize olan talebi ve buna bağlı olarak devalüasyonu durduramamıştır.

27 Mart 1994 seçimleri sona erdiğinde, mali piyasalarda başlayan paniğin ciddi bir krize dönüştüğü ve artık sektörleri içine aldığı bir ortam doğmuştur (Tunay, 2001:187). Ekonomide ki bu olumsuzlukların giderilmesi için 5 Nisan 1994'te yeni bir istikrar programı hazırlamak üzere IMF ile görüşülmüştür. Oluşturulacak olan programın yeni hedefi; piyasalarda istikrar sağlamak, belirsizliği ortadan kaldırarak döviz kurlarındaki artış beklentisini önlemektir.

Uygulanacak olan yeni programın amaçları arasında fiyat istikrarının sağlanması, kamu açıklarının giderilmesi, borç oranlarının düşürülmesi, ihracatın arttırılarak ödemeler bilançosunun dengeye getirilmesi, özelleştirmeye öncelik verilmesi ve ekonomide yapısal değişiklikler yapılarak dengeli bir büyüme ve gelişmenin sağlanması yer almıştır. 5 Nisan kararları uygulanmadan önce ekonomide oluşan olumsuzluklar nedeniyle GSMH %6.1'e gerilemiş, enflasyon ise %149.6 seviyelerine çıkmıştır. Uygulanan istikrar programının etkisi ile 1994 yılının ikinci yarısında ekonominin canlandığı ve enflasyon oranının da giderek düştüğü görülmüştür. 1995 yılına girerken ekonomide, KİT'lerin yükünü ve ekonomide ki borçlanma gereğini azaltacağı beklenen özelleştirme yasasının çıkmasıyla ve Gümrük Birliğine giriş ile olumlu bir hava oluşmuştur (Tokgöz, 2001:252). Bu olumlu havanın etkisiyle iç talepte artışlar meydana gelmiş ve yılsonuna doğru kapasite kullanımındaki ve üretimdeki artışlar sonucu ekonomi büyüme sürecine girmiş ve yıllık %8'lik bir büyüme sağlanmıştır. Enflasyon %64,9 seviyesine inmiştir.

1990 yılların sonlarında ise ekonomide oluşan olumsuzluklara nedenin yine kamu sektörü gösterilmiştir. Yine bu dönemde bütçe açıkları artmış, yüksek faizle milli gelirimizin %30'u kadar yapılan iç borçlanmayı yüksek faizlerle kapatılmaya çalışılmıştır. Bu ortamda enflasyon tekrar yükseliş sürecine girmiştir. Bu olumsuzlukların giderilmesi için IMF ile Stand-by anlaşmasına gidilmiş ve 1997 yılında görüşmeler başlanmış, IMF 'in Türkiye'den yapmasını istediği bir dizi yapısal reformlar dönemin hükümeti tarafından kabul edilmeyince makro hedefler üzerinde uzlaşarak 1998 yılı Haziran ayında yakın izleme anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın esasını bütçe büyüklüklerinde ve kamu sektöründe meydana gelen açıklarda belli hedefler ulaşabilmek oluşturuyordu. Ancak anlaşma kendisinden bekleneni vermemiştir (Kumcu, 2002:375-376).

1997 yılında kabul edilmeyen yapısal değişiklikleri içeren anlaşma 1999 yılında değişen hükümet için 17 ağustos depreminin yarattığı moral bozukluğu ve zararlarla kamu finansmanı sorunuyla birlikte Türkiye için bir zorunluluk haline gelmiş ve 9 Aralık 1999'da IMF ile üç yıllık Stand-by anlaşması imzalanmıştır (Kumcu, 2000:375-376).

1 Ocak 2000'de uygulamaya konulan "Enflasyonu Düşürme Programı" ile tüketici enflasyonunu yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikaları uyum içinde uygulanmıştır. Bu sayede enflasyon oranını 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılında ise %7'ye indirmek, reel faiz oranlarını makul bir seviyeye indirmek, ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak, ekonomide ki kaynakların daha etkin ve daha adil dağılımını sağlamak ve kamu maliyesini sağlıklı bir yapıya kavuşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçları yerine getirmek için temelde belirlenen üç unsur ise, uygulanacak olan sıkı bir maliye politikası ile faiz dışı fazlaların arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması; enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası; enflasyonun düşürülmesine odaklanan kur para politikasıdır (Yıldırım, 2003:4).

İmzalanan istikrar programının tek hedefi ise kalıcı bir reel ekonomik büyümeyi sağlamak için enflasyonu tek haneli rakamlara indirmektir. Enflasyonun 2000 yılında, TEFE bazında %64'ten % 20'ye, TÜFE bazında %69'dan %25'e indirilmesi hedeflenmekteydi. (Tokgöz, 2001:270). Enflasyonun bu denli hızlı bir şekilde düşmesi 1999 yılında -%6 civarında olan reel ekonomik büyümenin 2000 yılında %5.5'e yükselmesi, 2001 ile 2002'de aynı büyüklükte açıklar gerçekleşmesi beklenmiştir (Tunay, 2001:202).

Hükümet bu hedefleri gerçekleştirebilmek için 2000 yılı bütçesinde maaş ve ücretlerin programda öngörülen enflasyon kadar arttırılması, Merkez Bankası'nın 2000 yılında

uygulayacağı kurları günlük olarak ilan etmesi ve TL'nin 1 Dolar + 0,77 Euro'dan oluşan sepet karşısında yalnızca %20 değer kaybedeceğini açıklamıştır. IMF 'in üzerinde durduğu diğer bir konu bankacılık sektörü olduğu için hükümet hemen bankalar kanununu hazırlayıp bu dönemde meclisten geçirmiştir (Kumcu, 2000:377-381). Bu şekilde uygulanan istikrar programlarının başarılı olması inandırıcılığına bağlıdır. IMF ile imzalanan ilk anlaşma olmadığı için artık inandırıcılığını yitiren bu programda kendisinden bekleneni verememiş ve alınan tüm önlemlere rağmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kalıcı ve tek haneli enflasyonla tutarlı bir kamu dengesini sağlayabilmek için çeşitli yapısal reformların uygulanmaya konması hedeflenmiştir. Bunlardan bankacılık ve sosyal güvenlik reformları daha program başlamadan yürürlüğe konulmuştur. Bundan sonra tarım ve bütçe reformlarıyla özelleştirme reformlarının yapılması planlanmıştır. Tarım reformu; tarımda fiyat desteklemesinden gelir desteklemesine gidilmesini hedeflenmiştir.

Bütçe reformu ile bütçenin hazırlanması aşamasından uygulanmasına kadar olan dönemde uyulacak kuralların konulması ve bütçe uygulamasının şeffaflaşması hedeflenmiştir.

Bir finansman kaynağı olarak özelleştirme; 2000 yılında uygulanan istikrar programının en önemli parçasıdır. 2000 yılı programında 7,6 milyar dolar tutarında özelleştirme geliri hedeflenmiştir. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlar arasında Türk Telekom, Pektim, Petrol Ofisi ve Türk Hava Yolları bulunmaktaydı (Kumcu, 2000:387-390).

2000 yılı enflasyon oranları hükümetin yılbaşında koyduğu hedeflerin üzerinde gerçekleşmiştir. Tefe'de 12,7 Tüfe' de ise 14 puanlık bir sapma olmuştur. Ancak hedeflerin aşılmasına rağmen 2000 yılı enflasyon oranları genelde olumlu karşılanmıştır.

Bunun nedenlerini ise şöyle sıralamak mümkündür.

- Geçen yıla göre yaklaşık 30 puanlık bir düşüşün gerçekleşmesi,
- 2000 yılı enflasyonun ekonomik kamuoyunun beklentilerine uygun çıkması,
- Enflasyonun yılı %40'ın altında kapattığı son yılın 1986 olması ve 14 yıllık bir süre sonunda ilk defa bu kadar aşağıya düşmesiydi.

Kısacası uygulanan ekonomik programın öngördüğü hedeflerin bir kısmı 2000 yılı sonunda gerçekleşmiştir ya da tahminlere yakın çıkmıştır. Ama genel anlamda geçen bir yıllık süreçte program kendisinden bekleneni tam olarak verememiştir. Özellikle cari işlemler dengesinin beklenilenin çok üzerinde açık vermesi 2000 yılının son iki ayında piyasalardaki mali krizin boyutlarını daha da büyütüştür. Cari işlemler açığının Merkez

Bankası rezervlerine oranı 1999 sonunda %5,9 düzeyindeydi. Bu gösterge 2000 yılı boyunca hızla bozulmaya itilmiş ve Haziranda %28'e, yılsonunda %0,7 iken 2000 sonunda %5'e yükselmiştir (Yeldan, 2000).

2000 yılında ortaya çıkan krizin nedenlerinin başında yapısal reformlardaki gecikmeler gösterilmiştir. Kamu bankalarının özelleştirilmesindeki gecikme piyasaları olumsuz etkilemiştir. Bankacılık sisteminin iyi işlememesinden kaynaklanan kriz, daha da boyutlarını genişleterek Aralık ayının başına kadar devam etmiştir. IMF'nin tereddütleri yüzünden Türk özel sermayeli büyük bankaların beşincisi olan Demirbank, fon yetersizliği nedeniyle yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelmiş ve Bankacılık Kurulu (BDDK) tarafından 6 Aralık'ta Fon'a devredilmiştir. Aynı gün Park Yatırım Bank'ın faaliyet izni kaldırılmıştır (Tokgöz, 2001:275-276).

Piyasalardaki bu olumsuz gelişmeler sonucu koalisyon hükümeti mali krizi çözmek ve likidite sıkışıklığını giderebilmek için IMF' ye 62 maddelik Ek Niyet Mektubunu göndermiştir.

IMF' ye sunulan bu ek niyet mektubu neticesinde 10,4 milyar dolarlık kredinin kapısı aralanmıştır. Piyasalarda yaşanan mali kriz ve güven bunalımı biraz olsun durulmuştur. Geçici bir sürede olsa likidite sıkışıklığı önlenmiştir. Fakat yeni yılın ilk aylarında MGK toplantısında yaşanan siyasi kriz piyasaları tekrar bir belirsizlik içine sokarak ekonomik krizi meydana getirmiştir. "Kasım Krizi"nde tasarruflularla birlikte bankalarından yoğun döviz talep ettikleri görüldü. Krizin etkilerinin büyük olmasına sebep olarak giderek büyüyen ve hiçbir önlem alınamayan cari işlemler açığı gösterilmiştir. Koalisyon hükümeti kısa bir süre içinde krize neden olan cari işlemler açığını kapatabilmek ve krizin etkilerini azaltmak için dalgalık kur sistemine geçiş kararı almıştır. Aslında bu karar bir nevi devalüasyon olarak değerlendirilmiştir. Bunun nedeni ise dalgalı kur sisteminde bir kur bandının oluşturulacak olmasıdır. Yani kurlar tamamen kendi haline bırakılmayacak sadece belli fiyat aralıklarında serbest piyasada işlem görecekti ve Merkez Bankası müdahalesi olmadığı için dalgalı kur sistemine geçiş devalüasyon olarak nitelendirilmiştir.

Özetle 2000 yılında net sermaye girişinde büyük artış, reel kurda değerlenme, iç borç faizlerinde düşüş, yurt içi kredi stokunda hızlı artış ile birlikte milli gelirden yüksek bir büyüme hızının yakalandığı, enflasyon oranının indirildiği ve yatırım/milli gelir oranının yükseldiği görülmektedir. Aynı zamanda 2000 yılında kamu kesimi faiz dışı dengesinde bir iyileşme sağlanması ve kamunun dış borç olanağının artması sonucunda iç borç/milli gelir oranı stabilize edilmiş ve IMF tanımlı net kamu dış borç stoku/milli gelir oranı bir

ölçüde azalmıştır. İlk bakışta olumlu görülen bu gelişmelere rağmen cari işlemler açığının çok yükselmesi, kur riskinin büyümesi, kamu bankalarının büyüyen likidite talepleri ve kısa vadeli dış borçların TCMB'nın döviz rezervlerini aşan bir düzeye gelmesi 2001 krizine zemin hazırlamıştır.

Türkiye'de döviz kuru hedeflemesinin 2001 Şubat kriziyle çökmesiyle 2002 yılı başında örtük ve 2006 yılı başında açık "Enflasyon Hedeflemesi" uygulamasına geçilmiştir. Enflasyon hedefi rejiminin temel hedefi düşük ve istikrarlı enflasyon oranıdır. Para politikasının tek amacının düşük ve istikrarlı enflasyon oranı olmasının nedeni ise bu amaç sağlandığında büyümenin de pozitif yönde etkileneceğine olan inançtır. Yani para politikası uygulayıcıları en azından istikrarlı olan enflasyon ya da düşen enflasyonun büyümeyi arttıracığını kabul ederek enflasyon oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif olduğu görüşünü de kabul etmiştir.

Şubat 2001' de ise mali piyasalardaki güvenin kırılğan yapısı bir kez daha finansal krize yol açmış, bunun bir sonucu olarak 2000 Enflasyonu Düşürme Programında öngörülen para ve kur politikaları terk edilerek 22 Şubat 2001'de dalgalı kur sistemine geçilmiş, böylelikle Enflasyonu Düşürme Programı da sona ermiştir (Yıldırım, 2003:7). Böylece Türkiye ekonomisi yeni bir döneme girmiştir. 15 Nisan 2001 tarihinde açıklanan ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak adlandırılan yeni bir program yürürlüğe girmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 15 Nisan'da dünya ve Türkiye Kamuoyuna açıklanmıştır. Buna göre programda yer alan makro ekonomik göstergeler şöyleydi:

Büyüme 2001 yılında -%3, 2002'de %5 ve 2003'de ise %6 olarak gerçekleşecek, enflasyon oranı ise 2001'de %57,6 (TEFE), 2002' de %16,6 ve 2003'te %12,4 olarak hedeflenmiştir. Önce daralan sonra istikrar içinde yeniden büyüyecek ekonomide cari işlemler açığının üç yıl üst üste yaklaşık bir milyar dolar civarında açık vereceği öngörülmüştür.

Enflasyonun tek haneli düzeye indirilmesi amacıyla, sürdürülebilir kamu kesimi dengesine ulaşılmaya kadar mali uyum ve uygun gelirler politikaları sürdürülecek ve özelleştirme programı hızlandırılacaktır. Enflasyonun 2002 yılı sonuna kadar düşürülmesi için kullanılan kur hedeflemesi politikası, 2003 yılından itibaren fiyat istikrarını ön planda tutan bir para politikasıyla ikame edilecektir.

Mayıs 2001' de sunulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) Türkiye'yi bunalımdan çıkaracak yeni bir program olma iddiası ile hazırlanmıştır. GEGP'yi hazırlayanlar, sürdürülemez iç ve dış borç dinamiğine son verilmesi ve siyaset/ ekonomi ilişkilerinin piyasa gereklerine uygun biçimde yeniden oluşturulması savunmuştur.

Şubat 2001- Şubat 2002 arasında kalan bir yıllık dönemde, bazı teknik yasalar hariç tutulursa, 65 civarında yapısal düzenleme yapılmıştır. Bunların yaklaşık yarısı doğrudan doğruya “yapısal uyarılama” kapsamı içindedir.

Para politikasının başlıca hedefi enflasyonu 2002 sonuna kadar %35 seviyesine düşürmek olmuştur. T.C. Merkez Bankası, söz konusu amaca, başlangıçta parasal tabana yönelik hedefler belirleyerek, daha sonra da ön koşulların oluşturulmasıyla resmi enflasyon hedeflemesi rejimine geçerek ulaşacaktır. Bu amaca yönelik olarak, parasal taban seviyesine ilişkin performans kriterleri ortaya koyan bir para programı oluşturulmuştur. 2002 yılı süresince %3 reel büyüme tahmini ve %35’lik enflasyon hedefimize tutarlı olarak parasal tabanın %40 büyümesi hedeflenmiştir (T.C. Merkez Bankası, 2002:5).

Niyet Mektubu’nda öngörülen makroekonomik hedefler, bu politikanın GEGP’ ye görece daha yüksek enflasyon, daha yüksek reel faizler, daha düşük reel büyüme ve daha yüksek dış borçlanma sayesinde sürdürülmeye çalışılacağını belgelemiştir (Yeldan, 2002).

Enflasyon 2002 yılı Ocak- Ekim döneminde azalan bir seyir izlemiştir. Bu dönemde TEFİE’ de %25,5 ve TÜFE’ de % 24 olarak gerçekleşen enflasyon rakamları, yılsonu için TEFİE ve TÜFE’ de sırasıyla %31 ve %35 olan enflasyon hedeflerinin gerçekleşeceğini göstermiştir. 2002 yılının başından itibaren uygulanan sıkı maliye ve para politikası, yılın özellikle ilk aylarında iç talepte yaşanan durgunluk, Türk Lirasının istikrarlı bir seyir izlemesi ve enflasyon hedefiyle uyumlu kamu zamları enflasyonun düşmesinde etkili olan unsurlar olmuştur.

Uygulanmakta olan program kapsamında rekabeti ve özel sektörün etkinliğini artırıcı düzenlemelere devam edilmiş, tarım, enerji, telekomünikasyon ve ulaştırma alanlarında kanunlar çıkarılmış, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara hız kazandırılmıştır. Çıkarılan borçlanma kanunu ile kamu bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasına yönelik düzenlemelere devam edilmiştir (Türker, 2002:3-4).

Merkez Bankası para politikası 2002 yılında olduğu gibi, 2003 yılında da Yasasında belirtilen fiyat istikrarı temel amacı çerçevesinde oluşturulacak, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranları sadece enflasyon hedefine ulaşmak amacıyla etkin olarak kullanılmıştır. Enflasyon hedeflemesine geçilene kadar, başarısı 2002 yılında açıkça görülen “örtük enflasyon hedeflemesi” stratejisine devam edilecek, kısa dönemli faiz oranları gelecek dönem enflasyonuna odaklı olarak belirlenecektir. Para tabanı yine ek bir çapa işlevi görecektir. Ancak, tek başına para politikası yoluyla enflasyonla mücadele etmek mümkün değildir. Mali disiplin ve reformların aksatılmadan sürdürülmesi, 2003

yılındaki büyümenin ana kaynağı stoklardaki artış olmuştur. Ancak 2003 yılındaki büyümenin daha çok özel sabit sermaye yatırımları ve özel tüketim kaynaklı olması beklenmiştir.

2003 yılı için %5 oranındaki reel büyüme tahmini ve %20 oranındaki yılsonu enflasyon hedefi ile uyumlu üçer aylık bir para tabanı programı geliştirilmiştir (T.C. Merkez Bankası-4, 2003:1-5-18).

Enflasyondaki düşüş 2005 yılında diğer dört yıla göre yavaşlamakla birlikte devam etmiştir. Faizlerin düşmesi, vadelerin uzaması, borçlanma olanaklarının artması görece fiyat etkisi ve artan güven nedeniyle, 2005 yılında dayanıklı tüketim ve yatırım harcamaları hızlı bir artış göstermiştir. 2004 yılından farklı olarak ekonomik faaliyetlerdeki canlanma sektörel olarak daha geniş bir tabana yayılmıştır. Bu gelişmeler sonrasında artan tüketim ve yatırım talebi ve ithal malların görece fiyatlarının düşük kalması sonucu, yatırım ve tüketim malları ithalindeki hızlı artışlar devam etmiştir (TCMB, 2005). 2005 yılında enflasyon oranındaki düşüş sürecinin yavaşlamasına neden olarak tüketim talebindeki canlanma, tarım dışı iş gücü talebindeki hızlı artış ve hizmet enflasyonunda ki düşüş sürecinin yavaşlaması gösterilmiştir. Aynı dönemde ithal hammadde fiyatlarının enflasyon üzerindeki olumsuz etkisi de devam etmiştir. Yine bu dönemde petrol fiyatlarındaki öngörülemez artışlar yıllık enflasyondaki düşüşün yavaşlamasına neden olmuştur. Ancak bu dönemde yeni Türk lirasının güçlü konumunun sürmesi petrol fiyatlarının olumsuz etkisini sınırlamış, verimlilik artışının devamı birim iş gücü maliyetlerinin enflasyona verdiği katkının azalmasıyla da olsa sınırlandırılmasına neden olmuştur.

2005 yılının ikinci yarısından itibaren yüksek oranda artışlar gözlenen gıda fiyatlarının yıllık bazda belirgin bir gerileme eğilimine girmesiyle ve döviz kurunun gecikmeli etkilerinin yavaşlamasıyla enflasyon düşme eğilimine girmiştir. Mayıs ve Haziran aylarındaki döviz kuru hareketlerinin 2006 yılı enflasyonu üzerindeki etkisi arz yönlü şokların yansımalarıyla birleşince enflasyon yüksek seviyelerde devam etmiştir. 2006 yılı sonunda tüm bu gelişmelerden sonra enflasyonun belirgin bir şekilde hedefin üzerinde gerçekleşmiştir. Son dönemde emtia fiyatlarındaki düşüş eğilimi, işlenmemiş gıda fiyatlarındaki artışların yavaşlaması ve uluslararası likidite koşullarının gelişmekte olan ülkeler lehine seyretmesi enflasyon açısından olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Bu dönem için kamu harcamalarındaki ve dış talepteki artış eğilimi sıkı para politikasının toplam talep ve enflasyon üzerindeki etkisini azaltmıştır.

2006 Haziran ayından itibaren uygulanan sıkı para politikası ile 2007 yılında temel

enflasyon göstergelerinde belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Para politikasının etki alanı dışında kalan unsurlar enflasyondaki düşüşü sınırlandırmış ve enflasyon 2007 yılının sonunda %8,39 olarak gerçekleşerek belirsizlik aralığının üst sınırı olan %6 seviyesini aşmıştır. TÜFE'nin yıllık artış oranı %4,8 olmuştur. Kuraklık sonrası tarım ürünlerinin azalmasıyla arz yönlü bir şok oluşmuş ve 2007 yılı enflasyonundaki düşüş yavaşlamıştır. Bazı tarım ürünlerinin alternatif yakıt üretiminde kullanılması, dünyada artan gıda talebi ve tarımsal emtia fiyatlarındaki yükselişler gibi uluslararası gelişmelerde dış ticaret kanalıyla yurt içi gıda fiyatlarını olumsuz etkilemiştir. 2007 yılında ham petrol fiyatlarının yaklaşık %50 civarında bir artış göstermesi enflasyondaki düşüşü yavaşlatan diğer bir neden olarak gösterilmiştir. Kuraklık nedeniyle belediyelerin su fiyatlarında yaptığı artışlarla enerji grubu enflasyon üzerinde doğrudan etkili olmuştur.

2007 yılında Türkiye'de enflasyon eğiliminin diğer ülkelere kıyasla daha olumlu seyrettiği bir yıl olmuştur.

2008 yılı yurtiçi enflasyonunda daha çok küresel ekonomideki gelişmeler belirleyici olmuştur. Yılın ilk üçteyinde fiyatlarda gözlemlenen sert artışlar, son çeyrekte küresel finans krizinin derinleşmesiyle ve dünya ekonomisinde gözlenen belirgin yavaşlamayla düşmüştür. 2008 yılı sonunda enflasyon %10,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.EKONOMİK BÜYÜME

Çalışmanın ikinci bölümünde ekonomik büyüme değişkeni açıklanmıştır. Ekonomik büyüme modellerine kısaca değinildikten sonra ekonomik büyüme analizlerindeki değişkenlere yer verilmiştir. Ekonomik büyümenin belirleyicilerinin açıklanmasının ardından Türkiye’ de 1980’ den günümüze ekonomik büyümenin seyri incelenmiştir.

2.1. EKONOMİK BÜYÜME TANIMI

Ekonomik büyüme hakkında çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Basit bir tanımlamayla; mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişlemedir ve Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıladaki (GSYİH) artışa bağlı olarak ölçülmektedir (Parasız, 1997: 4). İşgücü, doğal kaynaklar, sermaye gibi ekonomik değerlerdeki fert başına bir yıldan diğer yıla doğru daha yüksek gelir sağlayacak şekilde artışlara büyüme adı verilmektedir (Ülgener, 1976: 409). Diğer bir tanımlamaya göre ekonomik büyüme; emek ve sermaye gibi faktörlerin arzındaki artışların veya üretimde kullanılan faktörlerdeki birim başına düşen hâsıla oranındaki artışın potansiyel milli gelirden yaptığı yükselmedir. Ekonomik büyüme temelde iki şekilde anlaşılabilir. Bunlardan birincisi; eksik istihdamda bulunan bir ekonominin bu durumdan kurtulmak amacıyla, üretim arttırması sonucu ortaya çıkan kısa dönemli konjonktürel dalgalanmaya dayalı ekonomik büyüme, bir diğeri ise ekonomi tam istihdamdayken, yeni girdi eklenerek ya da mevcut teknoloji geliştirilerek gerçekleştirilen uzun dönemli ekonomik büyümedir (TEK, 2003).

Ekonomik büyüme bazı iktisatçılar tarafından ekonomik kalkınma, gelişme veya genişleme olarak da adlandırılmaktadır. Bu kavramlar birbirine çok benzese de arada bazı farklılıklar vardır. Alfred Ammon adlı iktisatçı, bu kavramlar arasındaki farkı geniş bir tanımlamayla, şu şekilde açıklamıştır. Ammon’ a göre; ülke ekonomisi zamanla iki yönde değişim gösterir. Gövdesi ile büyür ve genişler; örneğin nüfus artar, artan nüfus işgücünü arttırır, dolayısıyla üretim faktörlerinde artışlar yaşanır. Bünyesi ve çatısı değişir: örneğin milli gelirden sektörlerin payları değişir, işgücünün sektör dağılımı farklılaşır (Acar, 2002:178).

Bir ekonomide nüfus, işgücü ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerindeki artışlara büyüme, ekonominin bünyesinde meydana gelen değişmelere ise kalkınma adı verilmektedir (Acar, 2002:178). Bu tanıma dayanarak, kalkınmanın büyümeden daha geniş anlamı olduğu söylenebilir. Kalkınma bir toplumun iktisadi yapısının yanında

sosyal kültürel ve siyasi yapısındaki değişimlerden bahseder. Diğer bir ifadeyle kalkınma; kişi başına gelir artışıyla beraber, az gelişmiş ülkelerdeki, yaşam standartlarının da gelişmiş ülkeler kadar yükselmesi, üretim faktörlerinin sadece miktar olarak değil nitelik olarak da artması ve milli gelir içinde sanayi sektörünün payının yükselmesi gibi yapısal değişiklikler olarak açıklanmıştır.

Büyüme ise kalkınmaya göre daha dar kapsamdadır. Sadece ülke ekonomisinde görülen rakamsal büyüklüklerle ifade edilmektedir. Örneğin; bir ekonomide gerçekleştirilen GSYİH oranının bir önceki yıla göre artmasıyla veya azalmasıyla ifade edilmektedir. Büyüme rakamları; o ekonomiye ait yapısal dönüşüm, sosyal ve kültürel gelişim hakkında bilgi vermemektedir. Bu sebepten, bir ülkenin büyümesi aynı zamanda kalkındığı anlamına gelmemektedir. Buna göre; her ekonominin amacı, ekonomik büyümeyle beraber yaşam standartlarını yükseltecek şekilde, sosyal ve kültürel gelişimi sağlayacak ekonomik kalkınma hızına ulaşmak olmuştur (Kar ve Taban, 2005:15).

Buna göre bir ülkede ekonomik büyümeyle beraber ekonomik kalkınmadan da bahsedebilmek için; ekonomide sanayi sektörünün payının, tarım sektörüne göre daha yüksek olarak gerçekleşmesi, nüfusun kırsal kesimden kentlere doğru yoğunlaşması, nüfus artış hızının başlarda yüksekken ilerleyen dönemlerde azalmaya başlaması, tüketim eğilimlerinin zorunlu mallardan lüks tüketim mallarına doğru kayması gerekmektedir. Buna göre büyüme kalkınma için gerekli bir şart olup, tek başına yeterli değildir.

2.2.BAŞLICA EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

Ekonomik büyüme modelleri araştırıldığında; çeşitli kriterlere göre içsel ve dışsal, klasik ve modern başlıklar altında incelendiği görülmüştür. Bu çalışmada da büyüme modelleri temel olarak dışsal ve içsel büyüme modelleri olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışmanın bu kısmında iktisat için önemli olan ekonomik büyüme modellerinden kısaca bahsedilerek Türkiye için uygun olabilecek büyüme modeli konusunda da fikir sahibi olunması amaçlanmıştır.

Harrod-Domar büyüme modeli; iki İngiliz iktisatçısı olan Sir Roy Harrod ile Evsey D. Domar tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilen büyüme modelidir. Büyüme süreci ilk defa bu model yardımıyla sistematik bir biçimde incelenmiştir (Acar, 2002;180).

Model kısaca Keynes'in gelir oluşumu teorisinin dinamik hale getirilmiş şekli olarak tanımlanabilir. Keynes, modelinde yatırımların kapasite artırıcı etkisini dikkate almazken Harrod-Domar Modeli, yatırımların gelir ve talep etkisi ile birlikte, kapasite oluşturucu

etkisini de analize katarak ekonominin dengeli büyümesi için gerekli olan şartları ortaya koymaktadır. Modele göre, yatırım miktarının tasarruf hacmine eşit olması durumunda ekonomi, marjinal tasarruf eğilimi sermaye/hâsıla katsayısı tarafından belirlenen bir oranda büyümektedir. Oldukça basit varsayımlara dayanmakla birlikte model, dinamik büyüme sürecini açıklıkla ortaya koymaktadır (Acar, 2002:181).

Kaldor büyüme modeli; “Laissez-faire” uygulaması altında işsizliği ortadan kaldıracığını öngören teoridir. Bu teorinin kısaca ifadesi, faktör hisselerinin tam istihdamda tasarruf ve yatırımı dengeye getirecek şekilde belirlenmesidir. Teoriyi ortaya atan Kaldor 'a göre işçilerin payı şu şekilde belirlenmektedir. Yatırım harcamaları ve dolayısıyla gelişme düşük olduğu zaman tam istihdam harcamasında bir eksilme eğilimi olmaktadır. Bu durum fiyatlar ve kârlar üzerinde tüketimleri yüksek olan işçilerin payı yükselip yüksek tasarrufta bulunan kâr sahiplerinin payı düştüğünde tam istihdamdaki ortalama tasarruf oranı (t), otonom olarak verilmiş olan yatırım imkânları düzeyi Y/H ' ye eşit olacak şekilde devam etmektedir (Acar, 2002:181).

Kaldor büyüme modelinin vardığı sonuçları şu şekilde belirtmektedir. Hızlı bir gelişmeye uygun daha yüksek bir yatırım oranı, kâr sahiplerinin ve genellikle halkın tasarruf eğiliminde bir azalma ya da daha yüksek bir bütçe açığı, daha yüksek bir harcama düzeyi ve daha düşük bir vergi düzeyi meydana getirmektedir. Bütün bu gelişmeler fiyatların maliyetlere göre farkını arttırarak kârları yükseltir ve emeğin tam istihdam SMH içindeki uzun dönemli payını azaltmaktadır.

Neo-klasik büyüme teorisi; ya da Solow büyüme teorisinin temel özellikleri kapalı bir ekonomi, rekabetçi piyasalar, rasyonel davranan bireyler, üretim faktörleri sermaye ve işgücünün her biri için ölçeğe göre azalan getiriyi üretim fonksiyonu için sabit getiriyi öngören bir üretim teknolojisidir.

Solow büyüme modelinin temelini, girdilerin azalan verimlere sahip olduğu ve ölçeğe göre getirinin sabit varsayıldığı neoklasik üretim fonksiyonu oluşturmaktadır. Bu üretim fonksiyonu, ekonominin basitleştirilmiş bir genel denge modelini kurmak amacıyla, sabit tasarruf oranı varsayımıyla birleşmektedir. Neoklasik büyüme yaklaşımı olarak adlandırılan bu modele göre, başlangıçta GSYİH'leri görece düşük olan ülkeler, daha büyük büyüme oranlarına sahip olmaktadır. Bu sonuca, sermayenin azalan verimlere tabi olarak çalıştığı varsayımından hareketle ulaşılmaktadır. Yani işgücü başına daha az sermayeye sahip olan ülkeler, daha yüksek sermaye getiri oranına ve dolayısıyla büyüme oranına sahip olmaktadır ve gelişmiş ekonomilerin ulusal gelirlerine yaklaşmaktadır. Yaklaşmanın kısıtlı olmasının nedeni, işgücü başına sermaye ve üretimin durağan durum

düzeylerinin tasarruf oranı, nüfus artış hızı ve üretim fonksiyonuna bağlı olmasıdır. 1980'lerden sonraki çalışmalarda, R.J. Barro, W.J. Baumol gibi ekonomistler modellerine başlangıç beşeri sermaye stoku ve hükümet politikaları değişkenlerini de dâhil etmektedir. Neoklasik büyüme modelinden çıkan bir başka sonuca göre de, teknolojik gelişmelerde sürekli gelişmelerin sağlanamaması durumunda, büyüme giderek yavaşlamaktadır. Bu sonucun nedeni, kökenlerini D. Ricardo ve T. Malthus'da bulan azalan verimler varsayımı olarak gösterilmektedir (Acar, 2002:185).

Ekonomi literatüründe içsel büyüme teorisinin temellerinin Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) çalışmalarına dayandığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bu alandaki çalışmalar büyümenin, ekonomik sistemin kendi dinamikleri içinde, bir takım faktörlerin etkileşimiyle içsel olarak gerçekleştiğini ileri sürmesi bakımından; büyümeyi, tanımlanan model ve dolayısıyla ekonomik sistem dışındaki etkenlere bağlayan neoklasik büyüme yaklaşımından önemli ölçüde ayrılmaktadır.

Temelleri Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından atılan içsel büyüme teorisi, ekonomik büyümeyi neoklasik modelde olduğu gibi piyasa mekanizmasının altında olmayan dışsal teknolojik gelişmeler yerine, piyasaların kendi dinamikleri içinde faaliyet gösteren ekonomik güçlerin içsel olarak belirlediğini kabul etmektedir. İçsel büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi piyasa mekanizması içinde faaliyet gösteren ekonomik güçlerin içsel olarak belirlediğini varsayarken, büyümenin itici gücünü tanımlamaktadır. Modeller, büyümenin itici gücü olarak tanımladıkları faktörler itibarıyla üç ana grupta incelenebilir:

Nüfus artışı ve beşeri sermaye birikimini birer karar değişkeni olarak ele alanlar, İçirilmemiş teknolojik değişmeyi, dışsal ve özerk bilimsel buluşlar yerine, piyasa güçlerinin yönlendirdiği girişimci kararlarına bağlayanlar, Büyüme sürecinde kamunun rolünü bağımsız bir değişken olarak dikkate alanlardır (Acar, 2002:185).

İçsel büyüme teorilerinden Barro modelinde büyümenin diğer kaynağını kamusal mallar ve haberleşme ağı, enformasyon hizmeti vb. alt yapı oluşturmaktadır. Bu modele göre alt yapı yatırımları özel sermayenin produktivitesini arttırmakta ve firma için dışsal üretim faktörü oluşturmaktadır.

Lucas (1988) ise, tek sektörlü bir ekonomide fiziksel sermaye ile birikim ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nüfus dinamiği dışsal olarak alınmakta, ayrıca paraya dayalı değişim olgusu ve finansal piyasa dinamiğinin etkisi de dışlanmaktadır. Lucas'a göre, Solow doğrudan bir büyüme teorisi geliştirmeye yönelik davranmamış, yalnızca ABD

ekonomisinin büyüme dinamiklerini incelerken bir sonuç çıkartmıştır (Acar, 2002:188) Lucas Modeli'nin varsayımları şöyledir:

- Ekonomi kapalıdır ve tam rekabet piyasası ile çalışmaktadır.
- Ekonomik karar birimleri gelecekteki fiyatlar konusunda rasyonel beklentilere sahiptir.
- Ekonominin teknolojisi, ölçeğe göre sabit getirilidir.
- t anında üretime ayrılan işgücü (ya da eşdeğer olarak çalışma saati) sayısı $N(t)$ 'dir. $N(t)$ 'nin büyüme oranı dışsaldır
- Kişi başına reel tüketim, akım değişkendir ve tek sektörlü olan bu modelde ilgili mal cinsinden tanımlanmaktadır.

Son olarak Ar-ge yaklaşımı gibi bilgilerin ve malların farklılaşması üzerinde duran bu modeller yenilikler ve araştırma geliştirme harcamalarını özel bir faaliyet olarak görmektedir. Bunun sonucunda da tüketim mallarının çeşidinde bir artış olacağını belirtir. Genel olarak 1980'li yılları inceleyen yeni büyüme teorilerinde uluslar arası ekonomi alanında yaşanan yeniliklerle benzerlikler olduğu görülür (Parasız, 2003:200).

2.3. EKONOMİK BÜYÜME ANALİZLERİNDEKİ BAŞLICA DEĞİŞKENLER

Bir ekonomide, iktisadi büyüme oranı ve hızını belirleyen çok sayıda ekonomik kriter mevcuttur. Bunlar; ülkedeki doğal kaynak birikimindeki artıştan, sanayi üretimi artışına, enflasyon oranlarındaki değişimden, istihdam seviyesine, mühendis sayısındaki artıştan memur sayısındaki artışa, nüfus artışından sosyal harcamalardaki artışa göre değişmektedir. Ancak bu değişkenler arasında ekonomik yönden anlamlı olanlar milli gelir büyüklükleridir. Bu büyüklükler; Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH), Safi Milli Hâsıla (SMH), Milli Gelir, Kişisel Gelir, Harcanabilir Gelir ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir, Satın Alma Gücü Paritesi, Ortalama Büyüme Hızı olarak adlandırılmaktadır (Acar, 2002:187).

Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH): GSMH tanım itibariyle, bir ekonomide belirli bir dönemde (genellikle bir yılda) üretilen nihai mal ve hizmet toplamının piyasa fiyatlarıyla çarpılıp, çıkan değerlerin hesaplanarak, toplanmasıyla elde edilen büyüklüktür. GSMH, bir ülkenin üretim gücünü ve refah seviyesini gösterir. Ancak bu büyüklük net bir büyüklük değildir. Bu büyüklüğün saf olmamasının sebebi şu şekilde açıklanabilir; her ülkenin belirli bir sermaye stoku vardır ve bu stok üretim faaliyetlerine katıldıkça eskime ve aşınma payları da hesaplama dâhil edilecektir. İşte bu sebepten dolayı hesaplanan

milli gelir büyüklüğü safi değil, gayri safidir. GSMH hesaplanırken kullanılan bir diğer kavram da nihai mal ve hizmet kavramıdır. Bu kavram; gerekli üretim aşamasından geçmiş ve artık kullanılmaya hazır mal ve hizmet anlamına gelmektedir. Bu sebepten ara mallar GSMH hesaplanmasına dâhil edilmez. Bu duruma örnek vermek gerekirse, ekmeğin GSMH hesaplanmasına dâhil edilirken, ekmeğin yapımında kullanılan ürünler dâhil edilmez (Pekin; 1993:220).

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH): Bir ülkenin gayri safi yurtiçi hâsılası (GSYH), ekonomik büyüklüğünün birkaç değişkeninden biridir. GSYH, GSMH' den farklı olarak, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir.

GSMH hesaplaması yapılırken, bir ülkede yerleşik olarak yaşayan vatandaşların belirli bir dönemde ürettiği mal ve hizmet toplamı hesaplanmaktadır. Oysa bir ülkede yerleşik olarak yaşayan bir kişi başka bir ülkede çalışarak elde ettiği geliri ya da bazı şirketler çeşitli ülkelerde yatırımlar yaparak elde ettikleri karları ülkesine transfer etmektedir. Tüm bu gelirler GSMH hesaplamalarına dâhil edilmektedir. Ülkelerin kendi vatandaşları aracılığıyla başka ülkelere elde ettiği gelir arttıkça, ülkelerin karşılaştırılmasına GSMH büyüklüğü sağlıklı analiz yapılmasına engel olmaktadır. Buna göre; bir ülke sınırları dâhilinde üretilen nihai mal ve hizmet toplamının piyasa fiyatlarıyla çarpılarak toplanmasına GSYH denmektedir.

$$GSYH = GSMH - (\text{Net Dış Âlem Faktör Gelirleri} - \text{Net Dış Âlem Faktör Giderleri})$$

Bir ülkenin net dış âlem faktör geliri, net dış âlem faktör giderlerinden ne kadar büyükse, söz konusu ülkenin gayri safi yurt iç hâsıla oranı da o kadar büyük olmaktadır. Bununla beraber, GSMH oranı ise düşük bir seviyede gerçekleşmektedir (Dinler, 2000:294).

GSYH hesaplamasında hesaba katılmayan bazı olgular vardır. Buna göre, herhangi bir mal veya hizmetin üretim miktarını artırma çabası çevreye zarar verebilmektedir. Bu durum toplumsal refahı zarara uğratabilir. Termik santralleri örnek vermek gerekirse, GSYH oranının artmasına yapacağı katkının dışında, kurulması planlanan bölgede; asit yağmuru oluşabilmektedir, ormanlık alanların yok olmasına neden olabilmektedir, turizm bölgelerinde turist sayısında azalmalar sebep olabilmektedir. Bu şekilde oluşan, negatif dışsallıklar GSYH hesaplamalarında devreye sokulmamaktadır (Yıldırım, 1996:666).

Safi Milli Hâsıla: GSMH hesaplaması yapılırken, sadece hesap yapılan yıla ait olan değil, daha önceki yıllardan kalan sermaye malları da hesaplamaya sokulmaktadır. Ancak üretim önceki yıllardan kullanılan sermaye mallarında aşınma ve yıpranmalar ortaya çıkmaktadır. Bu aşınma ve yıpranma payına amortisman denmektedir. GSMH

büyükliğünden amortismanlar çıktığında geriye kalan değer SMH büyüklüğünü vermektedir.

$SMH = GSMH - \text{Amortismanlar}$

SMH baz alınan dönemde ülke ekonomisinin reel üretim gücünü ortaya koymaktadır (Yıldırım ve Karaman, 2003:53). SMH ekonominin ele alınan dönemde ki performansını göstermesi açısından GSMH büyüklüğüne göre daha uygun bir büyüklüktür. Çünkü SMH baz alınan dönemdeki üretim faaliyetlerinin net sonucunu vermektedir. Uygulamada ise özellikle GSMH büyüklüğünün hesaplanması ve bu büyüklüğe göre analiz yapılmasının sebebi ise amortismanların hesaplanmasının oldukça zor olmasıdır (Güran, 1999:354).

Milli Gelir: Milli gelir büyüklüğü, SMH büyüklüğünün faktör fiyatlarıyla hesaplanması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle belirli bir dönemde ekonomide üretilen toplam hâsılanın amortismanlar ve net dolaylı vergilerden arındırılmış halidir;

$\text{Milli Gelir} = SMH = SMH_p - \text{Net Dolaylı Vergiler}$

Bu hesaplama yapılırken piyasa fiyatları yerine faktör fiyatlarının alınmasının altında yatan sebep, devletin mal ve hizmetlere katma değer vergisi gibi dolaylı vergiler koyarak mal ve hizmet fiyatının faktör fiyatından daha yüksek bir düzeyde çıkmasına sebep olmasıdır. Ayrıca devlet bazı mal ve hizmet gruplarına sübvansiyon vererek, mal ve hizmetin piyasada faktör maliyetinin altında satılmasına yol açabilmektedir. Başka bir anlatımla, devletin piyasaları sübvansiyon etmesi, piyasada negatif dolaylı vergilerin oluşmasına yol açabilmektedir.

$\text{Net Dolaylı Vergiler} = \text{Dolaylı Vergiler} - \text{Sübvansiyonlar}$

Net dolaylı vergilerin artırılması veya azaltılması yönünde yapılacak bir değişiklik, aynı malın piyasa fiyatlarında da benzer yönde bir değişikliğe yol açacaktır. Bu nedenle, piyasa fiyatlarıyla ölçülen hâsıla rakamları yanıltıcı sonuçlar oluşturabilmektedir. Bu nedenle milli gelirin faktör fiyatlarıyla ölçülmesi, ekonomik analiz açısından daha iyi bir gösterge olarak kullanılabilir (Güran, 1999:355).

Kişisel Gelir: $\text{Kişisel Gelir} = \text{Milli Gelir} + \text{Transfer Harcamaları} + \text{Sübvansiyonlar} - (\text{Kurumlar Vergisi} + \text{Dağıtılmayan Karlar} + \text{Sosyal Kesintiler})$

Kişisel gelir, ekonomik analizlerde bireylerin gelirlerinin, tüketim, dolaysız vergiler ve tasarruf arasında nasıl ve hangi oranlarda bölüşüldüğünü açıklamakta faydalı olmaktadır (Ülgener,1976:465).

Kullanılabilir Gelir: Ekonomide bireyler belirli dönemde elde ettikleri gelirin tamamını harcayamazlar. Bu gelirin belirli bir kısmını, gelir vergisi, emlak vergisi, taşıt vergisi gibi ülkedeki mevcut vergi mevzuatına uygun bir şekilde, devlete dolaysız vergi

olarak ödemek zorundadır. Bu nedenden dolayı, bireylerin kişisel gelirinden dolaysız vergileri düşünce geriye harcanabilir gelir büyüklüğü kalmaktadır (Yıldırım,1996:668).

Kullanılabilir Gelir = Kişisel Gelir - Dolaysız Vergiler

Kişi Başına Düşen Milli Gelir: Kişi başına düşen gelir ölçütü, bir ülkenin hem geçmişte yaşadığı büyüme sürecinde, hem de diğer ülkelerle yapılan büyüme ve kalkınma kıyaslamalarında en çok kullanılan ve en tutarlı ölçüttür.

Kişi Başına Düşen Milli Gelir = Toplam gelir / Nüfus

Kişi başına düşen gelirdeki artış o ülkenin aynı zamanda refah seviyesinin de arttığını göstermektedir. Ancak kişi başına düşen gelir milli gelirin toplam nüfusa oranı olduğu için, bir ekonomide yaratılan gelir artışı halkın tamamına yansıtılmayıp, sadece belirli bir kısım tarafından paylaşılıyorsa, burada refah artışından bahsetmek doğru olmamaktadır (Acar, 2002:191).

Kişi başına düşen millî gelirin ölçülmesinde bazı zorluklar;

Türkiye'deki gibi, dolar kurunun büyük dalgalanmalar gösterebildiği ekonomilerde, dolar cinsinden milli gelir ve kişi başına milli gelir değerleri, yerel para birimi cinsinden reel millî gelire ve kişi başına reel gelire göre büyük değişkenlik göstermektedir. Bir ülkenin parası aşırı değerlenmiş (doların fiyatı düşük) ise GSYİH ve kişi başına GSYİH rakamları nispeten büyük, tersi durumda da nispeten küçük olduğu görülmektedir. Dolar cinsinden GSYİH veya kişi başına GSYİH rakamlarının karşılaştırılmasında bir başka zorluk ise, ülkeler arasında bulunun fiyat farklılıkları olmaktadır. Bir ülkede kişi başına düşen gelir dolar cinsinden çok düşük olabilmektedir. Fakat o ülkede fiyatlar da oldukça düşük ise, kişi başına geliri yüksek olan ülkelerle arasındaki fark o kadar da büyük olmamaktadır.

Ülkelerarası iç fiyat farklılıkları nedeniyle, ülkelerarası gelir karşılaştırmalarında satın alma gücü paritesine göre hesaplanan gelir rakamlarının kullanılması yaygınlaşmaktadır. Satın alma gücü paritesine göre belirlenen döviz kurunda ülkelerarası iç fiyat farklılıkları ortadan kaldırılmaktadır. Zaman içerisinde üretilen malların kalitesinde iyileştirmeler olur. Bu iyileştirmeleri ölçmek ve milli gelire dâhil etmek kolay olmamaktadır.

Ev halkı bazı üretimi kendisi için yapar ve bunlar piyasada işlem görmez. Kayıt altında olmayan üretim faaliyetlerinin GSYİH'nın ölçümüne dâhil edilmeleri zor olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, vergi vermemek ya da az vergi vermek için, üretilen mal ve hizmetlerin değerinin olduğundan daha az gösterilmesi veya hiç gösterilmemesi eğilimi oldukça yüksektir.

Satın Alma Gücü Paritesi: Kişi başına milli gelirler hesaplanırken, her ülke cari fiyatlarla milli gelirini hesaplayıp bulduğu değeri o yılın ortalama dolar kuruna bölmekte, böylece, cari kurdan kişi başına milli gelirini bulmuş olmaktadır. Ancak ülkelerin paraları yıldan yıla dolar karşısında çoğu kez önemli değişimler gösterdiği için bu yöntemle bulunan kişi başı milli gelir rakamlarının karşılaştırılması mümkün olmamaktadır. Bunu önlemek için Dünya Bankası, yıllık kur yerine üç yıllık kur ortalaması almakta böylece, kurlardaki oynamanın etkisini bir ölçüde de olsa gidermeye çalışmaktadır.

Diğer yandan, ülkelerde dış ticarete konu olmayan mallar da vardır ve bu malların fiyatları ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermektedir. Her ne kadar dış ticarete konan kısıtlamalar azaldıkça sanayi mallarının fiyatları birbirine yaklaşırsa da, hizmetler için durum farklıdır. Hemen bütün ülkelerde milli gelirin yarısından fazlası, hatta gelişmiş ülkelerde dörtte üçü hizmet kesiminden elde edilmektedir. Turizm sektörü dışında, hizmetlerin ithalatı ve ihracatı mümkün olmadığı için fiyatları da ülkeden ülkeye değişmekte ve büyük farklılık göstermektedir.

Örneğin, 100 dolar ile Türkiye’de ABD kıyasla daha çok mal ve hizmet alınabiliyorsa, bu iki ülke arasında sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için bu durumun dikkate alınması gerekmektedir. Bunun için ise, bir mal veya hizmet sepeti oluşturularak bu sepetteki mal ve hizmetlerin her ülkede o ülkenin kendi para birimi ile kaçta alınacağı belirlenir. Örneğin, bu sepetin Türkiye’deki değerini (P) ABD’deki değerine bölersek Türkiye’de “Satın Alma Gücü Paritesine göre döviz kurunu bulmuş oluruz. Bu kurla hesaplanan GSMH ve Kişi Başına Milli Gelir, Türkiye ile ABD arasındaki karşılaştırmayı daha anlamlı kılacaktır (Acar; 2002).

Konuyla ilgili olarak somut bir örnek vermek gerekirse; varsayalım ki yukarıda sözü edilen sepetin Türkiye’deki değeri P = 120 milyon TL, ABD’ndeki değeri P1 = 300 dolar olsun. Bu durumda, satın alma gücü paritesi (SGP) ne göre Türkiye’de dolar kuru = P/P1 yani 120 milyon / 300 = 400.000 lira olacaktır. Eğer Türkiye’de döviz kuru 1 dolar = 1.400.000 lira ve kişi başına milli gelir 2000 dolar = satın alma gücü paritesine göre kişi başına milli gelir

$$SGP - KBU6 = 2000X \frac{1.400.000}{400.000} = 700.000 \text{ dolar olacaktır.}$$

Ortalama Yıllık Büyüme Hızı: Büyüme sürecinde, bir ülkenin farklı dönemleri veya ülkeler arasındaki mukayeselerde yıllık ortalama büyüme hızları da yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Y_0 = Dönem başındaki GSMH

Y_t = Dönem sonundaki GSMH

n = Dönem içindeki yıl sayısı

r = Ortalama yıllık büyüme hızı olmak üzere;

$Y_t = Y_0 (1+r)^n$ eşitliği yazılabilir. Bu logaritma ile hesaplanan bir üstel fonksiyondur. O halde bu fonksiyonu

$\text{Log } Y_t = \text{log } Y_0 + n \text{ log } (1+r)$ şeklinde ifade etmek mümkündür.

Buradan;

$$\text{Log } (1+r) = \frac{\text{Log } Y_t - \text{log } Y_0}{n} \quad \text{eşitliği elde edilebilir.}$$

2.4. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ

Ekonomik büyüme oranı, bir ekonomide bir önceki yıla göre gerçekleşen gelir artış oranıdır. Buna göre: büyüme oranı GSMH veya GSYH büyüklükleriyle ölçülmektedir. Ayrıca; herhangi bir değişkenin, belirli bir dönemde yüzdesel değişimi, o değişkenin büyüme hızını verir. Ekonomik büyüme tanım itibarıyla, ülkede üretilen nihai mal ve hizmet toplamında ortaya çıkan net artış olduğuna göre, bir ülkedeki GSMH veya GSYH oranındaki artış hızı o ülkenin büyüme hızını belirlemektedir. Buna göre bir ekonomiye ait büyüme hızı ve büyüme oranı şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$\text{Büyüme Oranı} = \frac{\text{GSMH}_n - \text{GSMH}_{n-1}}{\text{GSMH}_{n-1}} = \frac{\text{GSYH}_n - \text{GSYH}_{n-1}}{\text{GSYH}_{n-1}}$$

$$\text{Büyüme Hızı} = \frac{\text{GSMH}_n - \text{GSMH}_{n-1}}{\text{GSMH}_{n-1}} \cdot 100 \text{ yada } \frac{\text{GSYH}_n - \text{GSYH}_{n-1}}{\text{GSYH}_{n-1}} \cdot 100$$

Ekonomi de belirli dönemde üretilen gelir artışı; nominal veya reel terimlerle ölçülebileceği gibi, toplam veya kişi başına değerleriyle de ölçülebilir. Ancak ekonomik büyüme oranı nominal değişmelerle değil, reel değişmelerle ölçülmektedir.

Toplumsal refah düzeyini ölçme de kişi başına düşen büyüklüklerin kullanılması daha etkilidir. Çünkü kişi başına düşen gelir, toplam gelirin nüfusa bölünerek bulunmasıyla olduğundan dolayı, o ülkede yaşayan bireylerin toplam gelir büyüklüğünden ne kadar pay

aldığını gösterir. Ayrıca bir ülkede gelir dağılımının en önemli göstergesi de kişi başına düşen gelir büyüklüğüdür (Yıldırım, 1996:774; Atılğan, 2004:293).

2.4.1. Milli Gelir Tahmin Yöntemleri

Milli Gelir hesaplamasında genelde üç yöntem kullanılmaktadır. Bu kullanılan yöntemler genelde bir arada hesaplanmaktadır. Bu yöntemler;

- Üretim Yöntemi
- Gelir Yöntemi
- Harcamalar Yöntemi olarak adlandırılmaktadır (Bocutoğlu vd, 2004:17).

Milli gelirin yaratılması üretim yöntemi, paylaşılması gelir yöntemi, kullanılması ise harcama yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Buna göre en temel anlatımıyla; milli gelir kavramı hesaplanmış yöntemlerine göre şu şekilde açıklanmaktadır. Milli gelirin bir ülkede genelde bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplamı olması üretim yönünden tanımıdır. Aynı dönemde üretime katılan faktör sahiplerinin elde ettikleri gelirler toplamı gelir yönünden tanımı, bir ülkenin mal varlığı aynı kalmak şartıyla, harçayabileceği mal ve hizmetler toplamı ise harcamalar yönünden milli gelir tanımını vermektedir (Eren, 2002:292).

Üretim Yöntemi: Üretim yönteminde amaç bir ekonomide aynı mal ve hizmetleri üreten birimlerden meydana gelen faaliyet kollarındaki nihai mal ve hizmet üretim değerlerinin ölçülmesidir. Bir faaliyet kolunda üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla değerlendirilmesiyle bu faaliyet kolunun gayri safi üretim değerine ulaşılır. Bu üretim değeri üretimde bulunabilmek için kullanılan ara mallarını da kapsar. Üretim yolu ile Gayri Safi Milli Hâsıla ise toplam gayri safi üretim değerinden bu ara mallarının değerinin çıkarılması ile elde edilir (Turhan, 2007).

Gelir Yöntemi: Bu yöntemde kişilerin cari mal ve hizmetleri dolayısıyla elde ettikleri faktör gelirleri hesaba alınır. Bunlar; maaş, ücret, faiz, kira ve kâr'dır. Ekonomide elde edilen bu faktör gelirlerinin toplanmasıyla milli gelire ulaşılır.

Harcamalar Yöntemi: Harcamalar yönteminde milli ekonomide belli bir süre içinde tüketime ve yatırıma yapılan harcamalar toplamı olarak Gayri Safi Yurtiçi Hâsılaya ulaşılır. Bu toplamda tamamlanmış mal ve hizmetler ele alınır. Harcama yapılarak elde edilen mal ve hizmetlerin bir kısmı yıl içerisinde ara mal olarak başka mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılır. Bir kısmı ise doğrudan tüketime yatırıma ya da stok veya ihracata gider. Bunlar nihai kullanım olarak adlandırılır. Yıl içerisinde başka bir sınaî işlem görmeyerek nihai alıcılar tarafından satın alınan mallar nihai kullanımın kapsamını

oluşturur. Bir ekonomide satılan bütün nihai mal ve hizmetlerin toplam değeri nihai kullanım değerine bu ise gayri safi katma değerlerin toplamına eşittir (Turhan, 2007).

Bu üç yöntemde de aynı sonuç elde edilir. Fakat değişik veri kaynaklarına bağlı olarak farklılıklar da gözükabilir. DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) , üretim yöntemi kullanılarak hesaplanan GSYİH' yı ana gösterge olarak kullanmaktadır. Aradaki fark, harcamalar yönüyle GSYİH hesaplarında istatistiksel hata olarak gözükür.

2.4.2. Cari ve Sabit Fiyatlarla Milli Gelir

Türkiye'de milli gelirin resmi şekilde hesaplanmasında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) yetkili olan kurumdur. TÜİK her üç yönteme göre de milli gelir hesabı yapabilmektedir. Milli gelir hesaplaması yapılırken, hesaplamaların yapıldığı yılın fiyatları esas alınmasına cari fiyatlarla milli gelir hesaplanması denmektedir. Örneğin Çizelge 2.1' e göre; Türkiye'de, 1941 yılında aynı yılın cari fiyatlarla gerçekleşen GSMH değeri 2992,3 YTL olarak bulunurken, 1942 yılının cari fiyatlarıyla, 1942 yılında gerçekleşen GSMH değeri 6857.6 YTL olarak bulunmuş ve bir önceki yıla göre %107,1 oranında GSMH büyüme hızı gerçekleşmiştir. Cari fiyatlarla milli gelir büyüme oranı, yalnızca hesaplamanın yapıldığı yılın rakamlarıyla ifade edildiği için reel anlamda, ülke ekonomisinin büyüme oranını verirken yanıltıcı olabilmektedir.

Çizelge 2.1: Türkiye'de GSMH Büyüklüğü				
Yıl	GSMH*		GSMH Cari Üretici Fiyatlarıyla	
	Değer YTL	% Büyüme Hızı	Değer YTL	% Büyüme Hızı
1938	8537.5	9,5	1895.7	4,9
1939	9127.8	6,9	2063.1	8,8
1940	8677.9	-4,9	2403.4	16,5
1941	7780.4	-10,3	2992.3	24,5
1942	8217.4	5,6	6187.0	107,1
1943	7412.9	-9,8	9231.7	49
1944	7037.9	-5,1	6684.7	-27,6
1945	5960.1	-15,3	5670.0	-18,2
1946	7864.0	31,9	6857.6	25,4
1947	8192.4	4,2	7542.6	10
1948	37065.2	15,9	9492.9	25,9
1949	37065.2	-5	9054.4	-4,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923–2004, 2005: 639
1948 Yılı Fiyatlarıyla

Cari fiyatlarla milli gelir büyüme oranında yanılma payının yüksek olması nedeniyle reel anlamda ekonomik büyümeyi gözlemlemek amacıyla sabit fiyatlarla hesaplanmış milli gelir değerlerine bakmak gerekmektedir. Sabit fiyatlarla milli gelir hesaplanırken, her ürün için sabit bir yılın fiyatı ile her sektörde yaratılan katma değer hesaplanarak toplanır. Sonunda sektör verileri toplanarak, sabit alınan yılın fiyatlarıyla milli gelir değeri bulunur. Cari fiyatlarla milli gelir büyüklüğü ile sabit fiyatlarla milli gelir büyüklüğü arasındaki fark milli gelir deflâtörünü vermektedir. Bu oran ayrıca genel fiyat endeksi olarak enflasyon oranına da karşılık gelmektedir (Eren, 2002:295).

Sabit fiyatlarla GSMH değerini bulmak için gerekli formül şu şekildedir;

$$\text{Sabit Fiyatlarla GSMH} = \frac{\text{Cari Fiyatlarla GSMH}}{\text{Milli Gelir Deflatörü}} \times 100$$

2.4.3 Ölçümlerde Olası Belirsizlikler

Yukarıda da değinildiği gibi ekonomik büyüme oranı çeşitli şekillerde hesaplanır. Çoğu kez üretim verilerinden hareketle hesaplanan gayri safi yurt içi hasıla göz önüne alınır. Bu şekilde sonuç direkt olarak büyüklüklerin tüm eksikliklerinden ve ölçüm belirsizliklerinden yararlanır (Parasız,2003:205). Ölçümlerde iki faktör belirsizliğe neden olabilir:

-Verilerin Kalitesi: Milli muhasebe çalışmalarının başladığı ilk günden itibaren verilerin kalitesi sorgulanırken bugün ise uygulamacıların yaşadıkları reel değerlendirme güçlükleri iki gruba ayrılır. Bunlardan ilki anketlerden ve sayımlardan elde edilen enformasyonun fazla olmaması ve mantık yoluyla verilerin elde edilmesi, diğeri ise kendi aralarında mutlaka tutarlı olmayan bu verilerin çeşitli ayarlamalar, verilerin düzenlenmesi, yeniden tanımlanmasından sonra ilk bilgilerin değişmesidir.

-Göstergelerin seçimi, istatistiksel bilgi toplama güçlüklerinin yanında bazı göstergelerin anlamında üzerinde de durulmalıdır.

Silahlanma, endüstrileşmenin yarattığı çevre kirliliğiyle mücadele harcamaları gibi konular örnek gösterilerek gayri safi yurt içi hâsılanın içeriği tartışmalarının sonucu büyüme sonuçlarını da etkileyecektir.

Farklı sosyo-ekonomik gruplar için milli gelirin büyüme oranı n grubun büyüme oranının n ağırlıklı ortalaması olarak göz önüne alınabilir (Parasız, 2003:205).

2.4.4 Ekonomik Analizlerde Zaman

Zaman kavramıyla birlikte ele alınan büyümenin içinde yer aldığı ekonomik analizlerde iki farklı yol izlenebilir.

Takvim zamanı: Gözleme dayanan takvim zamanının temel alınması doğal olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü zamanın dönemlere ayrılması incelenen olguların zaman ritimlerine sistematik bir şekilde uymamaktadır. Sebep ve etkileri kurmak için iki veri setinin davranışları arasında belli bir benzerliğe işaret etmek yeterli değildir. Sadece kronolojiye sıkı sıkı bağlanması hesapları bozmanın yanında sebep sonuç ilişkilerini ortaya koyacak bir sonuca ulaşmayı da etkiler.

Teorik zaman: Ekonomik analizlerde zaman incelenen değişkenler arasına zaman farkını sokan dönem süreleri, kararlar ve gerçekleştirmeler arasındaki gecikmelerle ilgilenen plan dönemleri ve ufki zaman olarak üç grupta incelenebilir (Parasız;2003)

2.5. EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ

İktisadi büyüme, bir ekonomide bulunan stok akım ve değişkenlerin gövde ve hacim olarak büyümesi şeklinde değerlendirilebilmektedir. Buna göre; ekonomik büyümeyi belirleyen temel unsurlar; sermaye birikimi, teknolojik gelişme, işgücü ve istihdam gibi beşeri ve fiziki sermaye unsurlarının yanı sıra, teknolojik gelişmelerdir. Ayrıca, ekonomik büyümeyi belirleyen unsurlar, aynı zamanda bir ülkede ekonomik yapının değişmesinde rol oynayan önemli etkenler de olabilmektedir (Yılmaz, 2005:63).

2.5.1. Sermaye Birikimi

Sermaye birikimi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesinin en temel unsurlarından biridir (DPT, 2008). Sermaye birikimi bir firma veya ülkenin; belirli bir dönemde üretebileceği mal ve hizmet toplamıdır olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca toplumun üretmiş olduğu değerlerin tümünü harcamayıp, bir kısmını sermaye mallarına ayırması da sermaye birikimi olarak adlandırılmaktadır. Sermaye birikimi; bir ekonomideki, makine ve teçhizat üretim faktörlerinin yanı sıra, yol, hastane, köprü gibi fiziki sermaye yatırımlarında kapsamaktadır. Ayrıca, eğitim, sağlık, araştırma geliştirme harcamaları gibi üretim sürecinde kullanılmayan varlıklarda sermaye birikimi kapsamında incelenmektedir. Bir firma veya ekonomide sermaye birikiminde gerçekleşen artışa ise net yatırım denmektedir. Buna göre; sermaye birikimindeki artış oranı net yatırımlardaki artışa bağlıdır. Tarım gibi emek yoğun çalışılan sektörlerde bile sermaye stoku olmadığı sürece üretim yapılamayabilir. Sermaye bir stok büyüklük olduğuna göre, bu büyüklükte meydana gelen bir artış, yeni makine ve teçhizat alımı demektir (Turhan, 2007)

Sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve istihdam artışı ekonomik büyümenin temel belirleyicileridir. Nüfus artış hızı bir kısıt olarak değerlendirilebilmekle beraber, istihdam artışının önemli ölçüde yatırımlara bağlı olması teknolojik gelişme ve sermaye birikimi faktörlerini ekonomik büyümenin kritik unsurları haline getirmektedir.

Ekonomik büyüme ile sermaye birikimi arasında ne tür ilişki olduğuna dair net bir açıklama yapılmamıştır. Blomstrom, Lipsey ve Zejan gibi iktisatçılara göre; sermaye birikimi ekonomik büyümeyi değil, ekonomik büyüme sermaye birikimini arttırmaktadır. King ve Levine gibi iktisatçılara göre ise; sermaye birikimi ekonomi büyümeyi etkileyen temel bir unsur olarak değil, sadece ekonomik büyümenin bir özelliği olduğunu savunmuşlardır.

Neoklasik büyüme kuramının temelini oluşturan Solow' a göre ise sermaye birikimi ekonomik büyümenin belirleyicisidir. Ancak uzun dönemde geçerliliğini yitirmektedir. Bunun yerine ise; teknolojik gelişmeler ön plana çıkar. Ayrıca Keynesyen ve post

Keynesyen iktisatçılara göre de ekonomik büyümenin temel belirleyicisi yatırımlardaki artışlardır.

Ekonomik büyüme ile yatırımlardaki artış arasında ilişki olduğunu savunanlara göre; yatırım artışlarının ekonomik büyümeye şu şekilde etkileri olmaktadır. Yatırımlar;

- Ölçek ekonomilerini ve artan getirinin temelini oluşturmaktadır.
- Ülkeye yeni teknolojinin sokulmasını sağlamaktadır.
- İnsanlara deneyim kazanma fırsatı verir.
- Yeni çalışma alanları yaratır.

Ekonomik büyümenin en önemli unsurlarından biri olan, sermaye stokundaki artışın kaynağı, net yatırımlardaki artışla beraber, bu yatırımların verimliliğidir. Üretim sürecinde yeterli sermaye kullanılmazsa, üretimde verimlilik düşecektir. Üretimde verimsizlik ise belirli bir süre sonra ekonomik büyümede negatif etki yaratabilir.

Ülkelerin ekonomik büyüme seviyelerinin yükselmesi için, yeni yatırımların artması gerekmektedir. Bunun için ise öncelikle makroekonomik politikalarda istikrar sağlanması, anarşiyi ortadan kaldıracak sosyal ve siyasi istikrarın sağlanması, bireylerin belirli ölçülerde tasarruf yapmaya özendirilmesi ve bu tasarrufların zamanla yatırımlara dönüşmesinin sağlanması gerekir. Daha sonra ise finansal sistemin gerçek görevini yerine getirmesi, üretim girdi maliyetlerinin azaltılması ve yatırımı kolaylaştırıcı kararların alınması gerekmektedir (Tezel, 2000: 96; Saygılı vd, 2002: 10–14; Kar ve Taban, 2005: 13-19; Özgüven, 1988: 67).

Bir ülkenin gerek fiziki ve beşeri sermaye biriminin oluşması veya gelişen teknolojinin kullanılması için gerekli olan mevcut finansman kaynakları, o ülkenin ekonomik büyüme düzeyini gösteren önemli bir etkidir.

Ekonomik büyüme için gerekli olan finansman kaynağı, ülkenin kendisine belirlediği büyüme hızına göre değişmektedir. Bu büyüme hızını yakalamak için kendisini finanse edecek iç ve dış kaynakların büyüklüğü önem kazanmaktadır. Buna göre büyümenin finansman kaynakları şu şekilde oluşmaktadır (Şen vd, 2004:200).

a) İç finansman kaynakları; vergiler, sermaye piyasası, iç borçlanma, gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar, enflasyonist finansman.

b) Dış finansman kaynakları; doğrudan yabancı sermaye, yabancı portföy yatırımı, dış borçlar, dış yardımlardır.

1972-2000 döneminde Türkiye ekonomisinde büyümenin sürükleyici gücünün sermaye birikimi olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde GSYİH artışının yaklaşık %72'si sermaye birikiminden kaynaklanırken, toplam faktör verimliliğinin ekonomik büyümeye

ciddi bir katkısının olmadığı sonucuna varılmıştır. “Yeni Ekonomi” döneminde Türkiye ekonomisinin büyüme kaynaklarında belirgin bir farklılık yaşanmamıştır.

2.5.2. Teknolojik Gelişme

Ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını belirleyen en önemli unsurlardan birisi teknolojik gelişmedir. Teknoloji bir üretim aşamasında kullanılan, bilgi, yöntem ve tekniklerin bütünü olarak tanımlanabilir.

Teknik gelişme; çıktı üretiminde artış sağlamak veya belli bir kaynaktan elde edilen çıktının kalitesini arttırmak olarak açıklanabilir. Teknik gelişmeyi içerilmiş teknik gelişmeler ve içerilmemiş teknik gelişmeler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre; üretim faktörlerinin niteliğini etkilemeyen ve üretim fonksiyonu içerisinde yer almayan unsurlardaki, teknik gelişmelere içerilmemiş teknik gelişine denmektedir. Örneğin; kaynakların daha iyi tahsis edilmesi ve altyapı tesislerinde sağlanan gelişmeler içerilmemiş teknik gelişmelerdir. Buna karşın, üretim faktörlerinin niteliğini etkileyen ve faktörleri iyileştiren gelişmelere içerilmiş teknik gelişme denmektedir. Makine ve teçhizat yenilenmesi gibi fiziki sermaye iyileştirilmesi, emeğin eğitilerek nitelikli işgücü kazandırılması gibi beşeri sermaye iyileştirilmesi, içerilmiş teknik gelişmeler olarak adlandırılmaktadır (Ergen, 1999:23).

Teknolojik gelişme; buluş, yenilik, yayılma olarak üç aşamada incelenebilir. Buluş; yeni bir fikir ortaya konması, yenilik; buluşun kullanıma geçirilmesi, yayılma ise yeniliğin firmalar arasında ya da kullanıcılar arasında yaygınlaşmasıdır. Teknolojik gelişme kavramı; üretim süreçleriyle beraber, organizasyon yöntemlerinde ve toplumsal alanda sosyo ekonomik etkiler doğurmaktadır. İnsanlık tarihinde, teknolojik gelişmeler köklü dönüşümlere yol açmıştır. Buna göre insanlık tarihinin sosyo ekonomik gelişme süreci; ilk evrede tarım devrimi, ikinci evrede sanayi devrimi ve son evrede enformasyon devrimi olarak geniş bir şekilde açıklanabilir (Kaya, 2004:240).

Ekonomik büyüme sürecinde kaynak tahsisinde yapılan değişiklikler ile etkinlik derecesinde elde edilen kazançlar, teknolojik gelişme sayesinde elde edilen verimlilik artışıyla bütünleşir. Toplam üretimde sanayini payının artması, ürün çeşitliliği, verimlilik ve kalite de ki artışlar teknolojik gelişmenin bir sonucudur (Yücel, 1997:65).

Teknolojik gelişme iktisatçıların sanayi devrimiyle beraber dikkatini çekmiş ve Schumpeter tarafından ilk kez ekonomik büyüme kuramlarına dahil edilmiştir. Schumpeter sanayi devrimi sonucu oluşan toplumların ortaçağda yaşayan toplumlardan daha mutlu olmadığını, bu kapitalist sürecin insan hayatını berbat etme serbestliğine sahip olduğunu ve böylece insanları kendi yöntemleriyle baş başa bıraktığını belirterek; bütün

ekonomilerde rekabetçi üstünlüğün teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını negatif bir tavırla belirtmiştir (Tezel, 2000:19).

Sanayileşmiş ülkelerde uzun dönemde ekonomik büyümenin en önemli belirleyicisi teknolojik gelişmedir. Çünkü teknolojik gelişme yanında verimlilik artışını da getirmektedir. Yani, ileri teknoloji verimlilik artışı anlamına gelmektedir. Ekonomik görüşlerde istihdamın verimliliğe, verimliliğin de teknolojik gelişmeye, bağlı olarak arttığı belirtilmiştir.

Uluslararası alanda ülkelerin konumu teknolojik gelişmeye ayak uydurmalarına, yani yeni teknoloji üretebilmelerine bağlı olmaktadır. Dış ticarete rekabet gücü, ulusal servet birikimi ve ihracat artışı ile teknolojik gelişme arasındaki ilişki oldukça güçlüdür. Ülkelerin gelişen teknolojiye uyumu sayesinde, zamanla gelişmiş ülke yerine teknoloji üretebilen ülkelerimi kullanılması beklenmektedir.

Teknoloji bir ülkeye dolaylı veya doğrudan girebilir; teknolojinin bir ülkeye giriş yöntemleri şu şekilde olmaktadır. (Kar ve Taban, 2005:16-18)

- a) Teknolojik mal makine ve teçhizat satın alınarak
- b) Teknoloji işbirliği anlaşmalarıyla
- c) Taklit veya kopya yöntemlerle.
- d) Yerli sermaye ile yatırımcı sermaye işbirliğiyle.
- e) Ülkeler arasında öğrenci, seyahat ve uzman değişimi yoluyla
- f) Uluslar arası yayım ve fuarlar yoluyla

Teknoloji transferi, yalnızca bir ülkeden diğerine teknoloji aktarımı anlamına gelmektedir. Çünkü teknolojinin transfer edildikten sonra özümsemesi yenilik yapılabilecek yönlerinin geliştirilmesi ve ekonominin tamamına yayılması uzun bir süreçtir (Kaya, 2004:245) Ayrıca teknoloji transferinde kullanılan yöntem; teknolojiyi alan ülke ile satan ülke arasındaki strateji ve özümseme yeteneği ile devlet politikaları tarafından belirlenmektedir (Kar ve Taban, 2005:19).

Gelişen teknoloji sayesinde, her geçen gün yenilenen bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Bilgisayar ekipmanlarında ve faks, internet, telefon gibi iletişim araçlarında yaşanan gelişmelerin, dünya ticaretinde sınırlar ötesi ticareti kolaylaştırması, hem yeni üretim alanlarına ve yeni üretim şekillerine yol açmıştır. Ayrıca, teknik gelişmeler sonucunda, gelişen bilgi iletişim teknolojisine ayak uydurabilen nitelikli iş gücü ortaya çıkmaktadır. Böylece fiziki sermayenin yanı sıra, beşeri sermaye unsurlarında da gelişme sağlanmaktadır (Od yakmaz, 2000).

Bir ülkeye giren teknolojinin o ülkeye yararlı olması, teknolojiye ne kadar uygun seçtiğine, ne kadar verimli ve uygun yönlendirildiğine bağlıdır. Ayrıca teknoloji transferi bazı sakıncalı sonuçlar doğurabilmektedir. Buna göre:

- a) İleri düzeydeki teknolojinin transferi, başlangıçta yüksek fiyattan satın almalara sebep olabilir,
- b) Teknoloji ithalatı için yapılan ödemeler dış ticaret açığına yol açabilir,
- c) Teknik bilgi yetersizliği, bakım ve onarımda güçlüklerle karşılaşılması, ithal edilen teknolojinin ömrünü kısaltabilir,
- d) Teknolojinin ithal edilmesi, firmaların üretim maliyetini yükseltebilir (Özguven, 1988:71).

2.5.3. Nüfus Artışı ve İstihdam

Nüfus, ekonomide arz ve talep sürecinde, hem bu işlemleri gerçekleştirilmesine etkin olan, hem de sonucundan etkilenen ekonomik bir unsurdur. Diğer bir anlatımla, nüfus artışı ekonomide hem talep artışı, hem de üretim sürecine katkı edecek emek girdisi anlamına gelmektedir (Kar ve Taban, 2005:20).

Nüfus ile ekonomi arasındaki ilişkiye, genellikle 1940'lı yıllardan sonra önem verilmeye başlanmıştır. Bu zamana kadar geçen süreçte yapılan tüm çalışmalar, nüfus ile ekonomi arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemiştir. Özellikle de 1960'lı yıllarda insan faktörünün beşeri sermaye unsuru olarak görülmeye başlanmasıyla nüfus kavramı ekonomide daha dikkat çekici hale gelmiştir.

Nüfus ile ekonomi arasındaki ilişki, iktisat tarihi boyunca incelenilmektedir. Merkantilist dönemde, kolonilerdeki bakır torağın işlenmesi, güçlü ordu oluşturularak sömürgeciliğin arttırılması ve dış ticarete avantaj sağlaması amacıyla emek gücünün arttırılması için nüfus artışının gerekli olduğuna inanmışlardır.

Klasik iktisatçılara göre emek arzı nüfusa bağlıdır. Nüfusta emeğin karşılığı olan ücrete bağlıdır. Adam Smith' e göre, insan nüfusu kendi geçimini devam ettiren geçimlik araçların artış oranına göre artacaktır. Malthus' a göre, nüfus ile nüfusun yaşamına devam etmesi için gerekli olan besin maddeleri arasındaki ters orantının, nüfus artışı ile ücret artışı arasında da olduğunu, bu anlamda, nüfus artışı engellenmediği sürece ücretlerin geçimlik seviyeye kadar düşeceğini belirtmiştir. Ayrıca başka bir klasik iktisatçı olan Karl Marks' a göre, her üretim şeklinin kendine ait nüfus yasası vardır. Buna göre; nüfus artışı sonucu oluşan işgücü fazlası, sermaye bileşiminden daha az pay almaya başlayacaktır. Buna bağlı olarak zamanla işsizlik boy göstermeye başlayacaktır. Karl Marks artan nüfus sonucu işsizliğe yol açan, emek gücü fazlasının devam etmesi durumunda, sermaye

birikimi arttıkça işsizlik oranının da artacağını belirtmektedir. Bu süreçte işçi sınıfı üzerinde baskıların giderek yoğunlaşacağı ve bu sürecin sonucunda ise kapitalizmin yıkılacağını öngörmektedir.

Neo-klasik dönemde de ücretlerin belirlenmesinde, büyüme ve üretim sürecinde nüfus kavramının ekonomi ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Keynes ise nüfus kavramını istihdam yoluyla ele almıştır. Buna göre; asgari ücret düzenlemeleri, sendikal baskıların oluşması, uzun dönemli sözleşmeler gibi sebeplerden dolayı ekonomi eksik istihdamda kalarak, gayri iradi işsizliğin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Ücret düşse bile harcamalar düşeceğinden dolayı talep canlanmayacaktır. Bu sebeplerden dolayı klasik istihdam politikaları değil, tüketim ve yatırım harcamalarını arttırıcı, maliye politikalarıyla gerçekleştirilebilir (Küçükalay ve Türkcan, 2004:74).

Nüfus artışı gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler açısından incelendiğinde, gelişmiş ülkelerde nüfus artışı; eğitim, sağlık ve gelir artışı gibi sosyo ekonomik gelişmelerle ilgili olmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde, nüfus artışı ile ekonomik gelişme arasında çatışma yaşanmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise, yüksek doğum oranları ile ölüm oranlarındaki azalmalar, salgın hastalıklar, tüketim maddelerinin arzında yetersizlik, bulaşıcı hastalıkların yoğun olması, işsizlik ve düşük gelir dağılımı gibi negatif sosyo ekonomik durumların olması nedeniyle, ekonomik büyüme ile nüfus artışı arasında negatif bir ilişki kendini göstermektedir (Kar ve Taban, 2005:22). Japonya, İtalya, Almanya gibi ülkelerin gelişmesinde, ücretlerin düşük kalması sonucu, girişimcilerin elde ettiği kazançları yeni yatırımlara dönüştürmesinde nüfus önemli rol oynamıştır. Artan işgücü talebi, ücret farklılığını azaltarak, işçilerin teknik bilgilerinin gelişimine ve verimliliklerinin artmasına sebep olarak reel gelirlerinin artmasına neden olmuştur (Türk, 1997:235).

Bir ülkenin ekonomik yönden gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden birisi de mevcut nüfusun istihdam durumudur. İstihdam, üretim artış veya azalış gibi, ya da etkin kaynak kullanımı gibi ekonomik etkiler gösterirken, diğer yönden toplumun psikolojisini etkileyecek önemli bir sosyolojik konudur. Buna göre bir ülkede işsizlerin sayısı ne kadar az ise o ülkenin gelişmişlik seviyesi o kadar yüksektir (Kar ve Taban, 2005:22).

2.5.4. Beşeri Sermaye

Ekonomik büyümeyi belirleyen unsurların içinde beşeri sermayenin rolü oldukça büyüktür. Klasik iktisadi görüşe göre, ekonominin temelini oluşturan üretim faktörleri; makine, teçhizat ve emek, topraktır. İkinci dünya savaşından itibaren dünyada bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde bilgi birikiminin artması ve hızla yayılması söz konusu

olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde en önemli sektörler olan, bankacılık, eğitim, danışmanlık, turizm vb gibi sektörlerin temel dayanağı bilgidir. Son yıllarda geliştirilen içsel büyüme modellerinde, beşeri sermaye üretim faktörlerinde fiziki sermayeden ayrı tutulmaktadır. Üretime katılan bireyin sahip olduğu tecrübe, deneyim, bilgi ve beceri gibi olumlu değerler beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir. Lucas' a göre, beşeri sermaye artışı bireyin kendi verimliliğinin yanı sıra, diğer üretim faktörlerinde de verimliliğini artırır. Ayrıca eğitim, sağlık, beyin göçü, nüfusu büyüklüğü gibi unsurlar beşeri sermayenin gelişmesini sağlayan olumlu değerlerdir (Turhan, 2007).

Ülke ekonomilerinin büyümesinde, en önemli etkenlerden birisi eğitimidir. Eğitim olanaklarının gelişmesi ve bunun sonucunda çalışan bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi sadece üretim seviyesini arttırmayıp, ekonomik büyüme oranında artış sağlamaktadır (Taban ve Kar,2005:22). Ayrıca eğitilmiş insanların birbirleriyle ilişkilerinin daha güçlü olması, yeni teknolojik gelişmelere ve gelişen çalışma ortamlarına daha rahat uyum sağlamaları ve çalıştıkları ortamda eğitim hayatı boyunca aldıkları bilimsel ve teknik bilgileri iş hayatında daha rahat uygulamaları sebebiyle ekonomide verimlilik artışına neden olmaktadır (Türkmen, 2002:63).

Eğitim harcamaları uzun dönemde yatırım olarak kabul edilmektedir. Eğitim yatırımlarında azalan verimler değil artan verimler söz konusudur ve eğitimle araştırma yatırımları arasında sıkı bir bağ vardır. Buna göre; kaynakların etkin biçimde kullanılması hatta yeni kaynakların bulunup değerlendirilmesinde eğitimin rolü çok büyük olmaktadır (Arısoy ve Demir, 2001).

Ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli rol oynayan, beşeri sermaye unsurlarından bir diğeri de sağlık sektörüdür. Eğitimle beraber sağlık sektörü de önem arz etmektedir. Çünkü sağlıklı bireylerin daha iyi eğitilebilecek olmaları ve sağlıklı bireylere yapılan yatırımlardan daha uzun süreli yararlanılması, ekonomik büyüme açısından eğitimle sağlığın birbirinden ayırt edilemeyecek kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Taban ve Kar, 2005:25). Ayrıca sağlıklı kişilerin hem zihinsel hem de fiziksel yönden daha güçlü olacağı için daha fazla üretken olup yüksek ücret alacakları belirtilmiştir.

Sağlık konusu sadece sağlık harcamaları veya sağlık hizmetlerinden yararlanma anlamına gelmemektedir. Gelişmiş ülkelerde sağlık konusu sadece hizmetlerle değil, o topluma ait sosyo ekonomik olaylar ve yaşam tarzına da bağlıdır.

2.5.5. Dış Ticaret Büyüklüğü

Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin araştırıldığı çalışmaların genelinde, dış ticaret büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca az gelişmiş ülkelerin büyüme çabasında, başta ihracat olmak üzere dış ticaretin önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir (Demir vd, ;2005).

Ülkelerin dış ticaret bilançosunda en önemli gelir kaynakları ihracat kalemidir. Ayrıca ihracat bir ülkenin ekonomik büyüme oranının artmasına yardımcı olan, önemli bir kavramdır. İhracat artışı ekonomide mal hizmet artışı anlamına geleceğinden ekonomik büyümeyi hızlandırıcı bir etki yaratması beklenmektedir. İhracatın ekonomik büyüme üzerinde bazı önemli etkileri şu şekilde ortaya çıkmaktadır. Artan ihracat sayesinde yükselen üretim düzeyi, hem yeni yatırımların, hem de yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ayrıca karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanılarak ülkenin avantajlı olduğu bazı mal ve hizmet sektöründe uzmanlaşması sağlanmaktadır (Şimşek, 2003:43). Bununla beraber, ihracatta yoğun çalışılan mal ve hizmetlerin üretimi desteklenerek, ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemesi ve ihracat artışı ile döviz gelirlerinde birikim sağlanarak, ülkenin üretim imkânlarının artması sağlanmaktadır (Yiğidim ve Köse, 1997:71).

2.5.6. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı tanım itibarıyla bir ülkede ortaya çıkan toplam gelirin, üretim faktörleri, üretime katılan bireyler veya bireyler tarafından oluşturulan toplumlar gibi, tüketiciler arasında dağılımıdır. Bir ülkede oluşan toplam gelirin tüketiciler arasında dağılımına kişisel gelir dağılımı, üretim faktörleri arasındaki dağılımına ise fonksiyonel gelir dağılımı denmektedir (Bilen ve Yumuşak, 2000:78).

Gelir dağılımı ile iktisadi büyüme arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair net bir açıklama yapılmamaktadır. Büyümeyi fiziki sermayeye dolayısıyla da tasarruflara dayandıran görüşe göre iktisadi büyüme ile gelir dağılımındaki eşitsizlik arasında olumlu bir ilişki vardır. Diğer yönden iktisadi büyümeyi belirleyen unsurların başında beşeri sermayeye önem veren görüşe göre ise gelir dağılımındaki eşitsizlik ile iktisadi büyüme arasında negatif bir ilişki vardır. Çünkü gelir dağılımının adaletsizliği, işgücünün eğitim, sağlık ve beslenme gibi harcamaları azaltmakta, bunun sonucunda ise beşeri sermaye gelişimini engellemektedir (TEK, 2003).

Klasik iktisadi görüşe göre; gelirin kapitalistlerden işçi sınıfına doğru kayması, tasarruf oranlarını azaltacağı ve bunun sonucunda yatırım oranları düşeceği için, bu durum ekonomik büyümeyi yavaşlatacaktır. Keynes ve Kadecki'ye göre ise gelirin

ücretliler lehine dağılımı tüketim eğilimini arttıracığı için ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır (Oğuş, 2005:236).

2.6. EKONOMİK BÜYÜMENİN YARARLARI

Büyüme; yaşam standardının yükselmesinden öte, savunma ve prestij yönünden uluslararası ilişkilerde daima ön plandadır. Gelirin yeniden dağılması ve yaşam stiline değişmesi ekonomik büyümenin yararları arasında sayılabilir. Büyümenin yararlarının kısaca açıklayalım.

Yaşam Standardı: Fert başına düşen milli gelirdeki artış olarak ta tanımlanan büyüme, aynı zamanda söz konusu ülke vatandaşlarının (ev halklarının) her yıl bir önceki yıla göre ne kadar daha fazla mal ve hizmet alabileceğini yani yaşam standardında ki yükselmeyi gösterir. Yıllık büyüme hızı % 3 olan bir ülkenin milli geliri 24 yıla ikiye katlanacaktır. Bir de Türkiye gibi büyüme hızını %7 hedefleyen bir ülke düşünelim. Eğer bu %7 hedefi sağlıklı bir şekilde gerçekleşirse, ülkemizde yaşam standardı 10 yılda ikiye katlanacaktır. O halde her ülke vatandaşlarının yaşam standardını yükseltmek için, daha yüksek bir büyüme hızı hedeflemek zorundadır (Dinler, 2000:248).

Ulusal Savunma ve Prestij: Dünya’da daha yüksek büyüme hızına sahip ülkeler, daha yüksek bir uluslar arası prestiji sahip oldukları gibi, ulusal savunma için daha yüksek harcama yapma olanakları elde etmektedirler. Yüksek kalkınma hızının esas amacı, yaşam standardının yükselmesi olmakla birlikte zamanla dünyadaki güç dengesinin değişmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ülkeler sahip oldukları uluslar arası prestiji korumak ve hatta yükseltmek için, kendi büyüme hızlarının saptarken, rakiplerinin büyüme hızlarını da göz önüne almak zorundadırlar (Dinler; 2000:248).

Büyüme ve Gelirin Yeniden Dağılımı: Kişi başına düşen gelirin dağılımının da büyük adaletsizlikler olan ülkelerin bu adaletsizliği azaltmak için, büyüme hızı önemli bir fırsattır. Bunun için büyümeden düşük gelirlilerin daha yüksek pay almalarını sağlayan bir politika izlemesi yeterli olacaktır. Büyüme hızı çok düşük ise kişisel gelir dağılımı adaletsizliğini azaltmak için, yüksek gelirlilerin yaşam standardını düşürmek gerekecektir. Bu durumda kuşkusuz güç olduğu gibi, memnuniyetsizliklerde yaratacaktır.

Büyüme ve Yaşam Tarzı: Bir ülkede büyüme hızının sonucu olarak kişi başına düşen milli gelirin yükselmesi kültür, eğlence, sağlık, ulaşım vb. başta olmak üzere, bazı mallara olan talebin ve dolayısıyla harcamaların artmasına neden olacaktır.

2.7. EKONOMİK BÜYÜMENİN BEDELİ

Büyüme hızının rakip ülkelere göre belirlenmesinin ve alabildiğince yüksek tutulmasının gerekli olduğu bilinir. Ancak büyümenin ödenmesi gereken toplumsal bedelinin ve kişisel bedelinin olduğunu unutmamak gerekir.

Büyümenin Toplumsal Bedeli: Sanayileşme ile birlikte, büyük kentlerde yaşam güçleşmiş, suçluluk oranı, boşanmalar, cinayetler, ruhsal bozukluklar ve hatta intiharlar artmıştır. Öte yandan serbest mal olarak nitelenen, doğal kaynaklar tükenme noktasına gelmiştir. Akarsular, göller ve denizler kirlenip, ormanlar tahrip olurken, bitki ve hayvan türleri azalmaya başlamış, hava kirlenmesi artmıştır. Tüm bunlar, büyümenin sağladığı avantajlarının yanında, maliyetinin de gittikçe arttığını, artan refahın yeniden aşınmaya başladığını göstermektedir.

Büyümenin Kişisel Bedeli: İki açıdan incelenebilir. Birincisi, büyüme nedeni ile erişilen hızlı teknolojik gelişmelerin, mevcut makineleri demode haline getirmesinin yanında çalışanların bilgilerini de geçersiz duruma düşürmesidir. İkincisi ise, büyüme için gereken yatırımların yapılabilmesini sağlayacak tasarrufların, yaşam standardının belirli bir süre azalmasına razı olunması gibi bir fedakârlık istemesidir. Bu durumu bir örnekle açıklayacak olursak: milli geliri %2 oranında arttırmak isteyen bir ülkede, milli gelirin %15'ini tasarruf ederek yatırıma dönüştürmek durumundayken, aynı ülke büyüme hızını %3'e çıkarmak istediğinde tasarrufunu milli gelirinin %33'üne çıkarması gerekmektedir.

2.8. BÜYÜMENİN SINIRLARI

“Büyüme ne kadar sürüp gidecektir?” sorusuna cevap arayanlar sanayinin büyüme oranının doğal kaynak sıkıntısı nedeniyle, giderek düşeceğini öne sürmektedirler. Dünya petrol rezervleri yanında, kömür, bakır, demir vb maden rezervlerinin sınırlı olduğunu ve bu rezervlerin bitmesi halinde, büyümenin yavaşlayabileceğini tahmin etmektedirler.

“Dünya büyümenin maliyeti olan kirlenmeye ne kadar dayanabilecektir” sorusuna cevap arayanlar ise, giderek artan çevre sorunlarının dünyanın sonu olacağını, bu nedenle büyümeyi, çevreyi tahrip etmeden sağlamanın yollarının araştırılması gerektiğini öne sürmektedirler. Çevre ile ilgili hiçbir önlem alınmadan büyümeye devam ettirilmeye çalışılırsa, bunun büyümenin sonunu değil, dünyanın sonunu getireceğini savunurlar (Dinler, 2000:251). Bu düşüncelerini de şu şekilde açıklamaktadırlar;

Uygulanan istikrar politikalarının bir sonucu olarak özel ve kamu kesiminin ekonomik büyümeyi tek amaç haline getirmeleriyle üretilen ürün ve hizmetlerin parasal değeri yıldan yıla belirli bir oranda artmaktadır. Toplam maliyeti düşürmek için genellikle büyük

kentlerin etrafında yoğunlaşan yatırımlar ekonomik büyümenin vazgeçilmez unsurları olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla işletmelerin ya da ülkelerin başarılarının da belirleyicisi olmuştur.

Günümüzde ürün ve hizmetlerin ne kadar üretildiği ve nasıl satılacağı soruları önem kazanmıştır. Çünkü ekonomik büyümede önemli olan, milli gelirin her yıl belirli bir hızla artmasıdır. Artık toplumların gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde, hayatın kalitesinin ölçülmesinde, kişi başına düşen üretim ve tüketim istatistikleri çok önemli ölçüler haline gelmiştir.

Ekonomik büyümenin sürekli olarak gerçekleştirilebilmesi tüketimin sürekli olması; bunun olması için de özel ve kamu işletmelerinin yatırımlarının yıldan yıla büyümesi gerekir. Bu durum ise maliyetleri düşürmek için büyük kentlerin etrafında yapılaşmayı, daha büyük tesisler için var olan yapıların yıkılıp yerine yenilerinin yapılmasını gerektirir. Görüldüğü gibi üretim ve tüketim ekonomide birbirini büyüten bir ilişki içindedir. Bu durum enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin temelini de oluşturmaktadır.

Ekonominin böylesine hacminin büyümesi bir yandan haberleşme ve ulaşım araçlarının gelişmesine diğer yandan yeraltı ve yerüstü kaynaklarının hızla tüketilmesine yol açmaktadır. Gerçekte bu durum, her yıl ekonominin hacminin belirli bir oranda artırılmasının doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Oysa sınırlı bir dünyanın kaynaklarına dayanılarak, sınırsız bir ekonomik büyüme sağlamak mümkün değildir. Ekonomi ve benzeri bilimlerin sınırsız büyüme ve sınırsız ihtiyaçlar varsayımına dayanması, ekonomik çevresel ve kültürel bunalımları yoğunlaştırmıştır. Yapılan araştırmalar ekonomik büyüme hızı aynen devam ederse, önümüzdeki yüzyılda yenilenmeyen kaynakların bütünüyle tükeneceğini göstermektedir. Nitekim bugün tüm dünya küresel ısınma tehdidi altındadır.

Ekonominin düzenli bir biçimde büyüebilmesi için, kişilerin gerek üretici, gerekse tüketici olarak, ellerindeki kaynakları en verimli alanlarda değerlendirmeleri gerekmektedir. Eldeki sınırlı kaynaklarla, en uygun yatırımı seçmede fiyatlar yani pazar ekonomisi belirleyici olmaktadır.

Bir ürün ya da hizmetin pazar ekonomisi içinde oluşan fiyatı, dışsal ekonomiler yüzünden bütün üretim maliyetlerini yansıtmaz. Çünkü üretim sırasında kullanılan hava ve su gibi girdilerin pazar ekonomisi içinde oluşmuş bir fiyatı yoktur. İşletmeler ekonomik değeri yok kabul edilen bu girdiler için bir bedel ödemezler. İşletmeler kullandıkları su ve havanın çoğu kez bedelini ödemedikleri gibi, baca gazları ve benzeri artıklarla çevreye verdikleri zararları da karşılamazlar.

Dışsal ekonomiler, bir işletmenin yada kişinin, başka işletmeler ve kişiler üzerinde üretim, gelir, boş vakit ve refah bakımından ortaya çıkardığı olumlu veya olumsuz etkiler olarak tanımlanır. Örneğin bir petrol rafinerisini yada petrokimya tesisinin artıkları havayı ve suları kirletir. Kimyasal artıklar yüzünden canlıların hayatı tehlikeye girer. Aslında değişik dışsal etkiler bir üretim veya tüketim faaliyetinin sonucunda ortaya çıkar. Bu etkilerin pazar ekonomisi içinde oluşmuş bir fiyatı yoktur. Bu yüzden ortaya çıkan zararları bütün insanlar öder. Ekonomik büyümenin; tekellerin ortaya çıkması, kamu yatırımlarının aksaması gibi ekonomik, hava kirlenmesi, su kirlenmesi, toprak kirlenmesi gibi çevresel ve kültürel zenginliğin yitirilmesi, bilgi kirlenmesi, ruhsal kirlenme gibi kültürel etkileri bulunmaktadır (Dinler, 2000:254).

2.9.TÜRKİYE'DE 1980'DEN GÜNÜMÜZE EKONOMİK BÜYÜME

1950 yılından bu güne Türkiye GSMH' sı incelendiğinde bazı dönemlerde yüksek büyüme hızları ile büyüdüğü, bazı dönemlerde ise ekonomik krizlerinde etkisi ile önemli düşüşler yaşadığı görülmektedir. Bu yıllarda çoğu kez yüksek büyüme oranlarına yüksek enflasyon oranlarının eşlik etmesi dikkat çekmektedir.

1950 yılından bu yana uzun dönemli sürdürülebilir bir büyüme hızı yerine sürekli dalgalanan, kararsız bir büyüme hızının geçerli olduğu görülmektedir. Bu durum, iktisadi birimlerin karar alma süreçlerini etkilemiş, iktisadi büyüklükleri ve aralarındaki ilişkileri anlamsızlaştırmış, dönem dönem çok önemli kaynak ve servet transferlerine neden olduğu görülmektedir.

1970'li yıllar Türkiye ekonomisinde ithal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulandığı bir dönemdir. Bu dönemde, imalat sanayi ekonomik gelişmenin itici gücü olarak görülmüş, söz konusu sanayileşme stratejisinin ikinci aşaması olan dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması amaçlanmıştır. Bunun yanında, dönem boyunca ara ve sermaye malları üretimine kamu kesimi önceliğinde ağırlık verilmiştir. Dönemin büyüme oranlarındaki artış dikkat çekicidir. 1970-1980 arası on yıllık dönemde GSYİH yıllık ortalama %4,7 oranında büyümüştür. Dönemin ekonomi politikaları uyarınca yatırımlar yıllık ortalama %6,8 gibi yüksek bir oranda büyümüş, yatırımların GSYİH içindeki payı yaklaşık %21'e ulaşmıştır. Bu anlamda 1970'li yıllar sermaye derinleşmesinin oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleştiği bir dönem olarak anılmaktadır. Türkiye'de 1980'den günümüze ekonomik büyüme rakamlarını incelemek için oluşturulan bu bölümde yine büyüme oranlarını enflasyon oranlarından ayırmanın

mümkün olmadığı görülmüştür. Enflasyonu etkileyen her şey büyüme rakamlarını da etkilemiştir (Tarı ve Kumcu, 163:2005).

24 Ocak 1980 istikrar programı ile daha öncede bahsettiğimiz gibi ihracatın ve döviz gelirlerinin artırılması, enflasyonun kontrol altına alınması ve ekonominin dışa açılarak uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır.

Söz konusu istikrar programı ile ihracatın ve döviz gelirlerinin artırılması, enflasyonun kontrol altına alınması ve ekonominin dışa açılarak uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. 24 Ocak kararlarının en önemli ve belirleyici öğelerinden biri fiyat politikalarının piyasa koşullarında belirlenmesi olmuştur. İstikrar programında iç pazarın rekabete açılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Programın belirleyici özelliklerinden biri de işgücü ve sermaye gibi temel üretim faktörlerinin fiyatının piyasa koşullarına göre belirlenmesidir. Ücretler, istikrar programının uygulandığı ilk iki yılda gerilemiştir. Yabancı sermaye girişini özendirmek amacıyla ise yönetsel ve yasal düzenlemelere gidilmiştir. Faiz oranlarının piyasa koşullarına bırakılması ile faiz oranları hızla artmış, 1 Temmuz 1980 tarihinden sonra kredi faizleri ile vadeli tasarruf mevduatı faizleri tümüyle serbest bırakılmıştır. 24 Ocak İstikrar programında hedeflendiği gibi para arzı artış oranı ilk üç yılda giderek azaltılmıştır. Bunda Merkez Bankası kredilerinin önceki yıllara oranla daha az kullanılması etkili olmuştur. Bankalar sistemi aracılığı ile kaynak yaratılmaya başlanmasıyla kamu kesimi yerini özel sektöre bırakmaya başlamıştır.

24 Ocak 1980 kararlarının uygulamaya girmesiyle GSMH içerisinde kamu harcamalarının oranı %27-28'den, %20-21 dolayına inmiş, kamu gelirlerinin GSMH' ya oranı da vergi düzenlemeleri sonucu %18 dolayına yükselmiştir. 1 Ocak 1981'de yürürlüğe giren yeni vergi düzenlemeleriyle gelir dilimleri yeniden düzenlenerek ücretli kesim üzerindeki vergi yükü azaltılmıştır. Sermaye ortaklıkları, kooperatifler ve vakıf gibi kuruluşlardan alınan vergilerde de yeni düzenlemeler yapılarak ortaklıkların pay sahiplerine dağıttıkları karlar üzerinden alınan vergi oranları azaltılmıştır. İhracata yönelik mal ve hizmetleri üretenler ve ihracatçılar için özel istisna ve bağışıklıklar getirilmiştir. Ek olarak, taşınmaz mal alım-satımıyla, dayanıklı tüketim mallarının alım-satım vergisi ve yıllık vergiler artırılmıştır. Program gereği uygulamaya konulan döviz arttırıcı tedbirlerin etkisiyle 1 Temmuz 1981'den sonra günlük kur uygulamasına geçilmiştir (Tarı ve Kumcu,2005:166).

1984 yılında, kur politikalarında esneklik sağlanmıştır. Bankaların, alış ve satış kurlarının, T.C. Merkez Bankası'nca günlük olarak belirlenen esas kurun dövizlerde %6,

efektiflerde ise %8 altında veya üstünde belirlenmesine izin verilmiş, ancak döviz alış ve satış kurları arasındaki farkın %2'yi aşmaması şart koşulmuştur. 1985 yılı Haziran ayında ise, bankalar kur tespiti konusunda tamamen serbest bırakılmıştır. Ancak, 1986 yılı başlarında bu serbesti daraltılmış ve bankalar tarafından belirlenecek kurların T.C Merkez Bankası kurlarının %1 altında ya da üstünde olması öngörülmüştür. 1986 yılının sonlarına doğru kur belirleme sistemi yeniden gözden geçirilmiş ve bankaların, döviz satış kurunda T.C.M.B. kurunu aşmamak koşuluyla, döviz alış kurlarını serbestçe belirleyebilecekleri açıklanmıştır.

Ekonominin tümünü kapsayan bu İstikrar Programı başarıyla uygulanmış ve 1980-1987 döneminde olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler şu şekilde özetlenebilir. 1980 yılında reel GSMH büyüme oranı negatif %2,3 (yeni seri) iken, 1982 yılında %3,1; 1984 yılında %7,1; 1985 yılında %4,3 olarak gerçekleşmiştir. 1986 yılında iç talepteki artış ve petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı uygun koşulların da katkısıyla büyüme hızı hedefin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu süreç 1987 yılında da devam etmiş, 1986 yılında %6,8'i bulan büyüme hızı izleyen yıl %9,8 olmuştur. Ekonomik büyüme oranlarında görülen bu artış kamu kesimi yatırım-tasarruf farkının artmasına neden olmuştur. Kamu kesiminin borçlanma gereği ise 1980 yılında GSMH'nın %8,8'i (yeni seri) iken 1983 yılında GSMH'nın %6'sı, 1986 yılında GSMH'nın %3,7' si 1987 yılında ise GSMH'nın %6,1' i olarak gerçekleşmiştir. Bu dalgalanma, piyasalarda arz-talep dengesizlikleri yaratarak enflasyon hadlerinin yükselmesine neden olmuş ve 1981-1987 yılları arasında deflatör ortalama olarak %38 artarken, 1988 yılında %69,7 seviyesine çıkmıştır. Kişi başına milli gelir ise 1980 yılında 1.539 dolar iken 1987 yılında 1.636 dolara yükselmiştir (www.halkbank.com).

1980 yılında %17,2 (yeni seri) olan kamu gelirlerinin GSMH içindeki payı 1983 yılında %16,5; 1985 yılında %13,0 ve 1987 yılında %13,9 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında %20,3 (yeni seri) olan kamu harcamalarının GSMH içindeki payı 1983 yılında %18,8; 1985 yılında %15,3 ve 1987 yılında %17,4 olarak gerçekleşmiştir. 1986-1989 döneminin ilk yarısında ekonomide canlılık, ikinci yarısında ise durgunluk görülmüştür. 1986 yılında iç talepteki artış, petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı uygun uluslararası koşulların da katkısıyla, ekonominin hedeflenen uzun dönem büyüme hızının üzerinde büyümesine yol açmıştır. Bu süreç 1987 yılında da devam etmiş ve büyüme hızı %9,8 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyüme oranlarında görülen bu yükselme, özellikle kamu kesimi yatırım-tasarruf farkının artmasına neden olmuş ve sonuçta kamu kesiminin borçlanma gereği 1986 yılında GSMH'nın %3,6' sını iken, 1987 yılında %6,1'ine ulaşmıştır.

Bu durum, piyasalarda arz-talep dengesizliklerine yol açarak enflasyon oranının yükselmesine neden olmuş ve 1981-1987 yılları arasında deflatör ortalama olarak %38 artarken, 1988 yılında %72,3 seviyesine çıkmıştır. Yine aynı şekilde, toptan eşya fiyat endeksi bu dönemde ortalama %35,6 artarken 1988 yılında %68,3 düzeyine yükselmiştir. İç borç stoku 1988 yılında 28.4 trilyon TL, dış borç stoku ise 41 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir(www.halkbank.com).

Ekonomideki dengesizlikleri gidermek amacıyla 1987 yılı sonunda kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde yükseltilmiş ve piyasalardaki dengenin yeniden kurulabilmesini sağlamak üzere Şubat 1988'de bir dizi önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin amacı, Türk Lirası cinsinden tutulan tasarrufların çekiciliğini ve dolayısıyla Türk Lirasına olan talebi artırmak, ithalatı frenlemek, ihracatı tekrar canlandırmak ve kamu harcamalarını kısarak ekonomideki aşırı ısınmayı gidermek şeklinde özetlenebilir. Kamu açıklarını kısmak için kamu yatırımlarının azaltılması, özel kesimin üretim ve yatırım kararlarını da olumsuz etkilemiştir. Faizlerin yükselmesi ise finansman maliyetlerini artırıcı ve üretimi yavaşlatıcı bir etken olmuştur. 1988 yılında reel GSMH büyüme hızı %1,5 olarak gerçekleşmiştir. Reel GSMH büyüme hızının 1987 yılına göre bu denli düşüşünün en önemli nedeni; sanayi sektörü ve hizmetler sektörünün büyüme hızlarındaki gerilemelerdir (www.halkbank.com).

1988 yılına kadar bu politikaları başarıyla uygulayan Türkiye, mevcut kurulu kapasitesini artıramaması ve kısa ömürlü sermaye stokunu yenileyememesi nedeniyle istikrarsız bir büyüme ortamına girmiştir. 1988 ve sonrasında, ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler dışında, işsizlik yüksek seviyesini korumuş, bütçe açıkları artmış ve buna paralel olarak fiyat artışları hızlanmıştır. 1989 yılında bu gelişmeler paralelinde toptan eşya fiyatları endeksi %63,9 oranında artarken, reel GSMH büyüme hızı %1,6 oranında gerçekleşmiştir (www.halkbank.com).

Plan döneminin son yılında, kamunun, alt yapı yatırımlarında belli hedeflere ulaştıktan sonra bu alana yönelik kaynak tahsislerini azaltması, cari işlemler dengesinde elde edilen fazla, yeni bir ekonomik döneme geçişe imkân vermiştir. 1989 yılı bu durumu itibariyle bir geçiş yılı olma özelliğini taşımaktadır. Bu yılda kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH' ya oranı %5,3'e yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin artışının en önemli nedeni KİT'lerin borçlanma gereğindeki artıştır. Ücretlerin yükselmesi, tarım ürünleri stoklarının artması, bütçeden yapılan transferlerin azalması ve bunun yanında artan faiz yükü, KİT'lerin borçlanma ihtiyacını artırmıştır. 1989 yılında iç borç stokunda

1988 yılına göre önemli bir artış olmuş ve iç borç stoku 42 trilyon TL'ne ulaşmıştır. Dış borç stoku ise 42 milyar dolar olmuştur (www.halkbank.com).

1989 yılında büyüme hızının konjonktürel olarak düşük olması ile birlikte, tarım sektöründen elde edilen gelirdeki artış ve uygulanan bazı tedbirler sonucunda 1990 yılında reel GSMH artış hızı, %9,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu denli yüksek büyüme hızının yanı sıra, aynı yıl Körfez Krizi' nin de etkisiyle Ekim 1990' da petrolün varilinin 15 dolardan 31 dolara çıkması, ithalatı önemli ölçüde artırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, 1990 yılında toptan eşya fiyatları endeksi bir önceki yıla göre düşüş kaydederek %48,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. İç talepteki canlılık, 1990 yılında tüketici fiyatlarının, toptan eşya fiyatlarından daha hızlı artmasına neden olmuştur. Bu yıl tüketici fiyatları endeksi %60,4 oranında artmıştır. Diğer önemli bir özellik ise, bütçe açıklarının finansmanının dış borçlanmanın yanı sıra yüksek düzeylerdeki iç borçlanma ile sağlanmış olmasıdır. 1990 yılında iç borç stoku 57 trilyon TL'na, dış borç stoku ise 49 milyar dolara yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH' ya oranı %7,6 olarak gerçekleşmiştir.

Körfez savaşının olumsuz etkileri sonucunda 1991 yılında büyüme hızında bir yavaşlama görülmüştür. Bu yıl reel GSMH büyüme hızı 1990 yılına göre çok büyük bir düşme kaydederek %0,3 oranında gerçekleşmiştir. Körfez krizi Ortadoğu ülkelerine yapılan nakliye faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Yoğun rezervasyon iptalleri turizm sektörünü durgunluğa itmiştir. Bu dönemde, bankaların kredi faiz oranlarını yükseltmeleri sonucunda kredi talebi ve kullanılabilir miktarlar azalmıştır. Bu gelişmelerden sonra 1992 yılında ekonomide iyileşme belirtileri görülmeye başlanmıştır. 1992 yılında reel GSMH' da elde edilen %6,4' lük artış hızı, Türkiye ekonomisinin uzun dönemli ortalama kalkınma hızının üzerinde bir orandır. Haziran 1992'de toplanan Üçüncü İzmir İktisat Kongresi'nde de bu gelişmeler paralelinde Türkiye'nin 21. yüzyıla gelişmiş ilk on beş ülke içinde girme hedefi ortaya konulmuştur. Bu hedefe ulaşmanın temelini, demokrasiyle birlikte gelişen bir serbest pazar ekonomisi olduğu vurgulanarak dışa açılma politikasından hiçbir taviz vermeden, devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirmenin şart olduğu belirtilmiştir. 1992 yılında Türkiye'nin ihracatı 14,7 milyar dolar, ithalatı ise 22,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1992 yılında cari işlemler dengesi 942 milyon dolar açık vermiştir. Bu yıl toplam dış borç stokumuz 55 milyar dolara, iç borç stokumuz ise 194 trilyon TL'ne yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH' ya oranı da %10,6 olarak gerçekleşmiştir.

1992'de enflasyon artış eğilimini sürdürmüş ve toptan eşya fiyatları endeksi yüzde 61,4, tüketici fiyatları endeksi ise yüzde 66,0 düzeyinde gerçekleşmiştir.

1993 yılında, reel GSMH büyüme hızı %8,1 olarak gerçekleşmiş ve böylece program hedefi aşılmıştır. 1992 yılında 2.708 dolar olan kişi başına ulusal gelir reel olarak önemli ölçüde artmış ve 1993 yılında 3.004 dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık kamu kesimi finansman açığının GSMH' ya oranı yükselmiş, dış ticaret ve cari işlemler açıkları büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu yıl kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH' ya oranı %11,2 olmuştur. 1993 yılında ihracatımızda büyük bir artış gözlenmezken ithalatımızda önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde ihracatımız 15,3 milyar dolar, ithalatımız ise 29,4 milyar dolar olmuştur. İthalatımızdaki bu artışın başlıca nedeni iç talepteki canlanmadır. Ayrıca, 1993 yılında cari işlemler dengesi 6,4 milyar dolarlık açık vermiştir (Tarı ve Kumcu, 2005:163).

1993 yılında tüketici fiyatları endeksi bir önceki yıla göre %71,1 oranında artarken toptan eşya fiyatları endeksindeki artış %62,5 oranında gerçekleşmiştir. Yine aynı yılda konsolide bütçe gelirlerinin GSMH' ya oranı %17,6 konsolide bütçe giderlerinin GSMH' ya oranı ise %24,3 olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılını başına gelindiğinde, Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu açığı makroekonomik dengesizliklerin boyutunu göstermiştir. Orta-uzun dönemde sürdürülemeyecek olan bu yapı ve politikalar 1994 yılı Nisan ayında içine düşülen ağır iktisadi krizin oluşumundaki neden olarak gösterilmiştir.

Diğer yandan kriz sinyallerinin alınmaya başlandığı 1993 yılının son ayları ile 1994 yılının Nisan ayı arasında geçen sürenin incelenmesi krizin yönetimi açısından da oldukça yanlış uygulamalara başvurulduğunu göstermiştir. Aşırı spekülatif sermaye girişinin ekonomik dengeler üzerindeki olumsuz etkilerini Türkiye kadar ağır yaşamış olan bazı gelişmekte olan ülkelerde krizin ortaya çıkmasıyla birlikte alınan önlemler ile krizin daha hafif atlatılması mümkün olmuştur. Ancak Türkiye'de başvuru uygulamalar ve iktisadi kararlar krizin boyutunu artırıcı etki yaratmıştır.

5 Nisan 1994'te hükümet dengeleri yeniden kurmak amacıyla yeni kararlılık önlemleri paketi ilan edilmiştir. Döviz talebi kesmek ve kısa dönemli kamu borçlarını ödeyebilmek için Mayıs 1994 tarihinde %400 faizli borçlanma kâğıtlarını piyasaya sürmek zorunda kalmıştır. Dengeleri düzeltmeden yapay yolla faiz oranlarını düşürme çabası faiz oranlarında çok daha yüksek oranda bir sıçramaya neden olmuştur. Sonuç, ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir devalüasyon ve üç basamaklı enflasyon döneminin açılması olarak kendini gösterdi. 5 Nisan 1994'te uygulamaya konulan İstikrar Programı, enflasyon oranını azaltma, TL'ye değer kazandırma, dışsatımı artırma ve

bunları gerçekleştirerek, 'sürdürülebilir' bir ekonomik ve toplumsal gelişme sürecini elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlara ulaşılması, başta kamu kesimi açıklarının azaltılması ve bir dizi yapısal yeni düzenlemelerle gerçekleştirilecektir. Uygulama programı, ek olarak, döviz kurunun fiyat artışıyla uyumlu kılınmasını, TCMB' nin giderek 'özerk bir yapıya' kavuşturulmasını sağlıklı bir para politikası düzenlenmesi, sermaye piyasasında spekülasyon işlemlerinin sınırlandırılmasını ve dışsattımın ve yabancı sermaye girişlerinin artırılmasını öngörmüştür (Berksoy, 1996:25).

Farklı kaynaklarda 1994 yılı hariç 1990'lı yılların ilk yarısında ülkemizde gerçekleşen hızlı ekonomik büyümede içsel büyüme teorilerinin geçerli olduğu belirtilmektedir. Hızlı ekonomik büyümenin nedenleri şu şekilde belirtilmiştir.

- Uluslararası finans piyasalarındaki düşük faizin ve aşırı değerlenmiş TL politikasının girişimcilere uygun finans ortamı yaratması,
- İkinci el makine ithalatına serbestlik getirilmesi,
- AR-GE' nin yetersiz kalmasına karşılık yaparak öğrenmenin, taklit ve kopyalamanın öne çıkması,
- Dışsallıkların, beşeri sermayenin artması,
- Nüfus yapımızın yaş ortalamasının düşüklüğü,
- Uluslararası ticaretin gümrük birliğinin produktivite ve kalite artışına neden olması,

1980'den 1994 yıllarını kapsayan dönem içerisinde Türkiye'de ekonomik büyüme özetlenecek olursa; 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde ekonomide petrol krizinin etkisiyle dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranlı enflasyon sorunları baş göstermiştir. Bu sorunların dış konjonktürdeki birtakım ekonomik-politik gelişmeler ile çakışması sonucu 24 Ocak kararları ve IMF ile imzalanan istikrar programı ile devlet müdahalesinin azaltıldığı, serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik yapı içine girilmiştir. Bu dönemde 1960'lı ve 1970'li yıllardan farklı olarak, dış borç ve enflasyon sorunlarının da etkisiyle hızlı ekonomik büyüme hedefinin önceliğini yitirdiği söylenebilir. Bu yeni ekonomik yapıda, ekonomik büyümenin öncelikle ihracata dayalı üretimin artırılması ve yabancı yatırımların çekilmesi ile gerçekleşmesi düşünülmüştür. Bu çerçevede kamu yatırımları ihracatı teşvik amaçlı olanlar dışında, imalat sanayinden aşamalı olarak çekilerek daha çok enerji ve ulaşım alanlarında yoğunlaşmaya başlamıştır. Verilere bakıldığında, 1980-1990 döneminde GSYİH'nın yıllık ortalama % 4 oranında büyüdüğü

görülmektedir. Buna karşın, yatırımların büyüme oranı %4,5 gibi görece düşük bir düzeyde gerçekleşmiş ve sabit sermaye yatırımlarının ulusal gelir içindeki payı %20,8 olmuştur. Yatırım hızındaki düşüşün başlıca nedeni makroekonomik istikrarsızlık ve yüksek reel faiz oranlarıdır (Öniş, 2000).

1989 sonrası dönem sermaye hareketlerinin önündeki devlet müdahalelerinin kalkması sonucu finansal serbestleşmenin sağlanması ile özetlenebilir. Böylece bu dönemde bir önceki dönemin ticari serbestleşmesiyle birlikte ekonominin bir bütün olarak küreselleşmesi yönünde ek bir adım atılmıştır. Finansal akımların serbestleştirilmesi dönemin ekonomik büyüme stratejisini de büyük ölçüde belirlemiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle yurtiçi tasarruf açığının, yabancı tasarruflar ile karşılanması yoluyla yatırımların ve dolayısıyla ekonomik büyümenin sağlanması amaçlanmıştır. Bu çerçevedeki ekonomi politikaları uyarınca, özellikle 1994 yılı sonrası iktisadi büyüme yüksek reel faiz-düşük kur ile ülkemize çekilen kısa vadeli yabancı sermaye girişlerine dayanmıştır. Dönemin büyüme rakamlarına bakıldığında reel GSYİH'nin yıllık ortalama %3,8 oranında büyüdüğü gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, dönemin büyüme oranı bakımından 1970'li ve 1980'li yılların az da olsa gerisinde kaldığı söylenebilir. Bu dönemde asıl ayırt edici gelişme, büyüme hızının yıldan yıla önemli dalgalanmalar göstermesidir. Bunda büyük ölçüde 1991'deki durgunluk ile 1994 ve 1999 yıllarındaki çıktındaki gerileme belirleyici olmuştur. Bu dönemde işçi başına GSYİH'nin %2,1 gibi oldukça düşük hızda büyümüş olması da dikkat çekicidir. 1980-1990 döneminde yatırımlar yıllık ortalama %5,2 oranında büyümüş ve yatırımların ulusal gelire oranı %27,7'ye ulaşmıştır

2000 yılının başında IMF ile yapılan stand-by çerçevesinde yürürlüğe giren yeni programın amacı enflasyonla mücadele olmuştur. 2001 yılında sabit fiyatlarla GSMH %9,5; GSYİH ise %7,5 oranında küçülmüş; 2002 yılında sabit fiyatlarla GSMH %7,8 GSYİH büyümüştür. (Yönter; 2005). 2001 Krizinin ardından uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrasında; 2002, 2003 ve 2004 yıllarında üst üste üç yıl önemli büyüme kaydeden Türkiye ekonomisi, 2004 yılında %9,9 büyüme hızını yakalayarak, dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi konumuna yükselmiştir (Günel; 2005). Son büyüme rakamlarına ilişkin olarak 2002-2004 yıllarındaki birikimli yükselişin %48'inin tek başına stok artışlarından kaynaklandığı belirtilmektedir. (Boratav; 2005).

2000 yılının ikinci yarısında artan likidite sıkışıklığı neden ile ortaya çıkan kriz, mali piyasaları derinden sarsmıştır. Bankalar hakkında ortaya atılan dedikoduların artması, bazı bankacı ve işadamlarının tutuklanmasıyla başlayan süreç piyasalar üzerindeki gerginliği arttırmıştır (www.halkbank.com).

2001 Krizi'nin en önemli etkisi, geniş halk kütlelerinin satın alma gücünde gözlenen zayıflamaydı. Bununla birlikte, esas etkinin kırsal kesimdeki yoksulluk ve işsizlik artışı ile kendini hissettirdiği söylenebilir. Kentsel alan ise, özellikle 2004 yılının ikinci yarısından itibaren ticaret, perakende, turizm ve inşaat sektörü ile toparlanma göstermiştir. Kentsel alandaki toparlanmada, ihracat amaçlı imalat sanayi üretimindeki artışın da etkisi de göz ardı edilmemelidir. Yani, 26 milyar dolardan 73 milyar dolara ulaşan bir ihracat hacmi de, ekonomide gözlenen büyüme etkisinde rol oynamıştır. Bu noktada, tekstil ve konfeksiyon ile otomotiv iki önemli sektör olarak öne çıkmışlardır.

Yüksek oranda gerçekleştiği açıklanan büyüme, büyük ölçüde ithalata dayalı olup, dış ticaret açığı ve cari işlemler açığına yol açmaktadır. Kısacası bu kadar yüksek bir büyüme oranının altında yatan neden DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü)'nin ilk üçeyrek büyüme oranlarını revize ederek arttırmış olması ve son çeyreği de bu revizyona göre hesaplanmış olmasıdır. Bu değişikliğin sonucu hem dördüncü çeyrek, hem de yıl ortalaması açısından büyüme rakamları beklenenden yüksek gelmiştir (Günel; 2005).

Türkiye ekonomisinin, 2002-2004 döneminde ortaya koyduğu yeniden yapılanma performansı, 2005 yılında üst noktalara ulaşmış, başta AB olmak üzere, dünyanın önde gelen ekonomileri ve uluslararası ekonomik kuruluşları tarafından da takdir edilmiştir. 2004 yılında Gayri Safi Milli Hâsılda (GSMH) kaydedilen % 9,9 oranındaki büyüme hızı, 1966 yılından bu yana ulaşılan en yüksek büyüme hızı oranı olmuştur. Söz konusu yılda tarım sektörü katma değeri %2 oranında artarken, sanayi sektörü katma değer artışı %9,4 olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler sektörü katma değeri, ticaret sektöründeki ve ithalat vergisindeki sırasıyla %12,8 ve %26,2 oranındaki artışların etkisiyle, %10,2 oranında artmıştır. 2001 yılından itibaren daralan inşaat sektörü katma değerinde ise 2004 yılında yüzde 4,6 oranında artış kaydedilmiştir.

AB Komisyonu'nun 9 Kasım 2005 tarihinde açıklanan İlerleme Raporu'nda Türk ekonomisi şeffaf ve işleyen bir piyasa ekonomisi' olarak tanımlanmıştır. Uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından Türkiye'nin rating notu yükseltilmiştir. IMF ve Dünya Bankası da, Türkiye ekonomisinin 2005 yılında ulaştığı yeniden yapılanma seviyesini takdirle karşıladıklarını belirtmişlerdir (www.halkbank.com). 2005 yılında ise, inşaat sektöründe gözlenen önemli artışa bağlı olarak, GSMH ve GSYİH artış oranının

beklentilerin üzerinde gerçekleştiği söylenebilir. Sanayi yılın son çeyreğinde gerçekleştirdiği yüksek katma değer artışı ile yıllık bazda yüzde 6,5'lik bir artış yakalarken, inşaat sektörü %21,5'lik büyüme hızı ile tüm sektörleri açık ara geride bırakmıştır. Tarım sektörü ise, yılın son çeyreğindeki mevsimsel yavaşlamaya rağmen, yüzde 5,6'lık bir artış gerçekleştirebilmiştir.

2005'de iç talepteki canlanmanın da de büyümeye önemli bir katkı sağladığı gözlenmektedir. Nitekim iç talepteki canlanmaya bağlı olarak, 2005 yılı ekim ayında %7,5 ile en dip noktayı gören tüketici enflasyonu, 2005 yılını %7,72 ile sınırlı bir artışla kapatmış; 2006 yılının ilk yarısında ise, iç talepteki etkinin sürmesi ve kur sıçraması ile yeniden iki haneli orana dönüşmüştür (www.halkbank.com).

2006 yılının mart, mayıs ve haziran aylarında yaşanmış olan dalgalanmaya rağmen, her iki uluslararası kurumda, Türkiye ekonomisinde duydukları güveni ve söz konusu dalgalanmaların etkisinin kısa sürede atlanacağı görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu noktada, Türkiye ekonomisinin, tüm bu başarılı sonuçlara rağmen, aşması gereken sorunlar, istihdam odaklı bir büyüme sürecine geçiş ve işsizlik sorunu ile daha etkin mücadele, Türkiye reel sektörünün dış rekabet gücünü zayıflatan etkenlerin azaltılması ve ihracatın teşvik edilmesi ile Türkiye ekonomisine duyulan güvenin artırılması ve kredibilitenin yükseltilmesi olarak ifade edilmiştir. Çünkü 2002-2005 döneminde, ihracat rekor bir artış göstermiş olsa da, ithalat hacminin daha da ciddi bir artış gerçekleştirmiştir. Türk reel sektörünün dünya ekonomisinde rakiplerine karşı etkin bir mücadele ortaya koyması, hammadde, işgücü, enerji ve finansman maliyetleri açısından avantajlı konuma gelmesi ile mümkün olabileceği belirtilmektedir (www.halkbank.com). 2006 ve sonrasında yönelik olarak, işsizlik ve gelir dağılımı sorununa, bölgesel kalkınma çabalarına, KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler)'lerin güçlendirilmesine, tarım sektörünün desteklenmesi ve geliştirilmesine, sabit ücretlilerin ve emeklilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik beklentilerin hız kazanacağı ifade edilmiştir.

Türkiye Ekonomisi 2001 krizinden sonra yakaladığı yüksek büyüme rejimini sürdürmedi ve 2007 yılından itibaren de düşük büyüme hızı devam etmektedir. 2007'nin ikinci yarısında yıllık büyüme hızı %3,5; 2008 'in ilk yarısında da %4 civarındadır. 2008 'in son çeyreğinde kendini gösteren küresel durgunluk büyümeyi daha da düşürmüştür. Yüksek büyüme rejiminin sürdürülememesinin nedeni, tümüyle iç talep ve borçlanmaya dayalı bir büyümenin aşırı değerli bir TL ile birleşmesi olarak gösterilmiştir. Mayıs 2006'da ki kur şokunun bu duruma bir düzeltme olduğu belirtilmiştir. Yüksek kur ve yüksek faiz iç talebi azaltsa da ekonominin ihracat ağırlıklı kalıcı bir büyüme rejimine

girmesini sağlayamamıştır (www.halkbank.com).

1980 yılından bu yana Türkiye’de büyümenin seyrinin özetlenmeye çalışıldığı bu bölümde, hedeflenen, öngörülen büyüme oranlarının başarılı olmadığı, ya da başarının uzun süre devam etmediği görülmektedir. Bu durum Türkiye ekonomisinin gelişme olanak ve potansiyellerinin değerlendirilmesi açısından bazı önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumu önlemek için büyüme konusunda planlama otoritelerinin daha ulaşılabilir oranlar üzerinde durmaları önerilmektedir ve ekonomik birimlerin beklentilerini bu orana dayandırmaları gerektiği belirtilmektedir. Çünkü büyüme oranlarında düşüş ve artışlar ortaya çıktığında çoğu kez bu duruma en şiddetli derecede dış ticaret krizleri ve buna bağlı devalüasyonlar eşlik etmektedir. Kaynak ve servet transferleri meydana gelmektedir. Bu ise bir süre sonra kriz olarak adlandırılacak eksi büyüme potansiyeli taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKİYE' DE ENFLASYON-BÜYÜME İLİŞKİSİ VE EKONOMETRİK MODELİ

İktisat yazınında enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkilerin pozitif veya negatif yönlü olabileceği görülmektedir. 1970 yılı öncesinde yapılan ampirik çalışmalar düşük enflasyonun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini veya enflasyonun büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu işaret etmektedir. 1970 yılı sonrasında ise enflasyon oranlarında hızlı bir yükselme görülmüş ve bu dönemde artan enflasyon oranlarının ülkelerin büyüme oranları üzerinde negatif etkilerinin olduğunu gösteren birçok ampirik bulguya rastlanmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise, enflasyon-büyüme ilişkisini daha net ortaya koyabilmek için doğrusal olmayan (nonlinear) veya yapısal kırılma etkisini (structural break effect) dâhil eden yeni yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Genel olarak bu yeni yöntem, eşik değer (threshold value) olarak tanımlanan belli bir enflasyon oranının büyüme üzerindeki etkisinin pozitif, eşik değeri geçen enflasyon oranının ise negatif etkilerinin olabileceğini açıklamaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmesine rağmen, çalışmaların tümü, modellerde eşik değer gözetilerek enflasyon oranlarının kullanılmasının büyüme üzerindeki etkilerinin araştırılmasında daha güvenilir sonuçlara ulaşılacağını kanıtlamıştır (Turhan, 2007).

3.1.TÜRKİYE'DE ENFLASYON-BÜYÜME İLİŞKİSİNİ AÇIKLAYAN ÇALIŞMALAR

Enflasyonla ekonomik büyüme arasında ilişkiye yönelik Türkiye üzerinde yapılan çalışmaların genelinde; bu iki ekonomik büyüklük arasında negatif bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir.

Kirmanoglu (2001); 1964 ile 2000 yılları arasındaki veriler kullanarak yaptığı ekonometrik analizin sonucunda, enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu eşik değeri %13 olarak tespit etmiştir. Yılmaz vd. (2002), 1970 ile 2000 yılları arasında, zaman serileri ve panel veri analizine göre, Türkiye' de enflasyonun %40 düzeyinden %20 düzeyine düşmesi sonucunda, ekonomik büyümenin %1,8' den %2,8' e yükseleceği tespit edilmiştir.

Berber ve Artan (2004), yaptıkları çalışmada, 1987 ile 2003 yılları arasındaki verileri Granger nedensellik analizi yöntemiyle test etmiş ve yapılan test sonucunda, enflasyonla ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu ve %10 oranında bir enflasyon artışının ekonomik büyüme üzerinde %1,9 düzeyinde bir azalmaya neden olduğunu bulmuşlardır. Aşırım (1995), 1968-1994 yılları arasındaki verilerin ekonometrik bir modelle incelenmesi sonucunda, Türkiye'de enflasyon oranlarının yükseldikçe ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri oluşturduğunu ifade etmiştir.

Terzi (2004), enflasyonla ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedenselliğine yönelik, 1924–2002 dönemi verilerini, Granger nedensellik analizine göre test etmiştir. Yapılan analiz sonucunda, enflasyondan büyümeye doğru negatif bir ilişki olduğunu bulmuştur. Çetin (2004), 1984 yılı ilk ayı ile 2003 yılı on birinci ayını kapsayan çalışmasında Granger nedensellik analizi yapmış ve elde edilen sonuçlara göre, yüksek enflasyon oranlarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiler yarattığını belirtmiştir.

Artan (2006), 1987 ilk çeyreği ile 2003 yılı üçüncü çeyreğini kapsayan çalışmasında enflasyon, enflasyon belirsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda, ekonomik büyüme üzerinde enflasyon belirsizliğinin negatif etkilerinin, enflasyona göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Buna göre enflasyon belirsizliğinde %1 oranında bir artış, ekonomik büyüme üzerinde %3,95 oranında bir azalmaya neden olurken, enflasyon büyüklüğündeki %1 oranında bir artış, büyüme üzerinde %0,56 oranında bir azalmaya neden olduğu saptanmıştır.

Keşkek ve Özhan (2004), 1950–2002 yılları arasındaki verilerin ekonometrik analizini yapmıştır. Yapılan analiz sonucunda, enflasyondaki artışın ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini ve enflasyon oranlarındaki %10 düzeyinde bir yükselmenin, ekonomik büyüme üzerinde %1,6 ile %2,3 değerleri arasında bir azalmaya neden olacağını tespit etmişlerdir.

Terzi ve Oltulular (2004), 1923 ile 2003 yılları arasında enflasyon ve ekonomik büyüme verilerinin, ekonometrik yöntemlerle sektörel analizini yapmış ve bu çalışmanın sonucunda enflasyonla ekonomik büyüme arasında negatif bir nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuşlardır. Kaya ve Yılmaz (2006), enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini bölgesel olarak analiz etmişlerdir. Türkiye'deki yedi bölgenin, 1983 ile 2001 yıllarına ait verilerini, panel veri, eş bütünleşme ve nedensellik testlerine göre analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, Marmara Bölgesi dışındaki bölgelerde enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif etkilediği saptanmıştır. Ayrıca genel olarak enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir.

Karaca (2003), 1987–2002 yılları arasındaki aylık verilerin zaman serisi analizine göre incelenmesi sonucunda, enflasyonla ekonomik büyüme arasında negatif bir nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuş ve enflasyondaki % düzeyinde yükselmenin, ekonomik büyüme üzerinde %0,37 oranında bir azalmaya neden olacağını tespit etmiştir.

3.2.TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE ENFLASYON VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

Bu bölümde çalışmayı kapsayan dönem olan 1980-2008 yılları arasındaki enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenlerinin seyri karşılaştırmalı olarak verilecektir.

3.2.1. 1980–1993 Yılları Arası

1980’li yıllarda ekonomide yaşanan; enflasyon, borç sıkıntısı, üretimde daralma ve sürdürülebilir büyümenin sağlanamaması gibi olumsuzluklar ile girilmiştir.

1970’li yılların başında yaşanan petrol şokunun ardından gerekli önlemlerin alınmaması ve bu dönemde uygulanan sabit kur politikası sonucunda, 1970’li yılların ikinci yarısında Türk lirasının aşırı değerlenmesi ve bununla beraber reel ücretlerdeki artışlar, cari işlemler açığına ve dış finansman ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Finansman ihtiyacındaki artışların karşılanamaması, rezervlerin hızla azalmasına ve ithalatta hızlı bir azalmaya neden olmuştur (Yükseler, 2004). Yüksek enflasyonun yarattığı sıkıntıların gittikçe artması, dış ticarete ihracatın yetersiz kalması, yurt içi tasarrufların azlığı nedeniyle yatırımlarda artış olmaması, özellikle kısa vadeli borçlar olmak üzere ülkeye büyük yük getiren dış borç sorunu, petrol ve enerji darboğazına giren ülkenin bununla beraber girdi yetersizliğinin yarattığı sıkıntıyla mücadele etmesi, ithal ikameci sanayi politikasının başarısızlıkla sonuçlanması, özel sektörün yetersiz kalması nedeniyle tüm yükün kamu sektörünün omuzlarına binmesi gibi sebepler ülkede 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasında sebep olmuştur.

24 Ocak istikrar politikasının temelini; dış açıkların kapatılması ve yabancı sermayenin özendirilmesi, imalat sanayi ve ihracatta özel sektörün ön planda olması, enflasyonun kontrol altına alınması, ekonomide büyümenin yaşanması, mevcut kapasitenin kullanılması, döviz darboğazını aşmak için ihracatın özendirilmesi amacıyla kurların serbest bırakılması, tasarrufları arttıracak ve yatırımları engellemeyecek düzeyde faiz oranlarının belirlenmesi gibi ekonomiyi iyileştirmeye yönelik politikalar oluşturmaktadır. (Parasız, 1998: 196; Şahin, 1995: 177–191; Kepenek ve Yentürk, 1994: 179).

24 Ocak kararlarıyla beraber; Türk Lirası dolar karşısında yaklaşık %49 oranında devalüe edilerek dolar kuru 47 TL'den 70 TL'ye çıkarılmıştır. İthalatta alınan damga vergisinin oranı %25' den %1'e indirilmiştir. İthalatta alınan teminat oranları düşürülmüş ve tahsili konusunda bazı kolaylıklar sağlanmıştır. İhracata yönelik mal ve hizmetleri üretenler ve ihracatçılar için özel istisna ve bağışıklıklar getirilmiştir. Ayrıca; fiyat politikalarının piyasa koşullarında belirlenmesi ve bunun sonucunda serbest piyasa ekonomisine geçiş sağlanmış, fiyat denetimlerine son verilmiştir. Alınan bu kararlar ekonomide büyük bir değişimi başlatmıştır. Türkiye'nin tarihinde serbest piyasa ekonomisine geçiş bu dönemle başlamıştır, devletin ekonomideki rolü gittikçe azalarak yerine özel sektörün teşvik edildiği ve ithal ikameci sanayileşme politikalarının yerine dış ticaretin serbestleşmesi esasına dayanan politikaların izlendiği bu kararlar Türkiye ekonomisi tarihinde bir milat olarak kabul edilmektedir (Akgüç, 1990: 89-93).

Türkiye'nin 24 Ocak 1980 öncesinde, 1946, 1958 ve 1970 yıllarında alınan devalüasyon kararlarının temel nedeni ihracatı artırmaktır. Çünkü ülkelerin ekonomik büyümesinde en önemli faktörlerden birisi ihracattır. İhracatın ülke ekonomisinde özellikle iki fonksiyonu çok önemli olmaktadır. Bunlardan biri; döviz sıkıntısı nedeniyle oluşabilecek krizlerin önlenmesi diğeri ise milli gelirin artışına katkıda bulunmasıdır. Yapılan her ihracat artışı o ülkede refahın yükselmesine çok önemli bir katkıda bulunmaktadır.

1980 öncesi istikrar politikalarının sebep olduğu bütün dengesizliklerin ve krizlerin en önemli nedeni olarak, döviz darboğazının bir türlü aşılammaması gösterilebilir. İhracatı artırmak için sadece döviz kurlarında yapılan bir değişiklik, ihracatın sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde artırılamayacağı ortaya çıkmıştır. Bunun için; 24 Ocak kararlarının temel politikaları; Türkiye'nin dışa açılması, ihracatın teşvik edilmesi, gümrüklerin indirilmesi, yabancı sermayenin geri çekilmesi ve döviz konusundaki tüm kısıtlamaların kaldırılması şeklinde belirtilebilir (Karluk, 2004).

Çizelge 3.1.'de görüldüğü gibi, 24 Ocak 1980 kararlarından itibaren enflasyon oranları yüksek düzeyde kalmaya devam etmiştir. Her ne kadar kararların ardından, 1981 ve 1982 yılında enflasyon değerlerinde düşüşler yaşanmış olsa da, 1983 yılından itibaren yeniden yükselişe geçmiş ve yüksek enflasyon rakamları Türkiye ekonomisinde kronik bir hale gelmeye başlamıştır. 1980 yılından itibaren, 1993 yılına kadar geçen süreçte, kararların alındığı 1980 yılında TÜFE değeri %101,4 ve TEFE değeri %107,2 oranıyla en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1993 yılına kadar geçen sürede ortalama TÜFE büyüklüğü %54,40, TEFE büyüklüğü ise %51,22 olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.1. Türkiye'de 1980–1993 Dönemi Fiyat endeksleri ve Değişim Oranları (1987=100)

Yıl	TÜFE	Değişim (%)	TEFE	Değişim (%)	GSMH Fiyat	Değişim
1980	22 795.3	101,4	34 376.7	107,2	10,42	89,6
1981	30 545.7	34	47 027.3	36,8	15,05	44,3
1982	39 220.6	28,4	59 724.6	27	19,31	28,3
1983	51 535.9	31,4	77 940.6	30,5	24,32	26
1984	76 479.3	48,4	117 144.8	50,3	36,13	48,5
1985	110 895.0	45	167 751.3	43,2	55,24	52,9
1986	149 264.7	34,6	217 405.7	29,6	74,92	35,6
1987	207 328.6	38,9	287 193.0	32,1	100	33,5
1988	360 129.8	73,7	483 345.8	68,3	169,73	69,7
1989	588 092.0	63,3	792 203.7	63,9	297,84	75,5
1990	942 711.5	60,3	1 206 526.2	52,3	469,52	57,6
1991	1 563 958.4	65,9	1 874 941.8	55,4	747,34	59,2
1992	2 660 293.3	70,1	3 039 280.6	62,1	1221,85	63,5
1 993	4 418 747.1	66,1	4 814 220.5	58,4	2044,83	67,4

Kaynak; Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923–2004: 534

1980 sonrası yaşanan dönüşümün bir parçası olarak, 1980'li yıllardan önce %25 düzeyinde gerçekleşen bir enflasyon oranı çok yüksek olarak algılanıp ve kriz göstergesi sayılırken, 1980 sonrasında %25 gerçekleştirmek istenen enflasyon oranı olarak amaçlanmaya başlanmıştır (Kepenek, 1994:440). Bu dönemde 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek enflasyonun nedenleri arasında: sürekli yaşanan dış açıkların para basma yoluyla giderilmesi, bütçe açıklarının telafisinde politik kaygılar sebebiyle harcamaların kısılmaması ve bunun yerine monetizasyona gidilmesi ekonomide enflasyonun sürekli yüksek düzeylerde kalmasına sebep olduğu belirtilmiştir (Parasız, 2001:353). Bununla beraber; döviz kuru, para arzı ve fiyat düzeyi arasındaki ilişkilerden kaynaklanan bir enflasyon kısır döngüsünden bahsedilmiştir. Ayrıca, döviz kurundaki yükselmelerin Türkiye'de enflasyonu arttırıcı yönde etkileri olduğundan bahsedilmiştir. Bir başka çalışmada ise iç ve dış borç oranlarındaki artışların Türkiye'de bu dönemde yaşanan yüksek oranlı enflasyonun, artış sebepleri arasında gösterilmiştir (Berksoy vd, 1996:3-5).

1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa ekonomisi olmanın koşullarını geliştirmek için uygulanan dış ticaretin serbestleştirilmesi, ihracata yönelik sanayi stratejisinin benimsenmesi, mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi; ardından uygulanan küreselleşme sürecinin tamamlayıcısı olarak 1989 yılında uluslar arası sermaye hareketlerinin tamamen serbest bırakılması, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde özelleşme girişimlerinin hızlandırılması; bütün bu yapısal değişimlerin istikrarlı bir politik ortamda yapılmaması değişim sürecini geciktirmiş, bu dönemde makro ekonomik sorunların yanında, kronik enflasyon gibi yapısal sorunlarında ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer sorunlar ise; imalat sanayindeki yatırım eksikliği özellikle yatırım rekabet ortamını geliştirecek değişikliklerin gerçekleştirilmesinin yarattığı verimlilik düzeyindeki yavaş gelişme, kamu finansman dengesindeki bozulma sonucu mali piyasaların baskı altında kalması ve reel faizlerin yükselmesi olmuştur.

Tüm bu sorunlar nedeniyle 1989 yılından itibaren ekonomide kısa vadeli sermaye girişiyle desteklenen bir büyüme sağlanırken, kamu kesimi finansman dengesindeki bozulmanın büyümenin sürdürülebilir olmasını güçleştirdiği belirtilmektedir.

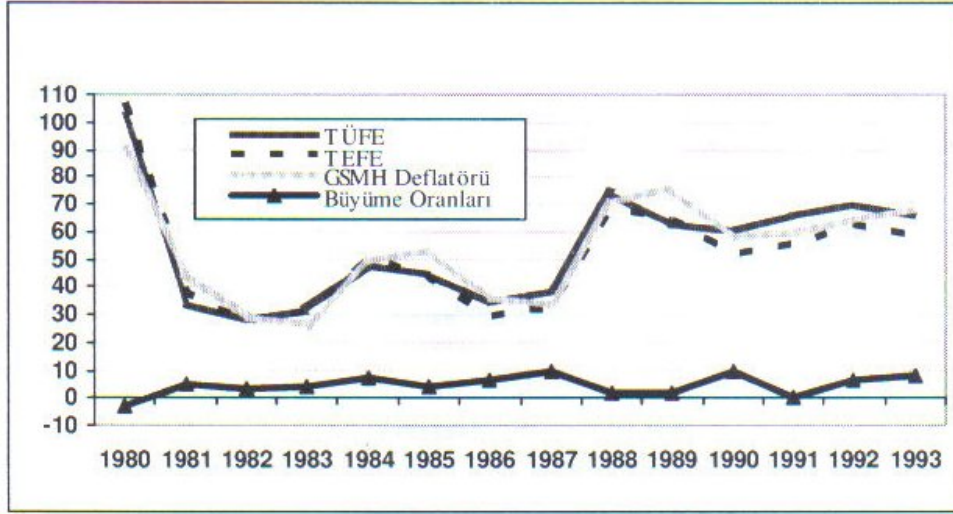
Özellikle 1980 yılından sonraki dönemde enflasyon ve büyüme ilişkisini inceleyen pek çok çalışma olmasının nedeni günümüzde hala devam eden yüksek kronik enflasyonun yarattığı belirsizliğin Türkiye'nin büyüme potansiyelini olumsuz etkilediğini vurgulamaktır.

Çizelge 3.2 Türkiye'de 1980–1993 Döneminde GSMH Büyüklüğü (1987 Fiyatlarıyla)

Yıl	GSMH	
	Değer YTL	Büyüme Hızı (%)
1980	50 869 915.2	-2.8
1981	53 316 849.3	4.8
1982	54 963 215.7	3,1
1983	57 279 000.1	4,2
1984	61 349 829.9	7,1
1985	63 989 098.7	4,3
1986	68 314 878.2	6,8
1987	75 019 388.0	9,8
1988	76 108 142.6	1,5
1989	77 347 305.1	1.6
1990	84 591716.9	9,4
1991	84 887 074.4	0,3
1992	90 322 517.0	6,4
1993	97 676 585.7	8,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923–2004: 639

Çizelge 3.2'de Türkiye'de 1980–1993 dönemine ilişkin büyüme rakamlarını göstermektedir. Buna göre, Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarından sonra GSMH büyüme hızında, kararların alındığı ilk sene -%2,8 gibi daralma yaşanmıştır; ancak devam eden yıllarda olumlu gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin, 1986 yılında iç talepteki artış ve petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı uygun koşulların da katkısıyla GSMH büyüme hızı %6,8 gibi yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu süreç 1987 yılında da devam etmiş ve bu dönemdeki en yüksek büyüme rakamı 1987 yılında %9,8 oranıyla gerçekleşirken 1993 yılına kadar geçen süreçte ortalama yıllık % 4,61 düzeyinde bir GSMH büyüme hızı gerçekleşmiştir.

Şekil 3.1 Türkiye'de 1980-1993 Dönemi Enflasyon ve Büyüme Oranları (Yüzde Değişim)

Kaynak: Çizelge 3.1 ve Çizelge 3.2. Düzenlenmiştir.

Şekil 3.1' de görüldüğü gibi, 1980–1993 döneminde 1980 kararlarının alındığı yıl, enflasyon oranlarının en yüksek seviyeye ulaştığı, buna karşılık büyüme hızının ise en düşük seviyeye gerilediği bir yıl olmuştur. 1980 sonrasında enflasyon oranlarındaki artış hızı yıllar itibariyle azalmış ve 1981–1987 döneminde %30 ile %50 arasında değişen enflasyon oranlarına ulaşılmıştır. Bu dönemde büyüme oranlarında önemli dalgalanmaların yaşanmadığını, her yıl %3'ün üzerinde istikrarlı bir büyüme hızının yakalandığı görülmüştür. TÜFE ve TEFE bağlamında bir önceki yıla göre artan enflasyon oranlarına rağmen, 1987 yılında büyüme hızı %9,8 değeri ile dönemin en yüksek değerine ulaşmıştır. 1981–1987 dönemi, artan talep baskısıyla enflasyonist eğilimlerin büyüme desteklediği dönem olarak tanımlanabilir. 1988 ve 1989 yılları, önceki yıllara göre yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı yıllar olmuştur. Bu yıllar arasında yüksek seviyede seyreden enflasyon oranları ekonomide belirsizlik yaratarak, ekonomik canlılığı yavaşlatmış ve bu yavaşlamaya bağlı olarak söz konusu yıllarda büyüme oranları sırasıyla %1,5 ve %1,6 oranlarında gerçekleşmiştir. 1986 yılında olduğu gibi, 1990 yılında da dönemin en yüksek büyüme hızına ulaşılmıştır. 1991–1993 yılları, 1990 yılına göre enflasyonun hızla artış gösterdiği yıllar olmuştur. 1991 yılı hariç, 1992 ve 1993 yıllarında yüksek seyreden enflasyon oranlarının büyüme oranlarını desteklediği görülmüştür.

3.2.2. 1994–2008 Yılları Arası

1993 yılından itibaren, döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar, mali piyasalarda giderek artan dengesizlikler, yüksek düzeyde seyreden enflasyon oranları, geleceğe dair beklentilerin kötümser hale gelmesine neden olmuştur, 1994 yılının ilk aylarında yüksek düzeydeki kamu kesimi açıklarının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi ve aynı zamanda hazinenin iç borçlanma ihalelerinin iptal edilmesi likidite artışına neden olmuştur. Artan likiditenin fiyatlar üzerinde baskı oluşturmaması için döviz satış yönteminin seçilmesi ve faiz oranlarının piyasaya uygun hareket edememesi nedeniyle, kurlar üzerindeki baskı oldukça artmış ve bununla beraber bankaların yüksek düzeyde açık pozisyon vermesinin de etkisiyle merkez bankası rezervleri hızla erimiştir (Peker, 2004:126).

Türkiye'de batı ekonomilerinde yaşanan durgunluğun dış ticaret hacmini, özellikle ihracatı negatif etkilemesi uluslararası finansal piyasaların küreselleşmesine uyum sağlanamaması, Türk lirasının aşırı değerlenmesi, yurt içi tasarruf oranının düşük düzeyde gerçekleşmesi, sıcak para girişinin hızlandırılması amacıyla yüksek reel faiz politikasının izlenmesi, cari işlemler açığının 1992 yılında 942 milyon dolardan, 1993 yılında 6,4 milyar dolara yükselecek şekilde hızla artması ve yine bu dönemde yaşanan terör olaylarına karşı, yüksek düzeyde gerçekleşen savunma ve güvenlik harcamaları, yeni bir istikrar politikası kararları alınmasına zemin hazırlamıştır (Parasız, 2001:376). Bütün bu olumsuzlukların sonucunda; 5 Nisan 1994 yeni bir istikrar politikası uygulama kararı alındı. 5 Nisan kararlarının temelinde; mali piyasalarda istikrar sağlamak, fiyat artışlarının engellemek, kamu kesimi arasında gelir gider dengesi kurmak, ödemeler bilançosunun açıklarını daraltılması, KİT'lerin özelleştirilmesi ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma sağlanması gibi ekonomide uzun dönemli iyileştirmeler sağlamayı hedefleyen politikalar oluşturmaktadır.

5 Nisan kararlarıyla beraber; döviz kurları serbest piyasaya bırakıldı ve böylece aşırı değerli Türk Lirası Dolar karşısında değer yitirerek 1 Dolar 15 bin TL kurundan 1 Dolar 32 bin TL seviyesine yükselmiştir, fiyatlardaki yükselmenin önüne geçebilmek için. KİT ürünlerine aşırı zamlar konulmuş, maaş ve ücretler neredeyse dondurularak halkın alım gücü zayıflatılmış ve böylece talep düzeyi düşürülerek harcamalar kısılmak istenmiştir. Talepte oluşan daralma tüm sektörleri ciddi şekilde sarsmıştı ve imalat sanayinde kapasite kullanım oranı, %18'lik bir düşüşle %64 düzeyinde gerçekleşmiş ve ekonomi ciddi şekilde daralmaya girmiştir (Şahin, 1995:220-228).

5 Nisan kararları çok iyi koşullarda yönetilmemesi, bankacılık sektöründe yeterli düzenlemenin yapılmaması, sık sık değişen koalisyon hükümetlerinin kurulması nedeniyle oluşan siyasi istikrarsızlığın negatif etkileri. TCMB kaynaklarını kullanmadan yüksek reel faizler karşılığında devletin para piyasalarından borçlanması bütçeye getirdiği ağır yükler, bütçe açığının GSMH oranının 9611,6 gibi %10 eşliğinden daha yüksek düzeyde gerçekleşmesi ve iç borç stokunun GSMH oranının ise 9621,7 gibi çok yüksek düzeyde gerçekleşmesi. Enflasyonun hızlanma eğilimine girmesi ve ekonomik daralmanın sürmesi nedeniyle Kasım 2000 yılında orta vadeli bir program devreye sokulmuştur.

Kasım 2000 programıyla ilgili negatif beklentiler oldukça yüksekti. Türkiye'nin geçmişte IMF ile yaptığı ve başarısız şekilde sonuçlanan birçok programın ardından, yeniden IMF ile program yapılması programın başarısı hakkında kafalarda soru işareti oluşturmaktaydı. Uygulanan ekonomik programın Brezilya, Tayland, Arjantin gibi ülkelerde başarısız olması, programın enflasyon düşerken ekonomik büyümeyi hızlandıracağına belirtilmesine rağmen böyle bir sonuca ulaşılamayacağına dair negatif beklentiler, 2000 yılının Şubat ayında ülkeden dışarı oldukça yüksek oranda yabancı sermaye çıkışının olması, bankacılık sektöründe düzenlemelerin yetersiz kalması nedeniyle, kamu bankaları da dâhil olmak üzere batık bankaların sayısının artması, cari açığın oldukça hızlı bir şekilde yükselmesi ve yükselen cari açığın sürdürülebilmesi için gerekli olan dış kaynakların, yabancı sermaye yatırımları yerine dış borçlanarak karşılanması. Kasım 2000 programı hakkında güven duyulmamasının nedenleri arasında gösterilmiştir (Uygur, 2001).

Kasım ayındaki program beklenildiği gibi olumlu sonuçlar vermemiştir. Çünkü likidite sıkışıklığına bağlı olarak, faizlerin aşırı yükselmesi, reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi, TMSF' (Tasarruf Mevduatları Sigorta Fonu) ye devredilen bankaların mali durumunun iyice bozulması, enflasyon hedefinin tutturulamaması ve devalüasyon beklentilerinin engellenememesi sonucunda sabit kur sisteminden, dalgalı kur sistemine geçiş yapıldı. Böylece 2000 yılında uygulanmaya başlayan program yerine, Şubat 2001 'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlanmıştır (Doğruel ve Doğruel,2004:208).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel hedefi, kamu borçlarının yükselmesine yol açan borç dinamiğini ve sürdürülemez hale gelen borç krizini ortadan kaldırıp, Türkiye ekonomisini, dış yardıma muhtaç olmayacak bir yapıya kavuşturmak şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca; yurtiçi talebin daraltılması için kamu kesimi harcamalarını kısmak

ve ihracatın teşvik edilmesi için ücret maliyetlerinden ve tarımsal ürün fiyatlarından sağlanacak tasarruflar öngörülmüştür. Bununla beraber; sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler, döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programı, bankacılık sektörü reformu, mali saydamlık ve mali yönetim ve son olarak özel yerli ve yabancı sermayenin Türkiye ekonomisindeki rolünün artırılması hedeflenmiştir (Yeldan, 2001).

Çizelge 3.3 Türkiye'de 1980–1993 Döneminde Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları (1987=100 ve 2003=100)

Yıl	TÜFE	Değişim	TEFE	Değişim (%)	GSMH Fiyat Deflâtörü	Değişim (%)
1994	9 115 875,3	106,3	10 624 984,6	120,7	4238,28	107,3
1995	17 137 845,6	88	19 762 471,4	86	7931,97	87,2
1996	30 911 933,2	80,4	34 775 574,7	76	14119,6	78
1997	57 411 782,7	85,7	63 218 658,5	81,8	25587,3	81,2
1998	106 017 629,8	84,7	108 629 842,8	71,8	44859,1	75,3
1999	174 787 793,1	64,9	166 270 384,3	53,1	69868,2	55,8
2000	270 777 960,1	54,9	251 801 510,5	51,4	105415	50,9
2001	418 081 170,4	54,4	406 911 241,0	61,6	163740	55,3
2002	606 217 697,1	45	610 773 772,7	50,1	236408,8	44,4
2003	759 590 774,4	25,3	767 131 858,6	25,6	289596	22,5
2004	839 955 478,4	10,6	852 206 781,7	11,1	317004,4	9,5
2005	122,65	7,72	122,3	2,66	300202	5,3

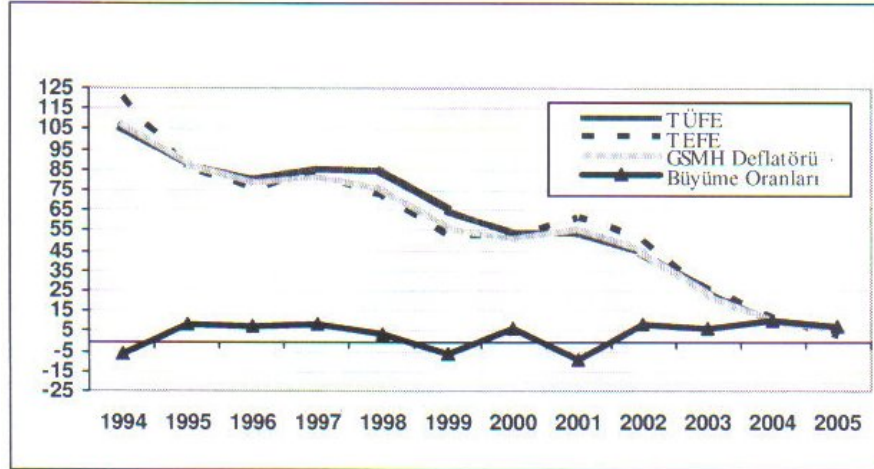
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923–2004: 534, 2005 yılı için 2003=100

Çizelge 3.3'de Türkiye'de 1994–2005 döneminde gerçekleşen enflasyon oranları gösterilmektedir. Buna göre; Çizelge 3.3'de görüldüğü gibi; 5 Nisan kararlarının alındığı sene TÜFE değeri % 106,3; TEFE değeri ise %120,7 oranıyla Cumhuriyet tarihinin en yüksek rakamlarına ulaşmıştır. 24 Ocak istikrar kararlarında olduğu gibi, 5 Nisan kararlarının alındığı 1994 yılında enflasyon üç haneli olarak gerçekleşmiş, ancak sonraki yıllarda düşüşler yaşanmış, 1999 yılında TÜFE; %106 değerinden %64,9'a, TEFE ise %120 değerinden %53,1 seviyesine kadar gerilemiştir. 1999 yılından itibaren ülkede yeniden bir kriz havası oluşmasına rağmen, enflasyon da ciddi artışlar görülmemiş ve 2001 Şubat krizi sonrasında, uygulama kararı alınan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla beraber fiyatlar genel düzeyinde sürekli azalmalar yaşanmıştır. 2005 yılı için hedeflenen

TÜFE büyüklüğü %8, TEFE büyüklüğü ise %9,6 olarak hesaplanırken. TÜFE değeri %7,72; TEFE değeri ise %2,66 düzeyiyle beklentilerin altında gerçekleşmiştir.

Ayrıca bu değerler TÜFE için 1969 yılı TEFE için ise 1964 yılından beri en düşük rakamlar olarak dikkat çekmektedir. 1993 ile 2005 yılları arasında yıllık ortalama TÜFE değeri %59 TEFE değeri ise %57,66 olarak gerçekleşirken Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı öncesinde 1994 ile 2001 yılları arasında gerçekleşen TEFF ve TÜFE değerleri yıllık ortalama %76 düzeyinde gerçekleşmiştir. Programın uygulamaya konduğu andan sonraki yıllarda ekonomide gerçekleşen TEFE ve TÜFE değerleri ortalama %22 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durumda güçlü Ekonomiye Geçiş Programının fiyat istikrarı bakımından başarılı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Çizelge 3.4' de 1994–2005 dönemi için GSMH büyüklüklerini vermektedir. Buna göre GSMH büyüme hızı 5 Nisan kararlarının alındığı yıl olan 1994 senesinde eksi %6 düzeyinde bir daralma yaşamıştır. Kararlar alındıktan sonraki yıl 1995 senesinde ise %8 dolayında GSMH büyüme hızı yakalanmıştır. GSMH büyüme hızındaki dalgalanmalar 1999 yılına kadar devam etmiş ve 1999 krizinde yeniden daralma yaşanarak eksi %6 dolayında bir GSMH büyüme hızı yaşanmıştır. 2000 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren programın beklentileri karşılayamaması ve Şubat 2001 krizinin de etkileriyle, GSMH büyüme hızı eksi % 9,5 ile 1945 yılından beri en düşük değer olarak gerçekleşmiştir ve bu değer son 50 yılın en önemli ekonomik daralma düzeyi olmuştur. 1994 yılı ile 2005 yılı arasında gerçekleşen yıllık ortalama GSMH büyüme hızı % 3' tür. Ayrıca 1994 ile 2001 yılları arasındaki dönemde ortalama GSMH büyüme hızı %1,48 olarak gerçekleşirken 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının devreye girmesinden itibaren GSMH büyüme hızı yeniden yükselmeye başlamış, program sonrasında yıllık ortalama büyüme hızı %5,9 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında GSMH büyüme hızı %5 olarak hedeflenmesine rağmen, beklentilerin üstünde gerçekleşerek %7,6 düzeyinde bir büyüme hızı yakalanmıştır. Bu rakamlara göre Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı GSMH büyüme hızındaki istikrar bakımından başarılı kabul edilmektedir.

Şekil 3.4. Türkiye'de 1994–2005 Dönemi Enflasyon ve Büyüme Oranları

Kaynak: Çizelge 7.13 ve Çizelge 7.14'ten Düzenlenmiştir.

Şekil 3.4' de görüldüğü gibi 5 Nisan 1994 kararlarından itibaren TEFE ve TÜFE değerleri üç haneli rakamlardan, sürekli gerileyerek 2005 yılı sonu itibariyle tek haneli rakamlara gerilemiştir. Bununla beraber bu süreçte, GSMH büyüme hızında aşırı bir dalgalanma yaşanmamış; ancak 1994, 1999 ve 2001 yıllarında, üç kere negatif değer almıştır. Şekil 3,4'de görüldüğü gibi 1994–2005 yılları arasında genel olarak enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde ekonomik büyüme oranlarının düştüğü gözlenirken, enflasyonun düşüş gösterdiği dönemlerde ise genel olarak büyüme oranlarının arttığı görülmektedir. Özellikle 2001 Şubat krizinden sonra, TÜFE, TEFE ve GSMH fiyat deflâtörü cinsinden enflasyon oranlarında sürekli düşüşler karşısında, büyüme oranlarında sürekli artışların yaşandığı görülmüştür. Şekil 3,4 den, 2002–2005 döneminde enflasyon oranları ile büyüme oranları arasındaki negatif yönlü ilişki rahat bir şekilde görülebilmektedir.

2006'ya kadar gelen süreçte uygulanan yanlış para politikasının TL'ye aşırı değer kazandırarak ekonomiye sürdürülemez bir yola soktuğu belirtilmiştir. İç talepte şişen balon sanayisiz, ihracatsız ama enflasyonist büyüme 'şeklinde özetlendirilmiştir. Yanlış para politikası sonunda oluşan aşırı değerli TL'nin sanayi üretimine ve ihracata olumsuz etkisi doğrudan olmuştur. Enflasyona etkisi ise tüketim ve iç pazara yönelik yatırım harcamalarındaki patlamanın oluşturduğu iç talep balonu üzerinden yani dolaylı olmuştur. 2006 Nisan itibariyle yılsonu %5 TÜFE hedefinin tutturulma ihtimali yoktur. Zaten bu olasılık hesaba katılarak 72 puanlık bir bant tanımlanmıştır. 2006 yılı Nisan ayı itibarıyla konjonktür olarak çok ilginç bir döneme girildiği belirtilmektedir.

2006 Mayıs ayı itibarıyla enflasyon önlenemez bir yükselişe geçmiştir. Bu durumun nedeni ise özel tüketimde ve iç pazara yönelik özel yatırımlarda yaşanan büyük

patlamalardır. Mayıs sonunda Merkez Bankasının gecelik faizi yükseltmesi para otoritesinin de ekonomide şişen balonu gördüğünün kanıtı olarak yorumlanmıştır. 2006 yaz başı itibariyle enflasyon geri gelmiştir. Mayıs ortasında Merkez Bankası para politikasını sıkılaştırmış, ekonomi yeni bir konjoktüre girmiştir. Haziran enflasyonu mevcut koşullarda beklenenin çok altında ve düşük çıkmıştır, temmuz enflasyonu gerçekten çok yüksek çıkmıştır, ağustos enflasyonu ise eksi çıkarak enflasyonu dalgalı enflasyon dönemine girildiğini göstermiştir. 2006 yılı para politikası açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Yılbaşında enflasyon hedeflemesine geçildi, Hükümet Merkez Bankasına yeni yönetim atadı. Geçmiş para politikasının gecikmeli sonuçları görünürlük kazanmıştır. 2006'da ekonomiye damgasını vuran en önemli olayları arasında Mayıs ayında aniden karşılaşılan dış mali piyasaların en çok Türkiye'yi etkilemesi enflasyon hedefinin tırmanması dış açığın milli gelirin %9'una yükselmesi yer almaktadır.

2006' da ekonominin yavaşlayacağı, enflasyonun yükseleceği, dış açının büyüyeceği, dövizin kıpırdanacağı tahmin edilmiştir. Büyümede ilk yarı şişkin iç talep, ikinci yarıda ciddi tıkanıklık yaşanmıştır. Yılsonu TÜFE %10 civarında çıkmıştır (<http://akat.bilgi.edu.tr>).

Belirsizlik 2007 yılının en belirgin özelliği olmuştur. 2006'a kıyasla büyüme düşmüş, enflasyon gerilemiş, işlemler açığı azalmış ve TL değer kaybetmiştir. 2007 yılı içerisinde dünya mali piyasalarında risk iştahı bozulmazken, buna karşılık ilk çeyrekte itibaren iç talebin hissedilir şekilde yavaşladığı görülmüştür. Bu durumda tüketim ve yatırım harcamalarında küçük düşüşler yaşanmıştır. İlk yarıda büyüme eksi, ikinci yarıda artı değer almıştır. Türkiye için bu durum resesyon dönemi olmuştur. Resesyonun enflasyon ile mücadeleyi kolaylaştırması bekleniyordu ama bu gerçekleşmemiştir.

Şubat 2007 de TÜFE VE ÜFE sırasıyla %0,43 ve %0,95 olmuştur. Gerçekleşen bu sayılar piyasa beklentilerinin üstüne kalmıştır. Yıllık enflasyon her iki endekste de çift haneye tırmanmıştır. Mart 2007 sonunda enflasyon %10,9 olarak gerçekleşmiştir. Merkez Bankası tahminlerinin gerçekleşenin çok altında kalması döviz kurundaki değişimle açıklanmıştır.

2007 yılı Nisan ayı enflasyonu TÜİK tarafından açıklanmıştır. TÜFE ve ÜFE' de aylık artış sırası ile %1, 2 ve %0,8' e çıktı. TÜFE yine beklentilerin üstünde çıkmıştır. Temmuz 2007'de enflasyon olumlu bir sürpriz yapmıştır. Yılsonu itibariyle enflasyon rakamları beklentilerin altında kalmıştır.

Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2000-2008 yılları arasında ele alan

çalışmada yıllar itibariyle ekonomik durumu özetlenirse;

2002-2006 büyüme ve dezenflasyon dönemi olarak açıklanabilir. Bu dönemde güçlü maliye politikası (%6,5 Faiz Dışı Fazla), düşen borç oranı, güven artışı, TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) bağımsızlığı (örtük enflasyon hedeflemesi) 2003 yılı ikinci yarısından itibaren özel yatırım patlaması (90'larda oluşan sermaye stoku açığının kapanması) ve ertelenmiş tüketim talebinin hareketi dikkat çekmiştir. Yine aynı dönem için iç talep çekişli yüksek büyüme ortalama %7,2 özel kesim dış borçlanması kaynağıyla oluşmuştur.

2002-2006 dönemi için enflasyon %8 kurda reel değerlendirme azalan inandırıcılık açığı iyileşen beklentiler sonucu bulunur. Bu dönem için belirlenen sorun artan cari açıktır.

2006-2007 Kur-enflasyon şoku ve yavaşlayan büyüme kavramları önem kazanır. Mayıs 2006'daki Kur şoku-enflasyon şokuna neden olmuştur. Şok öncesinde yüksek iç talep nedeniyle enflasyon baskısı hissediliyordu. Bu duruma TCMB'nin faiz ile tepki göstermesi sonucu reel faiz %7-8'den %11-12'lere çıkmıştır. Bu dönemde büyümenin ihracat çekişli olması ve cari açık artışının durması (%8' den %7' e düşerek) dikkat çekmiştir. Aynı dönem için enflasyon %12'den dönmüş, beklentiler bozulmuş ve büyük inandırıcılık açığı olmuştur.

2007 yılı 'düşen enflasyon'-'düşük büyüme' terimleri ile hatırlanacaktır. 2007 yılı için TCMB sıkı para politikasını sürdürmüştür (reel faiz %10) iç talep kontrol altında tutulurken, çıktı açığı yeterli olarak değerlendirilmektedir. Küresel sarsıntının dünya ekonomisinde büyümeyi yavaşlatması dolayısıyla dış talebi sınırlaması beklenmiştir. Bu dönem için kur avantajı bitmiş, reel kur belli düzeye ulaşmış, reel ücretler artış eğilimine girmiş, verimlilik artışları yavaşlamış ve rekabet zayıflamıştır. Güçlü dezenflasyon ile bu dönem verileriyle 2008 sonu %4 hedefi yüksek olasılıklı olarak değerlendirilmiştir. 2007 yılı içerisinde düşen enflasyonun yanında düşük büyümede görülmüştür. Büyümenin talep yönü sınırlı özel tüketim artışı (%2-3), yatırımlarda sınırlı canlanma (% 8-10), marjinal kamu kesimi katkısı ve sıfır net ihracat katkısından oluşmuştur. Bu dönemde artan işsizlikte dikkat çekmiştir.

Böyle bir ortamda çözüm olarak iki öneri sunulmuştur. Bunlardan birincisi dezenflasyonun büyüme maliyetini aşağıya çekmek için yapısal reformlar, ikincisi ise iç talebin baskılanmasına maliye politikasının daha fazla katılması (mali sıkılaştırma). Bu sayede daha hızlı faiz indirimi (para politikasının sıkılık dozunun düşürülmesi) ile rekabet gücüne desteklenmiş olacaktır. 2007 yılı aralık ayı ÜFE ve TÜFE verileri TÜİK tarafından yayınlanmıştır. Buna göre; ÜFE gelişimi 2007 yılı aralık ayında bir önceki aya

%0,15 bir önceki ayın aralık ayına göre %5,94 ve on iki aylık ortalamalara göre %6,31 artış gerçekleşmiştir. 2007 yılı aralık ayına göre %8,39 on iki aylık ortalamalara göre %8,76 artış gerçekleşmiştir.

TÜİK tarafından yayınlanan verilere göre 2008 yılı ocak ayında ÜFE' de bir önceki aya göre %0,42 bir önceki yılın aynı ayına göre %6,44 ve 12 aylık ortalamalara göre %6,08 artış gerçekleşmiştir. 2008 yılı ocak ayında TÜFE 'de bir önceki aya göre %0,80 bir önceki yılın aralık ayına göre %0,80 bir önceki yılın aynı ayına göre %8,17 ve on iki aylık ortalamalara göre %8, 61 artış gerçekleşmiştir. 2008 yılı Nisan ayında bir önceki aya göre, ÜFE %4,50 ve TÜFE %1,68 oranında artarken bir önceki yılın aralık ayına göre ÜFE %11,04 ve TÜFE ise % 4,82 oranında artmıştır. 2008 yılı Mayıs ayında bir önceki aya göre, ÜFE %2,12 bir önceki yılın aralık ayına göre %13,39 bir önceki yılın aynı ayına göre % 16,53 ve on iki aylık ortalamalara göre % 8,47 artış gerçekleşmiştir. 2008 yılı Mayıs ayında bir önceki aya göre, TÜFE' de %1,49 bir önceki yılın aralık ayına göre, %6,38 bir önceki yılın aynı ayına göre %10,74 ve on iki aylık ortalamalara göre %8,47 artış gerçekleşmiştir. 2008 yılı 1. çeyrek GSYİH değeri bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla %6,6 oranında artışla 24.232 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir. Buna göre 2008 yılı birinci çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre; imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret sektörü, ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörü, mali aracı kuruluşlar, tarım sektörü, inşaat sektörü ve sağlık sektörü büyümeye katkı sağlamışlardır. 2008 yılı haziran ayında bir önceki aya göre, ÜFE' de % 0,32 bir önceki yılın aralık ayına göre, %13,76 bir önceki yılın aynı ayına göre %17,03 ve on iki aylık ortalamalara göre %8,39 artış gerçekleşmiştir. 2008 yılı Haziran ayında bir önceki aya göre, TÜFE' de -0,36 oranında azalış olurken bir önceki yılın aralık ayına göre, %6 bir önceki yılın aynı ayına göre %10,61 ve on iki aylık ortalamalara göre %8,64 artış gerçekleşmiştir. Haziran ayında TÜFE' de görülen azalış yıllık enflasyonun %10,61' e gerilemesinde etkili olmuştur. Haziran ayında ÜFE' nin aylık % 1,25' lif ve yıllık % 18,41'lik artmasında imalat sanayi ürünleri fiyatlarındaki artışlar etkili olmuştur.

2008 yılı ikinci çeyrek itibariyle Türkiye ekonomisinin %1,9'luk büyümesinde imalat sanayi içinde sahip oldukları ağırlıklar nedeniyle katkısı en yüksek olan sektörler sırasıyla mali aracı kuruluşlar, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ulaştırma, haberleşme ve depolama ile toptan ve perakende ticaret olmuştur. Büyümelerine rağmen GSYİH içindeki payının düşüklüğü nedeniyle GSYİH büyümesini sınırlayan sektörler ise madencilik ve taşocakçılığı, sağlık işleri ve sosyal hizmetler, balıkçılık ve diğer sosyal, toplumsal, kişisel hizmet faaliyetleri ile oteller ve lokantalar olmuştur. İnşaat sektörü çok

düşük düzeydeki büyüme ile GSYİH büyümesine önemli bir katkı yapmazken; tarım sektörü ve eğitim hizmetleri sektörleri küçülmeleri nedeniyle GSYİH büyümesini aşağı çekmiştir.

2008 yılının ilk altı aylık dönemde Türkiye ekonomisi büyümesi yavaşlamıştır. İç talepteki daralmadan öncelikle ağırlıklı olarak satışlarını yurt içine yönelik olarak gerçekleştiren sektörler etkilenmiştir. Son bir yıllık dönemde, ÜFE' nin TÜFE üzerinde artması, maliyet yönlü enflasyonun daha ağır bastığının ve genel anlamda üretici fiyatlarının tüketici fiyatlarına tam olarak yansımadığının bir göstergesidir. Enflasyondaki yükselişle birlikte, faizler genel düzeyinin de yükselmesi, satışlarını ağırlıklı yurtdışına yönelik olarak gerçekleştiren sektörlerin finansman ve üretim maliyetlerini yükseltici yönde etki yapacağı belirtilmektedir.

2008 Ekim ayında üretici fiyatları %0,57 oranında artarken, yıllık ÜFE artışı %13,29 olmuştur. TÜFE' nin aylık % 2,60' lık artışında konut, gıda ve alkolsüz içecekler, giyim ve ayakkabı fiyatlarındaki artışlar etkili olurken, yıllık %11,99'lük artışında konut, gıda ve alkolsüz içecekler, ulaştırma, lokanta ve oteller, ev eşyası grubu fiyatlarındaki artışlar etkili olmuştur.

Kasım ayında üretici fiyatları %-0,03 oranında azalırken, yıllık ÜFE artışı %12,25 olmuştur. Aylık ÜFE azalışını imalat sanayi ürünlerindeki fiyat artışları sınırlandırırken, yıllık artışta ağırlıklı olarak imalat sanayi ürünleri fiyatlarındaki artış etkili olmuştur. TÜFE' nin aylık %0,83 artışında konut, giyim ve ayakkabı, gıda ve alkolsüz içecekler, ev eşyası, lokanta ve oteller, eğlence ve kültür grubu fiyatlarındaki artışlar etkili olurken; yıllık %10,76' lık artışında, konut, gıda ve alkolsüz içecekler, lokanta ve oteller, ev eşyası, ulaştırma grubu fiyatlarındaki artışlar etkili olmuştur.

2008 yılı aralık ayında ÜFE' nin aylık %-3,54 'lük azalışında ve yıllık %8,11'lik artışında imalat sanayi ürünleri fiyatlarındaki artış ve azalışlar ağırlıklı olarak etkili olmuştur. TÜFE' nin aylık %-0,41'lik azalışında, ulaştırma, sağlık, eğitim, konut ile giyim ve ayakkabı grubu fiyatlarındaki düşüşler etkili olurken; yıllık %10,06' lık artışında konut, lokanta ve oteller, gıda ve alkolsüz içecekler, çeşitli mal ve hizmetler ve ev eşyası grubu fiyatlarındaki artışlar etkili olmuştur.

Bir güncelleme niteliğinde olan bu çalışmada en son 2005 yılına kadar yapılan alışmalara ek olarak 2006,2007 ve 2008 yıllarında GSMH ve enflasyon rakamlarının ayrıntılı olarak incelenmesine gerek duyulmuştur. Çalışmanın bu kısmında amaç, GSMH'nın arz ve talep yönüyle analiz edilmesi, büyümenin kaynaklarının tespit edilmesidir. Bu amaçtan hareketle TÜİK tarafından en son açıklanan, 2006 yılı temmuz-

eylül dönemine ait, talep ve üretim yöntemlerine göre hesaplanan GSMH verileri analiz edilmiştir.

Uluslararası alanda bir ülke ekonomisinin performansını gösteren en temel makro ekonomik veri olan GSMH büyümesi veya diğer bir deyişle ekonomik büyüme hızı değerlerinin gelişimi genel olarak şöyle olmuştur.

2006 yılı üçüncü çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre GSMH %3 oranında büyürken, GSYİH %3,4 oranında büyümüştür. 2006 yılı dokuz aylık dönemde bir önceki yılın aynı dönemine göre GSMH %5,7 oranında büyürken GSYİH %5,6 oranında büyümüştür. 2006 yılı ikinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre %8,8 artan GSMH ve % 7.8 artan GSYİH, üçüncü çeyrek dönemde daha düşük düzeyde artış göstermiştir.

2005 yılının dördüncü çeyrek büyüme oranının %10 'un üzerine çıkmasıyla birlikte %7,6 'lık bir gelişim hızına ulaşan GSMH'nın 2006 yılı ilk dokuz ayında %5,7 büyümesi ve büyüme hızındaki düşme eğilimi göz önüne alındığında, 2006 yılı yılsonu büyüme oranının %6'nın altında kalacağı ve 2006 yılı hedefleriyle uyumlu bir gerçekleşme göstereceği öngörülmektedir. Nitekim 2006 yılı GSMH ve GSYİH büyüme hedefi %5'tir. Bu dönem için büyümenin lokomotiflerine bakıldığında; talep yönünde "özel kesimin yaptığı bina inşaatı yatırım harcamaları" ile "özel kesimin makine ve teçhizat yatırım harcamaları", üretim yönünde ise "imalat sanayi, ulaştırma ve haberleşme, inşaat sanayi ile büyük ölçüde üretim ve ithalattaki genişlemeye bağlı olarak "ticaret sektörü ve ithalat vergileri" olduğu görülmektedir. Mayıs ve haziran aylarında yükselen tüketici kredisi faiz oranları ve reel olarak yükselen döviz kurları, dayanıklı tüketim mallarına olan talebi azaltan en önemli faktörler olmuştur. Ancak artan ihracat, iç talep kaynaklı büyümeyi az da olsa sınırlandırmıştır.

2008'de hem yurtiçinde yaşanan politik belirsizlikler, hem de yılın üçüncü çeyreğinden itibaren derinleşen küresel kredi krizinin etkisi ile Türkiye'nin makroekonomik performansı yılbaşında beklenenden çok daha zayıf kalmıştır. Büyümenin daralan iç ve dış talep ile 2001 krizi sonrasındaki dönemin en kötü performansını sergilediği, enflasyonun ise enerji ve gıda fiyat şokları ile beraber tekrar çift haneli seviyelere dönerek, %4'lük resmi hedefin üzerinde kaldığı bir yıl olarak değerlendirilebilir.

Kriz sonrasında 2002-2006 dönemini yıllık ortalama %7,2 gibi yüksek bir GSYİH büyümesi ile tamamlayan Türkiye ekonomisi, 2007 yılında ise özel sektörün yatırım harcamalarını tek haneli büyüme rakamlarına düşürmesi ile beraber, ancak %4,6'lık bir büyüme oranı yakalayabilmişti. 2008 gerçekleştirmelerine baktığımızda ise ilk çeyrekte %6,7'lik bir artış ile hızlı bir başlangıç yapan büyümenin, üçüncü çeyrek itibariyle

daralan inşaat ve imalat sanayi sektörlerinin etkisiyle %0,5 seviyesine gerilediğini ve son 26 çeyreğin en kötü performansını sergilediği görülmüştür.

Resmi enflasyon hedeflemesinin uygulandığı son üç sene içinde 2008 yılı, Merkez Bankası açısından, belki de en zor geçeni oldu. Sene başında toplam 50 baz puan indirime giden Banka, yıl ortasına geldiğimizde yaşanan kur, enerji ve gıda fiyatı şokları, enflasyon beklentilerindeki belirgin bozulma ile oluşan kredibilite açığı ve giderek artan küresel belirsizlikler nedeni ile revize ettiği enflasyon hedefleri ile beraber politika faizlerinde 150 baz puanlık bir artışa gitmek zorunda kaldı.

Yılsonuna geldiğimizde ise ekonomik yavaşlamanın Banka'nın ifadesiyle derinleşmesi, faizlerin Kasım-Aralık döneminde toplamda 175 baz puan azaltılmasına ve %15 ile son 18 ayın en düşük seviyesine çekilmesine neden oldu. Aynı süreçte geçtiğimiz yılı %8,4 düzeyinde tamamlayan TÜFE' nin ise, önce Mayıs ayında çift haneye yükseldiğini, sonra da Temmuz ayında %12,1 ile 2003 yılından bu yana kaydedilen en yüksek düzeye erişmiştir. Son dönemde ciddi düşüşler yaşanan ve 2009 yılında daralmaya devam edecek küresel taleple beraber kalıcı bir yükseliş yaşanmasını beklemediğimiz gıda ve enerji fiyatlarının da dezenflasyon sürecine, 2008 yılında yarattıkları yüksek baz etkisi nedeni ile destek olacağı tahmin edilmektedir.

3.3. TÜRKİYE' DE ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN MODELİ

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde 2000-2008 yılları için enflasyon ve ekonomik büyüme verileri ekonometrik model yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Model sonucu yorumlanarak çalışmanın amaca uygunluğu ortaya koyulmuştur.

3.3.1. Veri Seti

Çalışmada kullanılan orijinal veriler 2000:1 – 2008:4 dönemine ait üçer aylık 1998 yılı sabit GSYH(Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) ve 1987 =100 bazlı TÜFE serileri TÜİK merkezinden mail yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen serilerde mevsimselliğin etkisi önemli görüldüğünden, mevsimsel olarak düzeltilmişlerdir. Çalışmada esas ilgilendiğimiz büyüme ve enflasyon serileri, mevsimsel olarak düzeltilmiş olan GSYH ve TÜFE serilerinin logaritmalarının üçüncü farkları alınarak durağan hale getirilebilmiş ve hesaplanmıştır.

3.3.2. Enflasyon ve Büyüme Değişkenlerinin Temel İstatistiksel Özellikleri

Bu çalışmada enflasyonun büyümeyi nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Yani tahmin edilmek istenilen model;

$$Y_t = a + bP_t + ut$$

Y_t; büyüme oranı, P_t; enflasyon oranı; t; zaman; ut ise hata terimidir.

Zaman serilerinin kullanıldığı analizlerde hemen bu modelin çözümüne geçilmesi doğru değildir. Öncelikle modelde kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadıklarının sınanması gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serileri ile çalışılması halinde düzmece regresyon problemi ile karşılaşılabilir. Bu durumda regresyon analiziyle elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmaz. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizleri sadece bu seriler arasında bir eş bütünleşim ilişkisi varsa gerçeği yansıtabilir.

Bu çalışmada ele alınan zaman serilerinin durağanlık analizi, Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey –Fuller (ADF) birim kök testi kullanılarak yapılmıştır.

Sınama ADF t istatistiğinin MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılmasıyla yapılır. Eğer ADF-t istatistiği MacKinnon kritik değerinden mutlak olarak büyükse ele alınan zaman serisi durağan demektir. Aksi takdirde seri durağan değildir ve durağanlığı sağlanana kadar farkının alınması gerekir.

Regresyon analizine geçmeden önce araştırılması gereken bir konu daha vardır. Bu da enflasyon ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisidir. Eğer bu iki seri arasında nedensellik ilişkisi yoksa regresyon analizinin sonuçları istatistiksel olarak anlamlı olsa bile, iktisadi açıdan bir anlam ifade etmeyecektir. Ayrıca bir nedensellik ilişkisi mevcutsa regresyon analizi için kurulacak modelde hangi serinin bağımlı değişken (sonuç) hangi serinin bağımsız değişken (neden) olarak yer alacağına karar vermek içinde nedenselliğin yönünün tespit edilmesi gerekmektedir. Eğer nedensellik ilişkisi büyümeden enflasyona doğru ise büyümenin bağımlı değişken olarak kullanıldığı bir regresyon analizinin sonuçları iktisadi açıdan bir anlam ifade etmeyecektir. Nedensellik ilişkisinin enflasyondan büyümeye doğru olması halinde ise enflasyonun bağımlı değişken olarak kullanıldığı bir regresyon analizinin sonuçları iktisadi açıdan anlamsız olacaktır.

Uygulamalı ekonometrik çalışmalarda, zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespit edilmesi için en sık kullanılan yöntem Granger tarafından geliştirilen nedensellik analizidir. Bu çalışmada da enflasyon ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasında “Granger Nedensellik Analizi” kullanılmıştır.

3.3.3 Analizin Sonuçları

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'dan elde edilen verilerle model oluşturulmak istendiğinde elde edilen veriler ham data olduğu için öncelikle logaritmalarının alınarak ölçüm birimi farkının ortadan kaldırılması sağlanmıştır. Logaritmaları alınan değişkenlerde mevsimsel etki olup olmadığı incelenmiş, GSYİH için mevsimsel etkiye rastlanırken TÜFE için mevsimsel etkiye rastlanılmamıştır.

GSYİH serisindeki mevsimsel etki arındırıldıktan sonra durağan olup olmadığı test edilmiş GSYİH serisinin mutlak değer ADF test istatistiği küçük mutlak %1, %5, %10 kritik değerler olduğu için durağan olmadığına karar verilmiş ve birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiştir. Bundan sonraki aşama model kurma aşaması olup; $GSYİH = c + a \cdot TÜFE + u$ tahmin etmek istediğimiz modeldir. Buna göre;

Dependent Variable: DLGSYHSA

Method: Least Squares

Date: 07/14/09 Time: 00:51

Sample(adjusted): 2000:2 2008:4

Included observations: 35 after adjusting endpoints

Variable	Coefficien t	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LTUFE	-0.003356	0.013281	-0.252669	0.8021
C	0.053169	0.170034	0.312697	0.7565
R-squared	0.001931	Mean dependent var		0.010233
Adjusted R-squared	-0.028314	S.D. dependent var		0.034376
S.E. of regression	0.034859	Akaike info criterion	-	3.819573
Sum squared resid	0.040100	Schwarz criterion	-	3.730696
Log likelihood	68.84252	F-statistic		0.063842
Durbin-Watson stat	1.622740	Prob(F-statistic)		0.802091

$$DLGSYHSA = 0.053169 - 0.003356 LTUFE$$

Şeklinde bir model ortaya çıkmıştır. Bu modele göre; TÜFE’ de meydana gelen bir puanlık bir artış GSYİH’ da 0,0033 puanlık bir azalışa neden olarak aralarındaki negatif ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma için modelden çıkan sonuç Türkiye için bugüne kadar yapılan çalışmaların genelinden elde edilen sonuçlara uygun olmuştur.

Regresyon analizine geçmeden önce araştırılması gereken bir diğer konuda enflasyon ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisidir. Eğer bu iki seri arasında bir nedensellik ilişkisi yoksa, regresyon analizinin sonuçları, istatistiksel olarak anlamlı olsa bile, iktisadi açıdan bir anlam ifade etmeyecektir.

Uygulamalı ekonometrik çalışmalarda zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespit edilmesi için en sık kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizidir. Bu çalışmada da enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasında da “Granger Nedensellik Analizi” kullanılmıştır.

GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 07/14/09 Time: 13:02

Sample: 2000:1 2008:4

Lags: 4

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
LTUFE does not Granger Cause DLGSYHSA	31	1.34584	0.28466

DLGSYHSA does not Granger Cause LTUFE 3.09693 0.03647

Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına göre; TÜFE' den GSYİH' ya doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmazken, GSYİH' dan TÜFE' ye doğru nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Bu durumda modelde bağımsız değişken olarak GSYİH' nın alınması modelin iktisadi olarak da anlamlı olduğunu göstermiştir.

Regresyon analizinin iktisadi açıdan yorumlandığında ise Türkiye'de enflasyon-büyüme ilişkisinin negatif yönlü olduğu anlaşılmaktadır. TÜFE değişkeninin katsayısının işaretinin negatif olması bunu göstermektedir. Regresyon analizinin sonuçlarına göre, 2000:1- 2008:4 döneminde enflasyondaki her bir puanlık artış büyümeyi 0,0033 puan geriye çekmiştir. R2 değeri düşük çıkmıştır ama enflasyon büyümenin, yatırım veya tüketim gibi esas belirleyicilerinden biri olmadığı için bu durum normaldir.

SONUÇ

Fiyatlar genel düzeyindeki önemli ve sürekli yükselmeler şeklinde tanımlanan enflasyon belirsizliği artırarak bireylerin sağlıklı yatırım ve üretim kararları almalarını engellemektedir. Uzun vadeli plan yapmaktan alıkoyması gibi karar alma sürecine etkileri bir yandan yüksek faizler nedeniyle borçlanma maliyetini artırarak diğer yandan birikimlerin verimsiz alanlara yönelmesine yol açarak yatırımlara olumsuz etkilemektedir. Kredi ve iş gücü piyasasının verimliliğini düşürerek işletmelerin rekabet gücünü zayıflatarak büyümeyi ve istihdamı destekleyecek olan uzun vadeli doğrudan yatırımların ülkeye gelişini etkilemektedir. Özellikle toplumun gelir düzeyi düşük kesiminde aldatılma duygusu, toplumsal uyumun bozulması, güven unsurunun zarar görmesi, gelecekle ilgili kaygıların artması, bireylerin kendini toplumdan soyutlanması, gelir dağılımındaki bozulmanın ve adaletsizliğin artması, özellikle genç kesimin geleceğe yönelik umutlarının tükenmesi enflasyonun toplum hayatında yarattığı olumsuzluklar enflasyon teriminin önemini arttırmıştır ve uzun yıllar incelenmesine yol açmıştır.

Yüksek oranlı fiyat artışlarının ulusal çıktı düzeyini olumsuz yönde etkileyeceğini ileri süren büyüme modellerinin yanı sıra, etkisiz ya da olumlu yönde etkileyeceğini kabul eden yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin en önemli problemleri arasında yer alan enflasyon değişkeni ile ekonomik hedeflerin en önemli unsurlarından biri olan büyüme değişkeni arasındaki ilişki ekonomik modele göre negatif çıkmıştır. Bu sonuç Türkiye için daha önce yapılan çalışmalarda elde edilen genel sonuçlardan farklı değildir.

Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik çalışmaların çoğu arada negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak bu çalışmalar daha çok bir grup ülkenin belli bir döneme ait kesit verilerine dayanmaktadır ve geçerliliği tartışmalıdır. Bazı çalışmalarda, bu tür verilerle yapılan analizlerde, örnek ülke, ele alınan zaman ve modelde yer verilen değişken seçiminin ulaşılan sonuçları önemli ölçüde etkilediği belirtilmektedir.

Bu nedenle enflasyonla büyüme arasındaki ilişkinin zaman serileri analiziyle araştırılması önerilmektedir. Yine de zaman serileri analiziyle yapılan çalışmalar şu ana kadar net bir sonuç ortaya koyamamıştır. Bu çalışma için regresyon analizinin sonuçları, Türkiye’de TÜFE cinsinden enflasyon-ekonomik büyüme ilişkisinin negatif yönlü olduğunu açıklamaktadır. Enflasyon katsayısının işaretinin negatif olması, bunu göstermektedir. EKK (En Küçük Kareler Yöntemi) sonuçları, Türkiye’de 2000 yılı ilk çeyreği ile 2008 yılı son çeyreğini kapsayan dönemde, enflasyon oranlarındaki her bir

puanlık artışın, büyüme oranını 0,0033 puan azaltacağını açıklamaktadır. R-squared 0,0019 değeri 1 den çok uzak olduğu için model anlamsız, Durbin Watson sonucuna göre içsel bağıntı sorunu yoktur. R-squared değeri düşük çıkmıştır ama enflasyon büyümenin, yatırım veya tüketim gibi esas belirleyicilerinden biri olmadığı için bu durum normaldir.

Özellikle Türkiye’de 2001 yılından itibaren uygulanmaya konulan, Güçlü Ekonomiye Geçiş programında uygulanan sıkı para ve sıkı maliye politikası, dövizin dalgalanmaya bırakılarak aşırı değerli Türk lirasının olduğu sorununa çözüm bulunmuş, kamu finansman dengesi güçlendirilmiş, bankacılık sektöründe hızlı bir düzenlemeye gidilmiştir. Bütün bunlar yapılırken kurumların esnek ve şeffaf bir alt yapıya kavuşmaları ve 58. Hükümet zamanında kabul edilen programın 59. Hükümet döneminde de ısrarlı ve disiplinli bir şekilde uygulanması sonucunda enflasyon rakamları hızlı bir şekilde düşmeye başlamıştır. Aynı süreçte Türkiye ekonomisi hızlı bir büyüme trendi yakalamış ve ekonomik büyüme rakamları beklenenin üstünde gerçekleşmeye başlamıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programı sonrasında gerçekleşen enflasyon ve büyüme rakamları, Türkiye’de enflasyonla ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görüşünü desteklemektedir.

Buna göre yeniden yüksek rakamlı enflasyon değerleriyle karşılaşmamak için, enflasyonu körükleyen durumlar ortadan kaldırılmalı, öncelikli hedef fiyat istikrarı olmalı, fiyat istikrarını sağlamak için enflasyon hedeflemesinde belirsizlikler ortadan kaldırılarak, makul düzeyde bir enflasyon belirlenmeli ve buna uygun politikalar izlenmelidir. Ayrıca uygulanacak politikalar sonucunda fiyat istikrarı sürekli hale getirilmelidir. Bununla beraber ekonomideki borç yükü azaltılarak, düşük seviyelere çekilmesi ve bütçe açıklarının giderilmesine yönelik politikalar uygulanması ekonomi üzerinde beklentilerin iyimser hale getireceği için enflasyonla mücadelede önem verilmesi gereken konulardandır.

Ekonomik büyüme rakamlarının yüksek düzeyde gerçekleşmesi için sadece enflasyon düzeyini düşürmek ve enflasyonla mücadele edecek politikalar uygulamak yeterli olmamaktadır. Türkiye’de enflasyon düşürülürken, aynı zamanda ekonomik büyümenin önünde engel teşkil eden kısa ve uzun dönemli belirsizlikler ortadan kaldırılmalı, ekonomik büyümeyi sürekli hale getirecek şekilde politikalar izlenmelidir. Ayrıca, Türkiye ekonomisinin büyümesi için, hızlı bir sanayileşmeye, finansal sistemin sağlıklı bir yapıya kavuşmasına, verimli yatırımların artmasına, ülkeye daha çok yabancı sermaye çekerek reel yatırımların hızlandırılmasına, teknolojik yatırımların artırarak bilgi çağını yakalamaya, uluslararası rekabette boy gösterebilmek için AR-GE faaliyetlerine önem

vermeye, ülkenin en önemli döviz kaynaklarından birisi olan ihracatın artırılması için gerekli olan deste ve güvenin sağlanmasına, ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer yandan; büyümenin üretkenliğe dayanması yani verimlilikteki hızlanma enflasyonun düşmesine ciddi katkı sağlar. Düşük enflasyon ortamında firmaların karlılık yakalaması ancak yüksek verimlilik ile olur. Yüksek verimlilik potansiyel çıktıyı yükselterek, birim iş gücü maliyetlerini azaltarak ve çıktıya bir hareket vererek enflasyonu yavaşlatabilir. Verimlilikteki artış eğiliminin orta ve uzun dönemde devam etmesi ancak yatırım ve üretimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması, kamu sektöründeki verimliliğin artırılması ve rekabet ortamının geliştirilmesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acar, Y. (2002) *İktisadi Büyüme Ve Büyüme Modelleri*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Vipaş Yayınevi: Bursa.
- Akgüç, Ö. (1991) *Ekonomide Gerçeği Arayış*, Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Başol, K. (1994) *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Matbaası: İzmir.
- Bocutoğlu, E., Berber M., ve Çelik, K. (2004) *Makro İktisada Giriş*, Derya Kitabevi: Trabzon.
- Dinler, Z. (2000) *İktisada Giriş*, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.
- Frisch, H. (1989) *Enflasyon Teorileri*, (Çev. Oktay E ve A. Yiğidim), Elif Matbaacılık: Ankara.
- Güran, N. (1999) *Makro Ekonomik Analiz*, Anadolu Matbaacılık: İzmir.
- İlkin, A. (1990) *Büyük Ekonomi Sözlüğü*, Cem Ofset A.Ş.: İstanbul.
- Kar, M. ve Taban, S. (2005) “*İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*”, Ekin Kitabevi, Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban: Bursa.
- Kaya, A. A. (2004) “*Uygun Teknoloji Seçimi ve Kalkınma*”, *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Ekin Kitabevi, Ed: Muhsin Kar Ve Sami Taban: Bursa.
- Kepenek, Y. ve Yentürk N. (1994) *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Küçükalay M. ve Türkcan K. (2004). “*Nüfus ve Kalkınma*”, *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Ekin Kitabevi, Ed: Sami Taban ve Muhsin Kar: Bursa
- Özgüven, A. (1988) *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi: İstanbul.
- Parasız, İ. (2001) *Enflasyon, Kriz ve Ayarlamalar: Dünyada ve Ülkemizde Kalkınma Makro Ekonomi Sorunları*, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.
- (1997) *Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş*, Ezgi Kitabevi: Bursa
- (1993) *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.
- (2003) *Ekonomik Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.
- Paya, M. (1998) *Para Teorisi ve Para Politikası*, Filizi Kitabevi: İstanbul.
- Pekin, T. (1993) *Makro Ekonomi: Para, Milli Gelir, İstihdam*, Bilgehan Basım Evi: İzmir.

- Şahin, H. (1995) *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Şen, H., Saruç, N. T. ve Keskin, A. (2004) “*İktisadi Kalkınmanın Finansmanı*”, *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Ekin Kitabevi, Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban: Bursa.
- Tezel, Y. S. (2000) *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayınevi: Ankara.
- Tokgöz, E. (2001) “*Türkiye'nin İktisadi Gelişim Tarihi (1994- 2001)*”, İmaj Yayın: Ankara.
- Türk, İ. (1997) *Maliye Politikası: Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Ülgener, S. (1976) *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, Der Yayınevi: İstanbul.
- Ünsal, M. E. (1999) *Makro İktisat*, Art Ofset Matbaacılık: Ankara.
- Yıldırım, E. (1996) “*Büyüme ve İktisadi Gelişme*”, İktisadın İlkeleri, Alkım Yayınevi, Ed: Ömer Faruk Çolak: Ankara.
- Yıldırım, K. ve Karaman, D. (2003) *Makroekonomi*, Etam Matbaası: Eskişehir.

Makaleler

- Artan S., (2006a) “Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerde Enflasyon ve Büyüme; Yatay Kesit ve Panel Veri Analizi”, *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl. 21, Sayı; 239, ss. 108 – 124.
- Artan, S., (2006b) “Türkiye’de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri*, Ankara, ss. 14.
- Atılgan, H., (2004) “Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumunun Analizi”, *T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı*, Ankara, ss.293.
- Berber M. ve Artan S., (2004) “Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri*, ss. 21.
- Berksoy, T., (1998) “Vatandaş, Enflasyon ve Gündelik Hayat”, *TÜSİAD Görüş Dergisi*, Sayı: 35, ss. 12-19.
- Berksoy, T., Doğruel, A. S., Doğruel, F., İnsel, A. ve Sungur, N., (1996) “*Türkiye’de Enflasyon*”, Türkiye İhracatlar Meclisi Yayınları, No: 8, ss. 95.
- Çetin, A., (2004) “Enflasyon, Büyüme ve Reel – Nominal Belirsizlikler Arasında Nedensellik İlişkileri”, *İktisat İşletme ve Finans*, 19 (221), ss. 71-80.
- Çiçek, M., (2005) “Dezenflasyon Sürecinde Türkiye’de Enflasyonun Uzun ve Kısa Dönem Dinamiklerinin Modellenmesi”, *Yönetim Ve Ekonomi*, 12(1), ss. 107-126.

- Demir, O., Kutlar A. ve Üzümcü A., (2005) “Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(9), ss. 180-196.
- Doğan, Ü., (1987) “Verimlilik Analizleri ve Verimlilik – Ergonomi İlişkisi”, *İzmir Ticaret Borsası Yayını No: 31*, İzmir, ss. 82-83.
- Doğruel S. A. ve Doğruel F., (2005) Türkiye’de Enflasyonun Tarihi, *TCMB Yayınları*, Ankara, ss. 226.
- Enç, E., (1993) “Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorumluları”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:4, Sayı: 8, ss. 1-8.
- Eren, A., (2002) Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar, *Muğla Üniversitesi Yayınları: 11, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları: 02*, Muğla, ss. 288.
- Ergen, H., (1999) “Türkiye’de Eğitimin Ekonomik Büyümeye Katkısı”, *Ekonomik Yaklaşım*, 10(35), ss. 21-52.
- Esen, O., (1993) “Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları”, *Ekonomik Yaklaşım*, 4(8) ss.19-33.
- Karaca, O., (2003) “Türkiye’de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serileri Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), ss. 247-255.
- Keşkek S. ve Özhan M., (2004) “Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme”, *Active Dergisi*, Temmuz – Ağustos, 2004(37), ss. 1-18.
- Kıvılcım, M., (1993) “Türk Ekonomisinin Uzun Dönem Enflasyon Analizi: Bir Amprik Yaklaşım”, *Ekonomik Yaklaşım*, 4(8), ss. 97-115.
- Oguş, A., (2005) “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, *İktisat İşletme ve Finans*, 20, ss. 236.
- Öngel, E., Bedir, E., Karakaya, M., Kılıç, C. ve Tokuroğlu, B., (1997) “Yüksek Enflasyonun Aile İçi İlişkiler Üzerindeki Etkisi”, *Aile Araştırma Kurulu Yayınları*, Ankara, ss. 257.
- Recep, T., Kumcu F. S. (2005) Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi) *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, ss. 156-179.
- Saygılı, Ş., Cihan C. ve Yurtoğlu, H., (2002) “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000”, *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı*, Ankara, ss. 112.

- Selimoğlu, K. S., (2001) “Enflasyonun Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerinin Giderilmesi Yönünde Yapılan Ulusal ve Uluslararası Boyuttaki Düzenlemeler”, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, Sayı 4, ss. 99-108.
- Şimşek, M., (2003) “İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi: 1960-2002”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(2), ss. 43-63.
- Terzi, H., (2004) “Türkiye’de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1924-2002)”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), ss. 59-75.
- Terzi H. ve Oltulular S., (2004), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme-Enflasyon Süreci: Sektörler İtibariyle Ekonometrik Bir Analiz”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 50, ss. 19-33.
- Yılmaz, G. Ö., (2005) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 2, ss. 63-76.
- Yiğidim, A. ve Köse, N., (1997) “İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)”, *Ekonomik Yaklaşım*, 8(26), ss. 71-85.
- Yumuşak, İ.G. ve Bilen, M., (2000) “Gelir Dağılımı – Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerinde Bir Değerlendirme”, *K.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, ss. 77-96.

Raporlar

- Yükseler, Z., (2004) “Türkiye’de Enflasyonist Süreç ve Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Değerlendirme”, *Düşen Enflasyon Ortamında Yaşamak, Çalışma Raporu*, Ankara.

Tezler

- Güngör, İ. A. (2006) Enflasyon Beklentilerinin Oluşum Şeklinin Enflasyon Üzerindeki Etkileri ve Dezenflasyon Programı Uygulamasındaki Sonuçları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Özkan, S. (1990) Türkiye Ekonomisinde Enflasyon (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Peker, O. (2004) Parasal Şokların Reel Etkileri: Kuram ve Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Subaşı, D. B. (2005) Enflasyonun Arima Modelleri ile Tahminlenmesi: 1994-2005 Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.

- Şimşek , N. (1998) Fiyatların Konjonktürel Davranışlarına İlişkin Bir Araştırma 1963-1995 Türkiye Örneği Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Turhan, S. E. (2007) Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kahramanmaraş.
- Uslu, E. (1993) Başlıca Enflasyon Teorileri ve 1980’li Yıllarda Türkiye’de Enflasyon, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

İnternet

- Arısoy E. ve Demir R, (2001). Eğitim, Haberleşme ve Ticari Serbestliğin Ekonomik Büyümeye Katkısı,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2001/eğitim.htm>, (10.10.2007).
- Ercan , N.Y.(2000) “İçsel Büyüme Teorileri:Genel Bir Bakış”, Planlama Dergisi.
[www. ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil /ercanny.pdf](http://www.ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ercanny.pdf)
- Güngör, K., (2006). “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler” <http://www.ceteriparibus.net/dusunce/genel.htm> (10.10.2007).
- Kariyer ve Yönetim Kulübü, (2008). <http://www.kykonline.com/content/view/108/66> (10.06.2008).
- Karlık, R., (2004). “İhracat Stratejik Planı Paneli”, Dış Ticaret Müsteşarlığı,
<http://İhracat.Dtm.Gov.Tr/Dtm/Files/Files-Web/File/Panel-Son%20hali.Doc> (10.10.2007).
- Odyakmaz, N., (2000), “Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma”,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/bilgi.htm>
- OECD, (2005). <http://www.oecd.org/dataoecd/55/49/35636867.pdf> (10.10.2007).
- TCMB, (2005). <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/enflasyon.pdf> (10.10.2007).
- TEK, (2003), “Büyüme Stratejileri”, Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Türkiye Ekonomi Kurulu.
http://www.tek.org.tr/dosyala/BS_Rapor.pdf (10.10.2007).
- Yeldan E., (2001). “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, Bağımsız Sosyal Bilimciler, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org> (10.10.2007).

Yücel, İ. H., (1997). “Bilim – Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyıl Toplumu”. DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı, Ankara, 127s. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/biltek.pdf> (10.10.2007).

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Özlem KURNAZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Aydın / 18.11.1983

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/ İktisat
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar : SMM Nami Kaplan
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Türkiye Halk Bankası A.Ş.

İletişim

e-posta Adresi : ozlemkurnaz_09@hotmail.com

Tarih : 16/09/09